

**TURUN
YLIOPISTO**
Oikeustieteellinen
tiedekunta

Parisuhdeväkivallan vaikutus raiskausrikostunnusmerkistön vapaaehtoisen osallistumistahdon arvioinnissa

Rikosoikeus, vastuu ja vastuuseen asettaminen

Tutkielma

Laatija:

Iida Heiskanen

15.6.2024

Turun yliopiston laatujärjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

Tutkielma

Oppiaine: Rikosoikeus

Tekijä: Iida Heiskanen

Otsikko: Parisuhdeväkivallan vaikutus raiskausrikostunnusmerkistön vapaaehtoisen osallistumistahdon arvioinnissa

Ohjaaja: Tatu Hyttinen

Sivumäärä: XIV + 61 sivua

Päivämäärä: 15.6.2024

Parisuhdeväkivallalle ominaista on usein väkivallan toistuvuus, jatkuvaluonteisuus sekä väkivallalla määriteltyjen valta-asemien epäsuhtaisuus. Parisuhdeväkivalta voi eri muodoissaan vaikuttaa uhrin autonomiaan ja sitä kautta uhrin mahdollisuuksiin muodostaa ja ilmaista tahtoaan. Vuoden 2023 alusta voimaan astuneen raiskaustunnusmerkistön mukaan raiskauksen tekotapana on sukupuoliyhteys, joka perustuu puuttuvaan vapaaehtoisuuteen. Tutkielmassa tavoitteenani on selvittää, miten raiskausrikostunnusmerkistö kykenee tunnistamaan väkivaltaisesta parisuhteesta johtuvia näennäisen vapaaehtoisen osallistumisen tilanteita. Kyse on siis siitä, mikä voidaan tulkita väkivaltaisessa parisuhteessa vapaaehtoisuuden ilmaisuksi sukupuoliyhteyteen ja milloin taas osallistumista sukupuoliyhteyteen ei voida pitää vapaaehtoisena tällaisesta ilmaisusta huolimatta. Tutkielmassa tarkoitukseni on myös tuoda esiin parisuhdeväkivallan kontekstiin ja raiskaustunnusmerkistön risteyskohtaan liittyviä haasteita.

Lähestyn tutkielmassani tutkimusaihetta hyödyntäen rikoslainopillista tutkimussuuntausta. Tutkielmassa systematisoin ja tulkitseen raiskausrikoksen tunnusmerkistötekijöitä, varsinkin vapaaehtoisen osallistumisen, pelkotilan, muun rinnastettavan syyn ja uhkauksella pakottamisen käsitteitä, ja arvioin parisuhdeväkivallan vaikutusta näiden tunnusmerkistötekijöiden täyttymisessä. Tutkielmassa annan tulkintasuosituksia parisuhdeväkivallan vaikutusten huomioon ottamisesta raiskausrikostunnusmerkistöä sovellettaessa ja nostan esiin tunnusmerkistön ja parisuhdeväkivallan risteyskohtaan liittyviä haasteita. Tutkimuskysymykseeni vastaamiseksi tutkimusaineistoni koostuu pääosin rikoslainopilliselle tutkimukselle keskeisistä lähteistä: lainsäädännöstä, lain esitöistä sekä oikeuskirjallisuudesta. Kuitenkaan oikeuskäytäntö ei tässä tutkielmassa ole keskeisessä roolissa, koska uutta raiskausrikostunnusmerkistöä soveltavaa korkeampien oikeusasteiden oikeuskäytäntöä ei ole ehtinyt kertyä. Tärkeimpiä oikeuskirjallisuuslähteinä tutkielmassani ovat muun muassa Minni Leskisen väitöskirja ”Seksuaalinen itsemääräämisoikeus: Rikosoikeuden muutos ja feministisen oikeusfilosofian mahdollisuus” (2022) sekä Timo Ojalan teos ”Seksuaalirikokset” (2022).

Tutkielmani perusteella raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottaminen sekä 2 momentin 3 kohdan palkotilaa ja ”muuta rinnastettavaa syytä” koskevat tunnusmerkistötekijät voivat teosta riippuen soveltua parisuhdeväkivallan näennäisen suostumuksen tilanteiden arviointiin. Koska väkivaltainen parisuhde voi sisältää pitkäkestoista väkivallan uhkaa ja pakon jatkumoa, voi rikoslain kyky tunnistaa suhteen olosuhteita ja siten myös uhrin vapaaehtoisuuteen vaikuttavia tekijöitä muodostua kuitenkin ongelmalliseksi, sillä rikosoikeudessa tekoja arvioidaan usein pistemäisesti. Tutkielmani perusteella voidaan todeta, että väkivaltaisessa parisuhteessa tehtyjen raiskausrikosten arvioinnin tulee olla kontekstisensitiivistä, jotta nykyisellä raiskaussäännöksellä kyettäisiin mahdollisimman hyvin tavoittamaan myös näennäisen suostumuksen tilanteet ja ymmärtämään parisuhdeväkivallan uhrin tahdon ilmaisuun vaikuttavia tekijöitä.

Avainsanat: näennäinen suostumus, parisuhdeväkivalta, raiskaus, seksuaalinen itsemääräämisoikeus, vapaaehtoinen osallistuminen sukupuoliyhteyteen

Sisällys

Parisuhdeväkivallan vaikutus raiskausrikostunnusmerkistön vapaaehtoisen osallistumistahdon arvioinnissa	I
Lähteet.....	V
Lyhenteet.....	XIV
1 Johdanto.....	1
1.1 Johdatus tutkielman aiheeseen	1
1.2 Tutkimustehtävä.....	3
1.3 Tutkielman aiheen rajaukset	5
1.4 Tutkimuksellinen lähestymistapa ja tutkielmassa hyödynnetyt lähteet.....	7
1.5 Tutkielman rakenne.....	11
2 Raiskaus väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa	13
2.1 Parisuhdeväkivallan ominaispiirteistä.....	13
2.1.1 Väkivallan toistuvuus ja kesto.....	13
2.1.2 Pakottava kontrolli	16
2.1.3 Parisuhdeväkivallan seuraukset uhrin toimintaan	18
2.2 Raiskaus	20
2.2.1 Tunnuksmerkistökijät.....	20
2.2.2 Seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja autonomia	23
2.2.3 Vapaaehtoisen osallistumisen osoittamisen muoto.....	26
2.2.4 Riittävä vapaus ja kyky vapaaehtoisuuden ennakkoehtoina	28
3 Vapaaehtoisuuden poistavat olosuhteet	32
3.1 Uhkauksella pakottaminen	32
3.2 Pelkotila	36
3.2.1 Pelkotila hallituksen esityksessä	36
3.2.2 Pelkotila väkivaltaisessa parisuhteessa	37
3.3 Muu rinnastettava syy.....	40
3.4 Kriittisiä huomioita.....	43
4 Kontekstuaalinen arviointi	48
4.1 Liberaali näkemys yksilön valinnanvapaudesta	48

4.2 Raiskausrikoksen pistemäisyys.....	51
5 Johtopäätökset	56

Lähteet

Kirjallisuus

Aarnio, Aulis, Mitä lainoppi on?. Tammi 1978.

Alaattinoğlu, Daniela, När en paragraf i strafflagen blir föremål för stor samhällelig debatt. JFT 2/2020, s. 275–282.

Alaattinoğlu, Daniela – Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna, Raiskausrikosten eteneminen rikosprosessissa. Oikeustieteellisen tiedekunnan tutkimusraportteja ja katsauksia 1/2020. Oikeustieteellinen tiedekunta, Turun yliopisto 2020. (Alaattinoğlu – Kainulainen – Niemi 2020a).

Alaattinoğlu, Daniela – Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna, Rape in Finnish criminal law and process – A discussion on, and beyond, consent. Bergen Journal of Criminal law and Criminal Justice 8 (2) 2020, s. 33–53. (Alaattinoğlu – Kainulainen – Niemi 2020b).

Asp, Petter, Sex och samtycke. Iustus 2010.

Attila, Henna – Keski-Petäjä, Miina – Pietiläinen, Marjut – Lipasti, Laura – Saari, Juhani – Haapakangas, Kimmo, Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021: Loppuraportti. Tilastokeskus 2023.

Barnett, Ola W. – LaViolette, Alyce D., It Could Happen to Anyone: Why Battered Women Stay. 3rd ed., SAGE Publications, Inc. 2014.

Cook, Sarah L. – Goodman, Lisa A., Beyond Frequency and Severity: Development and Validation of the Brief Coercion and Conflict Scales. Violence Against Women 12 (11) 2006, s. 1050–1072.

Cowan, Sharon, 'Freedom and Capacity to make a Choice': A Feminist Analysis of Consent in the Criminal Law of Rape, s. 51–72 teoksessa Munro, Vanessa E – Stychin, Carl F (ed.), Sexuality and the Law: Feminist Engagements. Routledge 2007.

Crossman, Kimberly A., What makes control coercive?. The Graduate College of the University of Illinois at Urbana-Champaign 2015.

Dowds, Eithne, Towards a Contextual Definition of Rape: Consent, Coercion and Constructive Force. The Modern Law Review 83 (1) 2020, s. 35–63.

- Frände, Dan – Hyttinen, Tatu – Kallio, Heikki – Korkka-Knuts, Heli – Matikkala, Jussi – Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Viljanen, Pekka – Wahlberg, Markus, Keskeiset rikokset. 5., uudistettu painos. Edita Publishing Oy 2023.
- Green, Stuart P, *Criminalizing Sex: A Unified Liberal Theory*. Oxford University Press 2020.
- Hamberger, L. Kevin – Larsen, Sadie E. – Lehrner, Amy, Coersive control in intimate partner violence. *Aggression and Violent Behavior* 37/2017, s. 1–11.
- Hansen, Saana – Sams, Anni – Jäppinen, Maija – Latvala, Johanna, Kunniakäsitykset ja väkivalta – selvitys kunniaan liittyvästä väkivallasta ja siihen puuttumisesta Suomessa. Ihmisoikeusliiton julkaisu 2016.
- Heiskanen, Markku – Piispa, Minna, Usko, toivo, hakkaus: Kyselytutkimus miesten naisille tekemästä väkivallasta. Tilastokeskus 1998.
- Hirvonen, Ari, Mitkä metodit? Johdatus oikeustieteelliseen metodologiaan. Yleisen oikeustieteen julkaisuja 2011.
- Honkatukia, Päivi – Širen, Reino, Suomalaiset väkivallan uhreina – johtopäätöksiä, s. 144–151 teoksessa Širen, Reino – Honkatukia, Päivi (toim.), Suomalaiset väkivallan uhreina: Tuloksia 1980–2003 kansallisista uhrihaastattelututkimuksista. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 2005.
- Husso, Marita, Parisuhdeväkivalta: Lyötyjen aika ja tila. Vastapaino 2003.
- Huttunen, Marjukka – Husso, Marita – Hietämäki, Johanna, Sukupuoliero parisuhdeväkivallan yleisyydessä ja sen havaitsemisessa lasten ja nuorten näkökulmasta. *Janus* 23 (4) 2015, s. 369–386.
- Johnson, Michael P. – Ferraro, Kathleen J., Research on Domestic Violence in the 1990s: Making Distinctions. *Journal of Marriage and the Family* 62 (4) 2000, s. 948–963.
- Jokila, Helena, Tahdonvastainen suostumus ja liiallisen luottamuksen hinta: Raiskauksen ja muiden seksuaalirikosten oikeudellisen tiedon konstruktioit. Suomalainen lakimiesyhdistys 2010.
- Jokila, Helena – Niemi, Johanna, Rape Law and Coercive Circumstances, s. 120–136 teoksessa Heinskou, Marie Bruvik – Skilbrei, May-Len – Stefan, Kari (ed.), *Rape in the Nordic Countries: Continuity and Change*. 1st ed., Routledge 2020.

- Kainulainen, Heini, Raiskattu?: Tutkimus raiskausten käsittelemisestä rikosprosessissa. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 212, Tilastokeskus 2004.
- Kainulainen, Heini, Raiskaus – myyttejä ja todellisuutta, s. 214–231 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017.
- Kainulainen, Heini – Niemi, Johanna, Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä, s. 138–155 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017.
- Kelly, Liz, The Continuum of Sexual Violence, s. 46–60 teoksessa Hanmer, Jalna – Maynard, Mary (ed.), Women, Violence and Social Control. Humanities Press International, INC. 1987.
- Kimpimäki, Minna, Sukupuolilyhteys lapsen kanssa – raiskaus vai ei? Lakimies 6/2018, s. 677–697.
- Kolehmainen, Antti, Tutkimusongelma ja metodi lainopillisessa työssä, s. 106–134 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing 2016.
- Kotanen, Riikka, Näkymättömästä näkökulmaksi: Parisuhdeväkivallan uhrit ja oikeudellisen sääntelyn muutos Suomessa. Helsingin yliopisto, Sosiaalitieteiden laitos 2013.
- Lacey, Nicola, Unspeakable Subjects, Impossible Rights: Sexuality, Integrity and Criminal Law. Canadian Journal of Law and Jurisprudence, 11 (1) 1998, s. 47–68.
- Leahy, Susan, 'No Means No', But Where's the Force?: Addressing the Challenges of Formally Recognising Non-Violent Sexual Coercion as a Serious Criminal Offence. Journal of criminal law 78 (4) 2014, s. 309–325.
- Lempert, Lora Bex, Women's Strategies for survival: Developing Agency in Abusive Relationships. Journal of Family Violence, 11 (3) 1996, p. 269–289.
- Leskinen, Minni, Raiskaus 2010-luvulla: Yhä vain väkisin makaamista?, s. 194–213 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma. Vastapaino 2017.

- Leskinen, Minni, Vapaaehtoisuus seksuaaliseen kanssakäymiseen Saksan ja Ruotsin oikeuskäytännön valossa. Defensor Legis 6/2020, s. 958–976. (Leskinen 2020)
- Leskinen, Minni, Seksuaalinen itsemääräämisoikeus: Rikosoikeudellinen muutos ja feministisen oikeusfilosofian mahdollisuus. Turun yliopisto, Oikeustieteellinen tiedekunta 2022.
- Lundgren, Eva – Heimer, Gun – Westerstrand, Jenny – Kalliokoski, Anne-Marie, Slagen dam: Mäns våld mot kvinnor i jämställda Sverige – en omfångsundersökning. Brottsoffermyndigheten, Uppsala universitet 2001.
- Malin, Tiina – Vauhkonen, Teemu – Latvala, Antti, Seksuaalirikokset, s. 61–86 teoksessa Kolttola, Ilari (toim.), Rikollisuustilanne 2021: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 52/2022. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2022.
- Melander, Sakari, Rikosoikeudellinen laillisuusperiaate ja rikosoikeudellinen tulkinta. Defensor Legis 4/2015, s. 644–661.
- Melander, Sakari, Kriminalisointiteoria – Rangaistavaksi säätämisen oikeudelliset rajoitukset. Suomalainen Lakimiesyhdistys 2008.
- Muehlenhard, Charlene L. – Humphreys, Terry P. – Jozkowski, Kristen N. – Peterson, Zoë D., The Complexities of Sexual Consent Among College Students: A Conceptual and Empirical Review. The Journal of Sex Research 53 (4–5) 2016, s. 457–487.
- Munro, Vanessa E., From consent to coercion: evaluating international and domestic frameworks for the criminalization of rape, s. 17–29 teoksessa McGlynn, Clare – Munro, Vanessa E. (ed.), Rethinking Rape Law: International and Comparative Perspectives. Routledge 2010.
- Määttä, Tapio – Tolvanen, Matti – Väättä, Ulla – Kolehmainen, Antti – Myrsky, Antti – Keinänen, Anssi, Oikeudellisen ajattelun perusteita: Oikeustieteiden pääsykoekirja 2012. Itä-Suomen yliopisto, oikeustieteiden laitos 2012.
- Möller, Anna, – Söndergaard, Hans Peter – Helström, Lotti, Tonic immobility during sexual assault – a common reaction predicting post-traumatic stress disorder and severe depression. Acta Obstetrica et Gynecologica Scandinavica, 96 (8) 2017, s. 932–938.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Naisia, miehiä vai henkilöitä: Seksuaalirikokset ja sukupuoli. Oikeus 2/1998, s. 4–19.

- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Mitä seksuaalirikoslaillla halutaan suojella?, s. 137–168 teoksessa Honkatukija, Päivi – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Näre, Sari (toim.), Lähentelyistä raiskauksiin: Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto 2000.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Seksuaalirikosten muutokset ja sukupuolittunut subjekti. s. 113–140 teoksessa Nuotio, Kimmo – Herler, Casper – Boucht, Johan (toim.), Nykyajan muuttuva oikeus: Justus ry. 10 vuotta. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen Julkaisuja 2001.
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta. Alma Talent Oy 2004. (Niemi-Kiesiläinen 2004a)
- Niemi-Kiesiläinen, Johanna, The Reform of Sex Crime Law and the Gender-Neutral Subject, s. 167–194 teoksessa Svensson, Eva-Maria, Anu Pylkkänen ja Johanna Niemi-Kiesiläinen (toim.), Nordic Equality at a Crossroads: Feminist Legal Studies Coping with Difference. Ashgate Publishing Limited 2004. (Niemi-Kiesiläinen 2004b)
- Nieminen, Katri, Mitä raiskauksen määritelmä kertoo oikeuskulttuuristamme?, s. 394–411 teoksessa Frände, Dan – Helenius, Dan – Korkka, Heli – Lahti, Raimo – Lappi-Seppälä, Tapio – Melander, Sakari (toim.), Juhlajulkaisu: Kimmo Nuotio 1959 – 18/4 – 2019. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2019.
- Nousiainen, Kevät – Pylkkänen, Anu, Sukupuoli ja oikeuden yhdenvertaisuus. Helsingin yliopisto, oikeustieteellinen tiedekunta 2001.
- Nyqvist, Leo, Seksuaalinen väkivalta parisuhteessa, s. 129–167 teoksessa Näre, Sari – Ronkainen, Suvi (toim.), Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa. Lapin yliopistokustannus 2008.
- Näre, Sari, Nuorten tyttöjen kohtaama seksuaalinen väkivalta ja loukattu luottamus tunnetaloudessa, s. 77–136 teoksessa Honkatukija, Päivi – Niemi-Kiesiläinen, Johanna – Näre, Sari (toim.), Lähentelyistä raiskauksiin: Tyttöjen kokemuksia häirinnästä ja seksuaalisesta väkivallasta. Nuorisotutkimusverkosto 2000.
- Näsi, Matti – Koltalla, Ilari, Pahoinpitely- ja ryöstörikokset, s. 32–60 teoksessa Koltola, Ilari (toim.), Rikollisuustilanne 2021: Rikollisuuskehitys tilastojen ja tutkimusten valossa. Katsauksia 52/2022. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti 2022.
- Ojala, Timo, Seksuaalirikokset. Edita 2014.
- Ojala, Timo, Seksuaalirikokset. 2., uudistettu painos. Edita 2022.

- Palmer, Tanya, Distinguishing sex from sexual violation: Consent, Negotiation and Freedom to Negotiate, s. 9–24 teoksessa Reed, Alan – Bohlander, Michael – Wake, Nicola – Smith, Emma (eds.), *Consent: Domestic and Comparative Perspectives*. Routledge 2017.
- Pateman, Carole, Women and Consent. *Political Theory* 8 (2) 1980, s. 149–168.
- Pihla, Otava, Miten uuden seksuaalirikoslain vapaaehtoisuuskriteeriä tulisi tulkita?. *Lakimies* 3–4/2023, s. 485–511.
- Piispa, Minna, Väkivallan muodot heteroseksuaalisissa parisuhteissa, s. 106–128 teoksessa Näre, Sari – Ronkainen, Suvi (toim.), *Paljastettu intiimi: Sukupuolistuneen väkivallan dynamiikkaa*. Lapin yliopistokustannus 2008.
- Piispa, Minna – Heiskanen, Markku – Kääriäinen, Juha – Sirén, Reino, Naisiin kohdistunut väkivalta 2005. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen julkaisuja 225. Oikeuspoliittinen tutkimuslaitos 2006.
- Piispa, Minna – Heiskanen, Markku, Sukupuoli ja väkivalta tilastoissa: Miksi tarvitaan tietoa väkivallan yleisyydestä?, s. 68–86 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino 2017.
- Pirjatanniemi, Elina, Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan?. *Oikeus* 2 (40) 2011, s. 154–174.
- Ronkainen, Suvi, Mitä väkivalta on?: Erontekojen tärkeydestä, yhteyksien näkemisestä, s. 19–35 teoksessa Niemi, Johanna – Kainulainen, Heini – Honkatukia, Päivi (toim.), *Sukupuolistunut väkivalta: Oikeudellinen ja sosiaalinen ongelma*. Vastapaino 2017.
- Sajama, Seppo, Argumentaatio oikeustieteellisessä tutkimuksessa, s. 24–50 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), *Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta*. Edita Publishing 2016.
- Schulhofer, Stephen J., *Unwanted Sex: The Culture of Intimidation and the Failure of Law*. Harvard University Press 1998.
- Stark, Evan, *Coercive Control: How Men Entrap Women in Personal Life*. Oxford University Press 2007.
- Stark, Evan, Looking Beyond Domestic Violence: Policing Coercive Control. *Journal of Police Crisis Negotiations* 12 (2) 2012, s. 199–217.

- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu, Rikosoikeuden yleinen osa. 3., uudistettu painos. Alma Talent 2019.
- Tirkkonen, Sanna, ”En vain kyennyt liikkumaan”: lamaantumiskokemuksen fenomenologia seksuaalisessa väkivallassa. *Niin & näin* 26 (4) 2019, s. 37–44.
- Tolvanen, Matti, Rikosoikeus ja rikollisuuden tutkimus, s. 272–294 teoksessa Miettinen, Tarmo (toim.), Oikeustieteellinen opinnäyte – Artikkeleita oikeustieteellisten opinnäytteiden vaatimuksista, metodista ja arvostelusta. Edita Publishing 2016.
- Torenz, Rona, The Politics of Affirmative Consent: Considerations from a Gender and Sexuality Studies Perspective. *German Law Journal* 22/2021, s. 718–733.
- Utriainen, Terttu, Raiskaus rikosoikeudellisena ongelmana. 2., täydennetty painos. Lapin yliopistokustannus 2013.
- Vauhkonen, Teemu – Markus, Kaakinen – Tommi, Hoikkala, Seksuaalirikosten tekijät, tekotilanteet ja ennaltaehkäisemisen mahdollisuudet. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:56. Valtioneuvoston kanslia 2021.
- Wegerstad, Linnéa, Skyddsvärda intressen & straffvärda kränkningar. Om sexualbrotten i det straffrättsliga systemet med utgångspunkt i brottet sexuellt ofredande. Lunds universitet, Juridiska fakulteten 2015.
- Whitney, Cheryl A., Non-Stranger, Non-Consensual Sexual Assaults: Changing Legislation to Ensure the Acts are Criminally Punished. *Rutgers Law Journal* 27 (2) 1995, s. 417–445.

Virallislähteet

- HE 6/1997 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle oikeudenkäyttöä, viranomaisia ja yleistä järjestystä vastaan kohdistuvia rikoksia sekä seksuaalirikoksia koskevien säännösten uudistamiseksi.
- HE 44/2002 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle rikosoikeuden yleisiä oppeja koskevan lainsäädännön uudistamiseksi.
- HE 283/2010 vp. Hallituksen esitys Eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta.
- HE 216/2013 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain 20 luvun muuttamisesta.
- HE 7/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi rikoslain muuttamisesta.

- HE 13/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.
- LaVM 10/2022 vp. Lakivaliokunnan mietintö 10/2022 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi.
- OM 2009:11. Pahoinpitelyrikos läheissuhteissa ja työpaikalla. Työryhmämietintö. Oikeusministeriö 2009.
- OM 2020:9. Seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistus. Oikeusministeriön julkaisuja, mietintöjä ja lausuntoja. Oikeusministeriö 2020.
- OM 2023:20. Selvitys henkisen väkivallan rangaistavuudesta vainoamisen oikeuskäytännössä Suomessa. Oikeusministeriön julkaisuja: Selvityksiä ja ohjeita. Oikeusministeriö 2023.
- STM 2010:5. Naisiin kohdistuvan väkivallan vähentämisen ohjelma. Sosiaali- ja terveysministeriön julkaisuja. Sosiaali- ja terveysministeriö 2010.

Internetlähteet

Naisten linja. Väkivallan syklisyys ja muodot.

<https://naistenlinja.fi/vakivallan-syklisyys-ja-muodot/> (Luettu 30.8.2023).

Terve Suomi -tutkimus 2023: Henkistä parisuhdeväkivaltaa kokevat erityisesti naiset.

<https://thl.fi/fi/-/terve-suomi-tutkimus-henkista-parisuhdevakivaltaa-kokevat-erityisesti-naiset> (Luettu 7.12.2023).

Muut lähteet

AI FI 52/2021. Amnestyn lausunto seksuaalirikoslainsäädännön kokonaisuudistusta koskevasta luonnoksesta hallituksen esitykseksi. Amnesty International Suomen osasto, Lausunto 22.11.2021.

Prop. 2012/13:111. Regeringens proposition 2012/13:111. En skärpt sexualbrottslagstiftning.

Prop. 2017/18:177. Regeringens proposition 2017/18:177. En ny sexualbrottslagstiftning byggd på frivillighet.

SOU 2016:60. Ett starkare skydd för den sexuella integriteten. Betänkande av 2014 års sexualbrottskommitté. 2016.

Violence against women: an EU-wide survey. European Union Agency for Fundamental Rights 2014.

Oikeustapaukset

KKO 2013:96

Prosecutor v. Akayesu, ICTR 2.9.1998

Lyhenteet

BrB	Brottsbalken (1962:700)
EIS	Euroopan ihmisoikeussopimus
EU	Euroopan Unioni
FRA	European Union Agency for Fundamental Rights
HE	hallituksen esitys
ICTR	The International Criminal Tribunal for Rwanda
KKO	korkein oikeus
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
OM	oikeusministeriö
PL	perustuslaki
Prop.	Regeringens proposition
RL	rikoslaki (39/1889)
SOU	Statens offentliga utredningar
STM	Sosiaali- ja terveysministeriö
Vp	Valtiopäivät

1 Johdanto

1.1 Johdatus tutkielman aiheeseen

Parisuhdeväkivalta on Suomessa verrattain yleistä.¹ Tilastokeskuksen Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021 -tutkimuksen mukaan noin kolmasosa parisuhteessa olleista naisista ja vajaa kuudesosa parisuhteessa olleista miehistä on kokenut kumppaninsa taholta fyysistä väkivaltaa, fyysisen väkivallan uhkaa tai seksuaalista väkivaltaa.² Väkivallan muodot vaihtelevat usein sukupuolen mukaan: miehet kokevat useammin tuntemattoman tekemää väkivaltaa julkisissa paikoissa, kun taas naisilla väkivallan kokemukset keskittyvät läheisissä suhteissa tehtyihin väkivaltatekoihin yksityisissä tiloissa.³ Vaikka usein väkivaltateon tekijänä sekä uhrina on mies,⁴ suurimmassa osassa parisuhdeväkivaltatapauksista väkivaltarikoksen tekijänä on mies ja uhrina nainen.⁵ Suomi onkin Euroopan unionin perusoikeusviraston vuonna 2014 julkaiseman tutkimuksen mukaan yksi Euroopan unionin väkivaltaisimmista maista naisia kohtaan.⁶

Naiset kokevat parisuhteissa myös henkistä väkivaltaa enemmän kuin miehet, mutta sukupuolten välinen ero ei ole yhtä huomattava henkisen väkivallan kohdalla kuin fyysisen väkivallan kohdalla. Esimerkiksi Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuhdeväkivalta Suomessa 2021 -tutkimuksen mukaan 49,7 prosenttia parisuhteessa olleista naisista ja 41,4 prosenttia parisuhteessa olleista miehistä oli kokenut kumppaninsa taholta henkistä väkivaltaa vähintään kerran elämänsä aikana.⁷

¹ Attila et al. 2023, s. 17 ja 25.

² Attila et al. 2023, s. 17. Tutkimus on tehty osana EU:n Gender Based Violence -tutkimushanketta, jossa on mitattu lähisuhdeväkivallan yleisyyttä EU:n eri jäsenmaissa. Tiedonkeruu toteutettiin Suomessa 16–74-vuotiaalle väestölle otostutkimuksella (naiset n=4820, miehet n=1293).

³ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 34, Honkatukia – Širen 2005, s. 144.

⁴ Näsi – Koltola 2022, s. 40–41.

⁵ Piispa et al. 2006, s. 19–27, STM 2010:5, s. 21, Attila et al. 2023, s. 42. Huomionarvoista kuitenkin on, että myös miehet joutuvat parisuhdeväkivallan uhreiksi (ks. esim. Piispa – Heiskanen 2017, s. 81–82, 84), mutta miehet saattavat raportoida uhrikokemuksistaan naisia harvemmin (ks. esim. Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 34). Lisäksi väkivalta voi olla myös molemminpuolista.

⁶ FRA, Violence against women: an EU-wide survey 2014, s. 28–30. Huomionarvoista kuitenkin on, että ihmiset saattavat tunnistaa väkivaltatekoja eri maissa eri herkkyydellä (ks. Alaattinoglu – Kainulainen – Niemi 2020a, s. 12).

⁷ Attila et al. 2023, s. 20.

Parisuhdeväkivallan lisäksi myös seksuaaliväkivaltarikoksissa korostuu rikoslajin sukupuolistuneisuus ja sukupuolittuneisuus.⁸ Helsingin yliopiston kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutin laatiman rikollisuustilannekatsauksen mukaan vuosina 2019–2021 selvitettyjen raiskausrikosten tekijöistä 1,2 prosenttia oli naisia, kun taas 98,8 prosenttia oli miehiä. Uhrien sukupuolijakauma oli taas pitkälti päinvastainen, sillä 96 prosenttia uhreista oli naisia ja 4 prosenttia oli miehiä.⁹ Vaikka selvitettyjen raiskausrikoksen tekijä on yleisimmin joku muu kuin uhrin nykyinen tai entinen kumppani, suhteellisen yleisiä ovat myös kumppanin tekemät raiskaukset.¹⁰ Parisuhteissa tehtyjen raiskausten yleisyys ei kuitenkaan selkeästi näy selvitettyjen raiskausrikosten tilastoissa piilorikollisuusluonteensa vuoksi.¹¹ Kuitenkin kyselytutkimuksena toteutetun Sukupuolistunut väkivalta ja lähisuuhdeväkivalta Suomessa 2021 -tutkimuksen mukaan noin yhdeksän prosenttia 16–74 vuotiaista parisuhteessa olleista naisista on joutunut kumppaninsa taholta raiskatuksi, kun taas miehistä kaksi prosenttia.¹² Muun muassa piilorikollisuusluonteensa takia parisuhteessa tehdyt raiskaukset ovatkin osoittautuneet usein haasteelliseksi saattaa rikosvastuun piiriin.¹³ Seksuaalista väkivaltaa on myös tunnistettu lainsäädännössä sitä heikommin, mitä läheisemmässä suhteessa tekijä ja uhri ovat.¹⁴ Hyvänä esimerkkinä tästä olivat esimerkiksi haasteet kriminalisoida raiskaus avioliitossa 1990-luvulla,¹⁵ sekä aikaisemmat raiskausta koskevat hallituksen esitykset, joissa parisuhdeväkivaltaa ei ole mainittu sanallakaan.

Suomessa seksuaalirikosoikeutta koskevat muutokset ovat tapahtuneet hidastempoisemmin kuin useissa muissa läntisissä maissa. Esimerkiksi Ruotsissa suostumusperustainen

⁸ Husso 2003, s. 326, Pirjatanniemi 2011, s. 159, Kainulainen 2017, s. 215, Ronkainen 2017, s. 29 ja 32, Alaattinoglu – Kainulainen – Niemi 2020a, s. 45. Sukupuolistuneella väkivallalla viitataan väkivaltaan, jonka käytännöt, muodot sekä merkitykset ovat kytköksissä väkivallan osapuolten sukupuoleen (Hansen et al. 2016, s. 16). Sukupuolistumisella viitataan dynamiikkaan ja prosessiin, kun termi ”sukupuolittunut” kuvaa enemmän lopputulemaa (Ronkainen 2017, s. 29). Siten käytän tutkielmassa tästä eteenpäin termiä ”sukupuolistunut”.

⁹ Malin – Vaukonen – Latvala 2022, s. 65.

¹⁰ Attila et al. 2023, s. 61 ja 64.

¹¹ Siten selvitettyjen raiskausrikosten pohjalta tehdyt johtopäätökset ja kyselylomakkeilla kerätyt tulokset eroavat toisistaan. Ks. lisää parisuhdeväkivallan piilorikollisuusluonteesta esim. Heiskanen – Piispa 1998, s. 29, Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 29–35 ja seksuaalirikosten piilorikollisuusluonteesta esim. Utriainen 2013, s. 14.

¹² Attila et al. 2023, s.19.

¹³ Palmer 2017, s. 15.

¹⁴ Kainulainen 2017, s. 215.

¹⁵ Ks. lisää vaikeudesta kriminalisoida raiskaus avioliitossa esim. Utriainen 2013, s. 86–100 sekä Kotanen 2013, s. 59–81.

lainsäädäntömalliuudistus toteutettiin vuonna 2018,¹⁶ kun taas Suomessa seksuaalirikoslaki muutettiin suostumusperusteiseksi vasta vuoden 2023 alussa. Vuoden 2023 alusta voimaan astuneen uuden raiskausrikostunnusmerkistön mukaan henkilö, ”joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti, on tuomittava raiskauksesta.” Parisuhdeväkivalta vaikuttaa väistämättä väkivallan uhriin monin eri tavoin ja väkivallan vakavimmat muodot voivat vaikuttaa uhrin autonomiaan ja sitä kautta uhrin mahdollisuuksiin muodostaa ja ilmaista tahtoaan. Raiskauksiin voi liittyä väkivallalla tai uhkauksilla pakottamista, mutta merkittävä osa raiskauksista tehdään ilman näitä elementtejä. Usein väkivaltaisissa parisuhteissa väkivalta on toistuvaa ja jatkuvaa, ja siten pelko väkivallasta ja uhrin alistunut asema kumppaniaan kohtaan voi vaikuttaa uhrin toimintaan, vaikka parisuhteessa olisi meneillään ”parempi jakso”.

Koska suhteiden epätasa-arvoiset ja väärinkäytökselliset luonteet voivat olla monimutkaisia ja vaikeasti hahmotettavissa olevia, voi rikoslain kyky tunnistaa ja ymmärtää suhteen olosuhteita muodostua ongelmalliseksi.¹⁷ Väkivaltaiset parisuhteet ovatkin erityisen näkyvä esimerkki suostumukseen perustuvaan seksuaalirikoslainsäädäntöön liittyvistä abstraktion vaaroista sekä yleisestä tarpeesta arvioida seksuaalisten kohtaamisten lainmukaisuutta ihmisten välisessä, sosiaalisessa ja rakenteellisessa kontekstissa.¹⁸ Jotta nykyisellä vapaaehtoiseen osallistumiseen perustuvalla seksuaalirikoslainsäädännöllä kyettäisiin puuttumaan väkivaltaisissa parisuhteissa esiintyviin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksiin, on tärkeää ymmärtää parisuhdeväkivaltakontekstin sisällä piileviä haasteita ja ongelmakohtia.

1.2 Tutkimustehtävä

Tutkielmassa tutkin parisuhdeväkivallan kontekstin kautta raiskausrikostunnusmerkistön vapaaehtoisuus-kriteerin sisältöä sekä rajoja. Tavoitteeni on selvittää, millaisia seurauksia parisuhdeväkivallalla on kuvattu olevan uhrin autonomiseen tahdon muodostamiseen, ja miten tämä suhteutuu raiskauksen rikostunnusmerkistön vapaaehtoisen osallistumisen käsitteeseen. Käytännössä tarkastelun kohteena on se, mikä voidaan tulkita väkivaltaisessa parisuhteessa vapaaehtoisuuden ilmaisuksi sukupuoliyhteyteen ja milloin taas osallistumista

¹⁶ Ks. Ruotsin suostumusperusteinen raiskausrikostunnusmerkistö: BrB (1962:700) 6:1–1a.

¹⁷ Munro 2010, s. 24.

¹⁸ Palmer 2017, s. 16.

sukupuoliyhteyden ei voida pitää vapaaehtoisena tällaisesta ilmaisusta huolimatta. Toisin sanoen, milloin ”kyllä” tarkoittaa ”kyllä”.

Tutkimukseni päätutkimuskysymys on: miten raiskausrikostunnusmerkistö kykenee tunnistamaan väkivaltaisesta parisuhteesta johtuvia näennäisen vapaaehtoisen osallistumisen tilanteita? Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi selvitän, millaisia ominaispiirteitä väkivaltaisessa parisuhteessa on kuvattu olevan sekä millaisia vaikutuksia parisuhdeväkivallalla voi olla uhrin tahdon muodostamis- ja ilmaisemiskykyyn sukupuoliyhteyden osallistumisen näkökulmasta. Oleellista tutkimuskysymykseen vastaamisen kannalta on myös selvittää, millaista ilmaisua voidaan pitää vapaaehtoisuuden ilmaisuna sukupuoliyhteyden ja minkälaisissa tilanteissa parisuhdeväkivallan uhrin tahdonilmaisua ei ole perusteltua pitää raiskausrikostunnusmerkistön edellyttämällä tavalla vapaaehtoisena.

Lisäksi tarkastelen aiheen ympärille sijoittuvaa rikosoikeudellisen tunnistamisen vaikeutta. Parisuhdeväkivalta on usein jatkuvaa ja se saattaa muodostaa jatkumon uhrin tahtoon vaikuttamisessa. Raiskausrikoksia tarkastellaan kuitenkin rikosoikeudessa pistemäisesti. Tutkielmassa tarkoitukseni on siten myös tuoda esiin parisuhdeväkivallan kontekstiin ja raiskaustunnusmerkistön risteyskohtaan liittyviä haasteita sekä tunnusmerkistön soveltamiseen mahdollisesti liittyviä ongelmakohtia. Tarkoituksena on myös siis tutkia, miten uuden raiskausrikostunnusmerkistön tulkinta voi näyttäytyä käytännössä väkivaltaisten parisuhteiden kontekstissa ja minkälaisiin tilanteisiin se ei mahdollisesti taivu. Nämä ovat kysymyksiä, joihin tulevassa oikeuskäytännössä tullaan vastaamaan ja jotka tulevat aiheuttamaan soveltamiskäytännössä rajanvetoja. Johtopäätöksiin liittyikin siten epävarmuutta, koska tarkentavaa oikeuskäytäntöä ei ole vielä kertynyt ylemmistä oikeusasteista. Tutkielman aihe onkin mielenkiintoinen etenkin siitä näkökulmasta, että se mahdollistaa uuden tunnusmerkistön vapaaehtoisuus-kriteerin sisällön sekä rajojen spekuloinnin.

Tutkielman aiheen tutkiminen on merkittävää sen ajankohtaisuuden takia. Parisuhdeväkivalta on ollut ajankohtainen ongelma Suomessa jo pitkään,¹⁹ ja seksuaalirikoslainsäädäntöä on uudistettu vuoden 2023 alussa. Aihe on siten kokonaisuudessaan sekä ajankohtainen että

¹⁹ Tästä osoituksena esim. eri vuosikymmenillä tehdyt parisuhdeväkivaltaa käsittelevät tutkimukset esim. Heiskanen – Piispa 1998, FRA, Violence against women: an EU-wide survey 2014, Attila et al. 2023.

tuore. Pohdinta aihealueen ympärillä onkin tarpeellista, sillä uusia haasteita tullaan kohtaamaan lähitulevaisuudessa.

1.3 Tutkielman aiheen rajaukset

Koska tutun henkilön tekemän raiskauksen dynamiikka poikkeaa merkittävästi tuntemattoman tekemän raiskauksen dynamiikasta,²⁰ rajaan tutkielman ulkopuolelle toisilleen tuntemattomien henkilöiden väliset raiskaustapaukset ja keskityn raiskauksen tarkastelemiseen vain väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa. Siten kehikkona tutkielmalle toimii väkivaltainen parisuhde, joka rajaa tutkimuksen aihetta. Tutkielmassa parisuhdeväkivallalla tarkoitan kahden avoliitossa, avioliitossa tai seurustelusuhteessa olevan henkilön välistä väkivaltaa.²¹ Rajaan tutkielmani ulkopuolelle siten muiden perheväkivaltatapausten, esimerkiksi vanhempien lapsiin kohdistuvien väkivaltatekojen tarkastelun sekä tuntemattomien henkilöiden välisen väkivallan, parisuhdeväkivallan ominaispiirteiden takia.

On selvää, että väkivaltaisessa parisuhteessa väkivaltainen osapuoli voi käyttää väkivaltaa tai vakavia suoria uhkauksia pakottaakseen kumppaninsa sukupuoliyhteyteen.²² Siten on tarpeen tarkentaa, että en keskity tutkielmassa tällaisiin tilanteisiin, joissa henkilö on pakotettu sukupuoliyhteyteen käyttämällä tilanteessa henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai selkeästi ilmaistulla uhkauksella.²³ Viitataan tämänkaltaisiin tilanteisiin vain lyhyesti luvussa 3.1 pohjustaessani raiskausrikostunnusmerkitön 2 momentin 2 kohdan soveltamismahdollisuutta jatkuvan pakon tilanteisiin. Siten väkivallalla ja selkeällä verbaalisella uhkauksella pakottamisen tilanteiden tarkempi käsittely rajautuu tutkielmani ulkopuolelle. Tällöin kyse on periaatteessa selkeämmistä tilanteista, jossa toisen osapuolen vapaaehtoisesta osallistumisesta

²⁰ Jokila 2010, s. 89.

²¹ Samankaltaisesti määritellyt myös esim. Ronkainen 2017, s. 32.

²² Leahy 2014, s. 313.

²³ Myöskään väkivallalla tai uhkauksella pakottamisen vakiintunutta tulkintakäytäntöä ei ole ollut tarkoitus muuttaa uudessa tunnusmerkistössä (HE 13/2022 vp, s. 101). Myös tästä syystä jätän näiden tarkemman käsittelyn tutkielmani ulkopuolelle. Ks. väkivalta- ja uhkaustunnusmerkistöjen soveltamisesta tarkemmin esim. Kimpimäki 2018, s. 677–697, 680–681, 686–688 sekä Ojala 2022, s. 102–117.

ei jää niin paljon tulkinnan varaa kuin tilanteissa, joissa tällaista selkeää väkivallan käyttöä tai eksplisiittistä uhkausta ei ole.²⁴

Erona selkeisiin väkivallalla tai uhkauksella pakottamisen tilanteisiin, tarkastelen tutkielmassa niin kutsuttua pakottamisen jatkumoa (continuum of coercion), joka liittyy väkivaltaisen ja kontrolloivan parisuhteen olosuhteisiin ja on pikemminkin passiivista pakottamista.²⁵ Suhteen luonne voi siis olla itsessään pakottava, jolloin yksilön kyky suostua vapaasti seksuaaliseen toimintaan saattaa heikentyä.²⁶ Tutkielman kannalta painottuvatkin tilanteet, joissa parisuhdeväkivalta vaikuttaa uhrin autonomiaan ja tahdon muodostamis- ja ilmaisemiskykyyn siten, että se tuottaa haasteita vapaaehtoisuutta arvioitaessa. Tunnuksmerkistön kannalta keskiöön asettuukin tunnuksmerkistön vapaaehtoisuuskaiteeri sekä 2 momentin 3 kohdan pelkotilan ja muun rinnastettavan syyn tilanteet. Kuitenkin raiskauspykälän 2 momentin 3 kohdan pelkotila sekä 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottaminen ovat joissakin tilanteissa soveltamisaloiltaan limittäiset.²⁷ Siten tutkielmassa käsittelen myös 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottamista, kuten yllä mainittu, siitä näkökulmasta, ettei eksplisiittistä uhkausta ole esitetty, mutta parisuhdeväkivallan uhri tietää kumppaninsa aiemman toiminnan seurauksena tietyn toiminnan merkitsevän pahoinpidellyksi joutumisen uhkaa.

Vaikka rikosoikeudelliset tahallisuus- ja näyttökysymykset ovat vapaaehtoisuuden kannalta mielenkiintoisia arvioinnin kohteita ja ne myös vaikuttavat merkittävästi seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojan tosialliseen ulottuvuuteen, rajaan näiden tarkastelun tutkielman ulkopuolelle. Tämän rajauksellinen ratkaisu johtuu tutkielmani rajallisesta laajuudesta.

Tutkielmassa käytettyyn termistöön on myös tärkeää tehdä muutama rajauksellinen ja tarkentava huomio. Ensinnäkin tutkielmassa vapaaehtoisuudesta ja vapaasta tahdonmuodostuksesta puhutaan rikosoikeudellisessa yhteydessä, erotuksena filosofisessa mielessä ymmärretystä vapaasta tahdosta ja tahdonmuodostuksesta. Lisäksi huomionarvoista on, että käytän tutkielmassa rinnakkain termejä ”suostumus” ja ”vapaaehtoisuuden ilmaisu”. Termiä ”suostumus” ovat raiskausrikosten yhteydessä käyttäneen muun muassa

²⁴ Näin on katsonut myös esim. Leahy 2014, s. 310, Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 133.

²⁵ Leahy 2014, s. 311.

²⁶ Leahy 2014 s. 312.

²⁷ Ojala 2022, s. 115–117.

lakivaliokunta²⁸ sekä Timo Ojala,²⁹ ja siten tulkitseen ne sanan ”vapaaehtoisuus” synonyymeiksi, erotuksena tässä yhteydessä suostumusopista.

1.4 Tutkimuksellinen lähestymistapa ja tutkielmassa hyödynnetyt lähteet

Lainopin tiedonintressinä on merkityksen tuottaminen ja ymmärryksen lisääminen voimassa olevasta oikeudesta,³⁰ sekä voimassa olevaa oikeutta koskevien perusteltujen tulkinta-, punninta-, ja systematisointikannanottojen tuottaminen.³¹ Perinteisesti lainopin tehtäväksi määritellään yksinkertaisimmillaan oikeussäännösten systematisointi eli oikeudellisen aineiston jäsentäminen rationaaliseksi kokonaisuudeksi, ja normien tulkinta eli oikeussääntöjen sisällön selvittäminen.³² Vastaavasti rikoslainopin tehtäväksi käsitetään rikosoikeudellisten säännösten tulkinta sekä systematisointi.³³ Lisäksi rikoslainopin tehtäväksi voidaan katsoa kuuluvan lainopillisten ongelmien muotoileminen uudelleen, ongelman ratkaisun kannalta olennaisten näkökohtien jäsenteleminen sekä uudentyyppisten systemaattisten yhteyksien osoittaminen,³⁴ joita myös tässä tutkielmassa teen.

Lähestyn tutkielmassani tutkimusaihetta hyödyntäen rikoslainopillista tutkimussuuntausta. Tutkielmani tiedonintressit liittyvät tutkimuskohteenani olevan rikoslain 20 luvun raiskausrikossäännöksen sisällöllisen selvyuden saavuttamiseen sekä sitä koskevien lainkäyttäjää palvelevien tulkintausositusten esittämiseen. Tutkimuskysymykseeni vastaaminen edellyttää normatiivisen aineiston sekä käsitteiden keskinäistä systematisointia, voimassa olevan oikeuden ymmärtämisen ja hallitsemisen helpottamiseksi. Tutkielmassa systematisoin ja tulkitseen raiskausrikoksen tunnusmerkistökäsitteitä, varsinkin vapaaehtoisen osallistumisen, pelkotilan, muun rinnastettavan syyn ja uhkauksella pakottamisen käsitteitä, ja arvioin parisuhdeväkivallan vaikutusta näiden tunnusmerkistökäsitteiden täyttymisessä. Pyrin ymmärtämään parisuhdeväkivallan vaikutuksia parisuhdeväkivallan uhrin tahdon

²⁸ LaVM 10/2022 vp.

²⁹ Ojala 2022.

³⁰ Hirvonen 2011, s. 34.

³¹ Kolehmainen 2016, s. 107.

³² Aarnio 1978, s. 52, Kolehmainen 2016, s. 114 ja 129, Sajama 2016, s. 24.

³³ Tolvanen 2016, s. 275.

³⁴ Tolvanen 2016, s. 275–276.

muodostamis- ja ilmaisemiskyvyn kannalta arvioituna sekä nostamaan esiin tiettyjä ongelmakohtia, jotka liittyvät vapaaehtoisen osallistumistahdon muodostamisen ja ilmaisemisen sekä parisuhdeväkivallan vaikutusten risteyskohtaan. Pysin siten etsimään tutkielmani aiheen välisiä yhteyksiä ja tuottamaan normatiivista tietoa aihealueen keskiöön asettuvista oikeusnormeista.³⁵ Rakennan myös arvioinnin avulla tulkintakannanottoja parisuhdeväkivallan vaikutusten huomioon ottamisesta raiskausrikostunnusmerkistöä sovellettaessa.

Hyödynnän tutkielmassa pääasiallisesti sanamuodonmukaista, historiallista sekä systemaattista laintulkintaa tulkintakannanottojeni muodostamiseksi. Siten tulkinnan kohteena on rikossäännöksen kielellinen merkitys, lainsäätäjän tarkoitus sekä tarkasteltavana olevan rikossäännöksen suhde ympäröivään parisuhdekontekstiin.³⁶ Lähtökohtana tutkielmassani on sanamuodonmukainen tulkinta, kun pyrin selvittämään miten raiskausrikostunnusmerkistön vapaaehtoisuuskriteeriä tulisi tulkita ja minkälaisissa tilanteissa vapaaehtoisuuden ilmaisu ei merkitse vapaaehtoisuutta. Koska lain sanamuoto ei anna tarpeeksi kattavia eväitä vapaaehtoisuuden käsitteen arvioimiseksi, tarvitaan tulkinnan tueksi myös muita tulkintasääntöjä. Siten hyödynnän myös historiallista tulkintaa selvittääkseni raiskausrikoksen tunnusmerkistön ajatussisältöä sekä sitä, mitä lainsäätäjä on tarkoittanut vapaaehtoisuudella. Lain esityöistä löytyvän lainsäätäjän tahdon selvittämisen avulla päästään jo lähemmäs selvyyttä, mutta kattavan tulkinnan esittämiseksi hyödynnän myös systemaattista tulkintaa, jossa korostuu oikeusjärjestyksen koherenssi ja tarkasteltavana olevan säännöksen suhde parisuhdeväkivalta kontekstiin, sekä teologista tulkintaa, joka huomioi myös tulkintavaihtoehtojen yhteiskunnallisen ulottuvuuden.³⁷

Tyypillisesti lainopillisessa tutkimuksessa pyritään tuottamaan tulkintasuosituksia lainkäyttäjille kiperiin, poikkeuksellisiin lain tulkintatilanteisiin tai tavanomaisiin rutiiniratkaisuihin, tyyppitapauksiin.³⁸ Tutkielmassani tutkimuskehikko rakentuu väkivaltaisen parisuhteen perustalle ja keskitynkin juuri väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa tapahtuneeseen sukupuoliyhteyteen, jossa väkivaltaisen osapuolen asema

³⁵ Ks. lisää lainopin tehtävistä Hirvonen 2011, s. 22.

³⁶ Ks. lisää tulkinnasta esim. Hirvonen 2011, s. 38–39.

³⁷ Ks. Hirvonen 2011, s. 38–39, Sajama 2015, s. 31–33.

³⁸ Ks. Määttä et al. 2012, s. 19, Tolvanen 2016, s. 276, 277.

vaikuttaa toisen osapuolen tahdonmuodostus- ja ilmaisemiskykyyn. Vaikka tällaisia tilanteita voi olla väkivaltaisissa parisuhteissa jatkuvasti, katson kuitenkin, että tutkielmassa keskiöön asettava tapauskehikko kuvaa pikemminkin kiperää tulkintatilannetta tyyppitapauksen sijaan. Koska raiskauksen tunnusmerkistö on uusi ja oikeuskäytäntö aihealueen ympärillä kehittymässä, tukintasuositukset juuri tällaisiin kiperiin tapauksiin ovat erityisen ajankohtaisia.

Tutkielmassani tarkastelun kohteena olevan säännöksen sisällöllisen selvyuden saamisen ja tulkintasuositusten esittämisen lisäksi pohdin nykyistä raiskausrikostunnusmerkistöä kriittisesti sekä nostan esiin tunnusmerkistön ja parisuhdeväkivallan risteyskohtaan liittyviä haasteita. Tutkielmani palvelee siis käytännön lain soveltamistilanteita, mutta suhtautuu myös tutkimuskohteeseen teoreettisemmin systematisoinnin ja arvioinnin keinoin.³⁹ Tutkielmassani näkyy siis tulkinnan ja systematisoinnin kautta lainopin käytännöllinen sekä teoreettinen ulottuvuus, jotka lomittuvat ja täydentävät toisiaan.⁴⁰ Vaikka tutkielmassani tuotan tietoa lainkäyttäjille, esitän myös samalla perustelluksi katsomiani kriittisiä näkemyksiä tunnusmerkistön soveltumaisesta väkivaltaisen parisuhteen tapauksiin ja osallistun feministisen sävyn omaavaan keskusteluun. Siten pelkästään ainoana tavoitteenani ei ole tuottaa tietoa oikeussalissa toimiville tahoille, vaan myös osallistua kriittiseen keskusteluun aihealueen ympärillä. Kuitenkin Matti Tolvasen ja Antti Kolehmaisien mukaan myös tavanomaisen lainopillisen tutkimuksen raameissa on sijaa kriittisyydelle ja toisaalta oikeuskäytännön ja lainsäädännön kriittisen tarkastelun voidaan myös katsoa kuuluvan rikoslainopin yhdeksi tehtäväksi.⁴¹

Jos tutkimuksessa unohdetaan osapuolten erilaiset asemat, valtasuhteet, erot toiminnan mahdollisuuksissa sekä sukupuolen nivoutuminen näihin olosuhteisiin, ei Suvi Ronkaisen mukaan tehdä neutraalia väkivallan tutkimusta vaan tällöin väkivallan olennainen ydin eli sen satuttavuus unohdetaan.⁴² Seksuaalirikosten kohdalla tulee siten ymmärtää seksuaalirikosten sukupuolistunut luonne, jotta feminististä kritiikkiä on mahdollista esittää.⁴³ Merkityksellistä

³⁹ Ks. Hirvonen 2011, s. 25, Tolvanen 2016, s. 276.

⁴⁰ Ks. Hirvonen 2011, s. 25, Määttä et al. 2012, s. 18.

⁴¹ Kolehmainen 2016, alaviite 9, Tolvanen 2016, s. 277.

⁴² Ronkainen 2017, s. 34.

⁴³ Niemi- Kiesiläinen 2001, s. 137. Leskisen mukaan feministisessä kritiikissä ollaan kiinnostuneita ympäröivän todellisuuden sekä lain ristiriidoista (Leskinen 2017, s. 195). Huomionarvoista on, että tyyppillisesti feministinen

onkin hahmottaa seksuaalirikosten sukupuolistunut luonne tutkielmani taustalla vallitsevana pohjakäsitteenä, joka vaikuttaa esittämäni feministisen sävyn omaavan kritiikin taustalla. Tarkoitukseni on kuitenkin vain arvioida raiskausrikostunnusmerkistön toimivuutta sekä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamista kriittisesti, eikä pohjata näkemyksiä mihinkään tiettyyn feministiseen näkökulmaan.⁴⁴

Osassa feministisistä teoksista viitataan erikseen mieheen tekijänä ja naiseen uhrina puhuttaessa raiskausrikosten ja parisuhdeväkivallan osapuolista. Nähdäkseni syynä saattaa olla ymmärtämisen helpottaminen tai sukupuolen korostaminen.⁴⁵ Vaikka tulkitsen tutkielmassani käsiteltävän väkivallan sukupuolistuneeksi ongelmaksi, en tässä tutkielmassa käsitteellisesti pyri korostamaan osapuolten sukupuolia, vaan käytän sukupuolineutraaleja käsitteitä viitatessani uhriin ja tekijään. Tämä johtuu siitä, että väkivaltaa ja väkivallan uhkaan perustuvia alistussuhteita voi olla myös muissa kuin heterosuhteissa ja myös muiden sukupuolten kuin miehen ja naisen välillä.⁴⁶ Leo Nyqvist on myös katsonut, että seksuaalistuneen väkivallan käsittäminen ainoastaan miesten kohdistamana väkivaltana naisia kohtaan sulkee ulkopuolelle samaa sukupuolta olevien henkilöiden välisen seksuaalisen väkivallan ja on siten teoreettisesti ongelmallista.⁴⁷

Tutkimuskysymykseen vastaamiseksi tutkimusaineistoni koostuu pääosin rikoslainopilliselle tutkimukselle keskeisistä lähteistä: lainsäädännöstä, lain esitöistä sekä oikeuskirjallisuudesta. Kuitenkaan oikeuskäytäntö ei tässä tutkielmassa ole keskeisessä roolissa, sillä uutta raiskausrikostunnusmerkistöä soveltavaa korkeampien oikeusasteiden oikeuskäytäntöä ei tunnusmerkistön uutuuden takia ole ehtinyt kertyä. Keskeisimpinä oikeuskirjallisuuslähteinä tutkielmassani ovat kotimaisesta kirjallisuudesta muun muassa Minni Leskisen väitöskirja

kritiikki ei tavoittele ankarampia rangaistuksia, vaan painottaa rikosten ilmitulon ja rangaistusvastuun toteutumisen merkitystä (ks. mm. Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 15).

⁴⁴ Mm. radikaalista ja liberaalista feministisestä kritiikistä, ks. esim. Jokila 2010, s. 11–13.

⁴⁵ Ks. esim. Leahy 2014, alaviite 9.

⁴⁶ OM 2009:11, s. 33.

⁴⁷ Nyqvist 2008, s. 133–134. Seksuaalirikosten tarkastelun taustalla piilee usein heteronormatiivinen näkökulma. Huomionarvoista on, että seksuaalinen suostumus on sijoitettava heteronormatiiviseen sekä sukupuolisidonnaiseen kontekstiin affirmatiivista suostumusta tutkiessa sekä tunnistettava näiden vaikutukset. Toisaalta tärkeää olisi myös tarkastella hetero-, homo- ja biseksuaalisten miesten ja naisten sekä transseksuaalisten henkilöiden erilaisia toimintamahdollisuuksia seksuaalisissa kohtaamisissa, sekä ymmärtää, että nämä toimintamahdollisuudet ovat jäsentyneet sukupuolten epätasa-arvoisissa ja heteronormatiivisissa ympäristöissä. Ks. lisää Torenz 2021, s. 732.

”Seksuaalinen itsemääräämisoikeus: Rikosoikeuden muutos ja feministisen oikeusfilosofian mahdollisuus”,⁴⁸ Timo Ojalan teos ”Seksuaalirikokset”⁴⁹ sekä muun muassa Otava Pihlan⁵⁰, Johanna Niemen⁵¹ ja Heini Kainulaisen⁵² tekstit. Lisäksi hyödynnän tutkielmassani kansainvälisenä lähdekirjallisuutena muun muassa Eithne Dowdsin⁵³, Nicola Laceyyn⁵⁴ ja Susan Leahyn⁵⁵ tutkimusartikkeleita seksuaalista itsemääräämisoikeutta ja vapaaehtoista osallistumista käsitellessäni, sillä common law -oikeusjärjestelmissä seksuaalisella suostumuksella on pidempi historia kuin Suomen rikoslaissa.⁵⁶

1.5 Tutkielman rakenne

Tutkielmani koostuu viidestä luvusta. Aloitan tutkimusaiheen käsittelyn johdantoluvun jälkeen, tutkimalla parisuhdeväkivallan ominaispiirteitä sekä raiskausrikoksen tunnusmerkistöä, sillä tutkielma vaatii näiden aihealueiden taustoittamista. Pysin alaluvussa 2.1 ymmärtämään parisuhdeväkivallan vaikutuksia uhriin ja hänen tahdonmuodostuskykyynsä, kun taas alaluvussa 2.2 siirryn käsittelemään raiskausrikoksen tunnusmerkistökiteijöitä, seksuaalista itsemääräämisoikeutta sekä vapaaehtoista osallistumista sukupuoliyhteyteen.

Tutkielman kolmannessa luvussa käsitelen raiskausrikostunnusmerkistön mukaisia tilanteita, joissa väkivaltaisen parisuhteen olosuhteiden seurauksena osallistumista sukupuoliyhteyteen ei voida pitää vapaaehtoisena, vapaaehtoisen osallistumistahdon ilmaisusta huolimatta.

⁴⁸ Leskinen 2022.

⁴⁹ Ojala 2022.

⁵⁰ Pihla 2023: ”Miten uuden seksuaalirikoslain vapaaehtoisuuskaiteeriä tulisi tulkita?”.

⁵¹ Niemi-Kiesiläinen 1998: ”Naisia, miehiä vai henkilöitä: Seksuaalirikokset ja sukupuoli”, Niemi-Kiesiläinen 2000: ”Mitä seksuaalirikoslailla halutaan suojella?”, Niemi-Kiesiläinen 2004a: ”Rikosprosessi ja parisuhdeväkivalta”, Niemi-Kiesiläinen 2004b: ”The Reform of Sex Crime Law and the Gender Neutral Subject”.

⁵² Kainulainen 2004: ”Raikattu?: Tutkimus raiskauksen käsittelemisestä rikosprosessissa”, Kainulainen 2017: ”Raikaus – myyttejä ja todellisuutta”, Kainulainen – Niemi 2017: ”Parisuhdeväkivallan tunnistaminen rikosoikeudellisessa järjestelmässä”.

⁵³ Dowds 2020: ”Towards a Contextual Definition of Rape: Consent, Coercion and Constructive Force”.

⁵⁴ Lacey 1998: ”Unspeakable Subjects, Impossible Rights: Sexuality, Integrity and Criminal Law”.

⁵⁵ Leahy 2014: ”No Means No, But Where’s the Force?: Addressing the Challenges of Formally Recognising Non-violent Sexual Coercion as a Serious Criminal Offence”.

⁵⁶ Jokila 2010, s. 69.

Kolmannessa luvussa keskiöön asettuu siten raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottamisen arviointi pakon jatkumon kaltaisissa tilanteissa sekä 2 momentin 3 kohdan pelkotila ja muu rinnastettava syy.

Neljännessä luvussa käsittelen sitä, miten parisuhdeväkivallan konteksti tulisi käsittää raiskausta arvioitaessa, jotta parisuhdeväkivallan vaikutukset uhrin autonomiseen tahdonilmaisuuun voitaisiin ymmärtää. Lisäksi lopussa tuon esille haasteita, joita oikeuskirjallisuus osoittaa parisuhdeväkivallasta johtuvan olosuhteen ymmärtämisestä osana raiskausrikoksen tunnusmerkistöä. Luvussa viisi kokoaan yhteen tutkielman johtopäätökset.

2 Raiskaus väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa

2.1 Parisuhdeväkivallan ominaispiirteistä

2.1.1 Väkivallan toistuvuus ja kesto

Suomen lainsäädäntö ei sisällä määritelmää lähisuhdeväkivallasta,⁵⁷ eikä lähisuhdeväkivaltaa ole systemaattisesti huomioitu Suomessa lainsäädännön tasolla.⁵⁸ Näin on myös parisuhdeväkivallan kohdalla. Yleisesti parisuhdeväkivallalla tarkoitetaan kahden intiimissä suhteessa olevan henkilön, esimerkiksi avo- tai avioliiton osapuolten tai seurustelusuhteen osapuolten, välistä väkivaltaa.⁵⁹ Parisuhdeväkivallassa kiteytyy sekä väkivallan merkityksen kontekstisidonnaisuus että sukupuolistuneisuus.⁶⁰ Parisuhdeväkivallasta on tunnistettavissa tiettyjä ominaispiirteitä, jotka erottavat väkivallan luonteen pistemäisestä, molemminpuolisesta, kertahyökkäysmäisestä tuntemattoman tai tutun tekemästä väkivallasta, eli yhdestä perinteisesti hahmotetusta pahoinpitelyn tyyppitilanteesta.⁶¹

Erlaisia parisuhdeväkivallan ilmentymiä on yhtä monta kuin väkivaltaisia parisuhteita,⁶² mutta usein parisuhdeväkivallalle on ominaista väkivallalla määriteltyjen valta-asemien epäsuhtaisuus sekä väkivallan toistuvuus.⁶³ Usein tutkijat puhuvat parisuhdeväkivallan jatkumosta kuvatessaan sen eri muotoja, sekä parisuhdeväkivallasta prosessina, jolle tyyppillistä on tekijän dominoiva ote kumppanistaan.⁶⁴ Myös väkivallan laatu voi muuttua parisuhteen aikana,⁶⁵ ja usein voimakeinojen käytöllä on tapana muuttua vakavammiksi ajan

⁵⁷ Kainulainen – Niemi 2017, s. 142.

⁵⁸ Kainulainen – Niemi 2017, s. 155.

⁵⁹ Ronkainen 2017, s. 32.

⁶⁰ Rokainen 2017, s. 32.

⁶¹ Husso 2003, s. 326, Niemi-Kiesiäinen 2004a, s. 80.

⁶² Nyqvist 2008, s. 152.

⁶³ Husso 2003, s. 193 ja s. 326.

⁶⁴ Esim. Husso 2003, Kelly 1987.

⁶⁵ Nyqvist 2008, s. 152, Naisten linja 2023.

myötä.⁶⁶ Parisuhteessa voi esiintyä vakavia ja pitkään jatkuvia väkivaltakierteitä,⁶⁷ ja hetkellisesti parisuhde voi olla esimerkiksi erittäin alistava ja kontrolloiva ja toisinaan valta-aseman käyttö voi eskaloitua fyysiseksi pahoinpitelyksi.⁶⁸

Usein parisuhdeväkivalta jaetaan fyysiseen, henkiseen sekä seksuaaliseen väkivaltaan.⁶⁹ Parisuhdeväkivallan dynamiikan valossa tämänkaltainen väkivallan tyypittely voi toisaalta johtaa yksipuoliseen käsitykseen parisuhdeväkivallan luonteesta, koska usein nämä väkivallan eri muodot kytkeytyvät vahvasti toisiinsa.⁷⁰ Eri muodoissaan parisuhdeväkivallalla on aina kuitenkin psyykkinenkin ulottuvuus,⁷¹ ja lähisuhdeväkivaltakierteessä henkinen väkivalta, esimerkiksi pelottelu ja kontrolli, edeltää usein fyysistä väkivaltaa.⁷² Toisaalta parisuhdeväkivalta voi esiintyä myös vain pitkäkestoisena henkisenä väkivaltana, ilman fyysisen väkivallan ulottuvuutta. Nyqvist on esimerkiksi tuonut esille, että kun parisuhdeväkivaltaa tarkastellessa väkivallan käytön eri muodot kuvataan usein erillisinä käyttäytymismalleina, tämä hämärtää parisuhdeväkivallan luonnetta vallankäyttöön perustuvana toimintana.⁷³ Toisaalta myös tutkimuksissa käytetyt prosenttiluvut, joilla kuvataan tietyn tyyppisen väkivallan osuutta parisuhteessa, ovat itsessään tuottamaan erillisyyttä.⁷⁴ Usein väkivaltaa tarkastelevissa tutkimuksissa keskitytäänkin fyysiseen ja psyykkiseen väkivaltaan, jolloin tämän kaltainen kahtiajakotarkastelutapa taas voi sivuuttaa seksuaalisen väkivallan ulos tarkastelupiiristä.

Minna Piispa on erotellut tutkimuksessaan⁷⁵ parisuhdeväkivallan neljään eri tyyppiesiintymistilanteeseen: lyhyt väkivallan historia, parisuhdeterrorismi, henkinen piina ja

⁶⁶ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 46, Piispa – Heiskanen 2017, s. 84.

⁶⁷ Kainulainen – Niemi 2017, s. 155.

⁶⁸ Nyqvist 2008, 152.

⁶⁹ Huttunen – Husso – Hietämäki 2015, s. 370.

⁷⁰ Nyqvist 2008, s. 152.

⁷¹ Nyqvist 2008, s. 152, Naisten linja 2023.

⁷² Naisten linja 2023.

⁷³ Nyqvist 2008, s. 129.

⁷⁴ Nyqvist 2008, s. 130.

⁷⁵ Piispa on käyttänyt tutkimuksensa aineistona Suomessa vuonna 1997 postikyselyllä kerättyä aineistoa naisiin kohdistuneesta väkivallasta, jota varten suomalaisista 18–74 vuotiaista naisista poimittiin 7000 naisen

episodi menneisyydessä.⁷⁶ Ensimmäinen väkivallan luonnehdinta, lyhyt väkivallan historia, edustaa parisuhdeväkivaltaa, joka on alkanut 3–4 vuotta aikaisemmin. Lyhyen väkivallan historian yleisimpiin väkivallan muotoihin kuuluu seksuaalinen väkivalta sekä fyysinen väkivalta, muun muassa lyöminen, potkiminen sekä kuristaminen. Sosiaalisten kontaktien rajoittaminen on tässä kategoriassa vähäistä, mutta muita vallankäytön ja kontrollin keinoja tekijä käyttää vahvistaakseen omaa maskuliinisuuttansa ja valta-asemaansa.⁷⁷

Parisuhdeterrorismissa taas väkivalta näyttäytyy systemaattisena vallan käyttönä, fyysisenä väkivaltana, uhkailuna, eristämisenä sekä taloudellisena alistamisena. Toisin kuin lyhyen väkivallan historiassa, parisuhdeterrorismissa väkivallasta seuraa usein vakavia fyysisiä seurauksia, kuten luunmurtumia ja haavaumia. Väkivallan uhrit ovat usein työelämän ulkopuolella ja parisuhteessa on usein, puolin ja toisin, alkoholin humalakäyttöä.

Painostuskeinoina tekijä saattaa käyttää muun muassa uhrin kontrolloimista, elintilan rajoittamista ja sosiaalisen elämän rajoittamista. Parisuhdeterrorismi kuvastaa siis parisuhdeväkivaltaa, joka vastaa lähinnä niitä mielikuvia, joita parisuhdeväkivallasta, sen tekijöistä sekä uhreista on yleisesti.⁷⁸

Henkinen piina taas viittaa menneisyydessä alkaneeseen parisuhdeväkivaltaan, mutta tekijä vaikuttaa lopettaneen fyysisen väkivallan käytön eikä ole käyttänyt sitä useisiin vuosiin. Menneisyydessä käytetty fyysinen väkivalta parisuhteessa on kuitenkin ollut laadultaan vakavaa ja sisältänyt monia vakavan väkivallan muotoja, kuten esimerkiksi pään lyömistä sekä ampuma-aseen tai teräaseen käyttöä yhdistettynä seksuaaliseen väkivaltaan. Fyysisestä pahoinpitelystä on aiheutunut myös fyysisiä vammoja. Henkisessä piinassa väkivallan muoto on ajan saatossa muuttunut fyysisestä pahoinpitelystä erilaisiksi vallankäytön ja kontrollin

systemaattinen otos. Huomionarvoista on, että otanta on koostunut vain naisista. Siten tutkimus ei anna täydellistä kuvaa parisuhdeväkivallan piirteistä.

⁷⁶ Piispa 2008, s. 109–110. Parisuhdeväkivallan muotoja voidaan jaotella myös eri tavoin. Muun muassa Michael P. Johnson ja Kathleen J. Ferraro ovat eritelleet parisuhdeväkivallan muodot neljään eri kategoriaan hieman eri tavoin kuin Piispa: common couple violence (arkipäiväinen parisuhdeväkivalta/ tilanneväkivalta), intimate terrorism (lähisuhdeterrori/ systemaattinen terrorisointi), violent resistance (väkivaltainen puolustautuminen kumppanin väkivaltaa ja kontrollia vastaan /väkivaltainen vastarinta) and mutual violent control (molemmipuolinen väkivaltainen kontrolli/ vastavuoroinen väkivaltainen kontrolli). Johnson & Ferraro 2000, s. 949–950. Tutkielman kannalta merkitystä ei ole kuitenkaan sillä, miten väkivallan muodot jaotellaan, sillä tarkoituksena on havainnollistaa minkä eri tyyppistä väkivaltaa parisuhteissa voi esiintyä.

⁷⁷ Piispa 2008, s. 113–114.

⁷⁸ Piispa 2008, s. 114–117.

muodoiksi, kuten halventamiseksi ja nöyryyttämiseksi, ja toiminnasta on seurannut uhrille psyykkisiä seurauksia. Piispan mukaan kuvatun väkivallan ryhmään kuuluvat uhrin tunsivat yhä pelkoa kumppaniaan kohtaan, vaikka parisuhteessa ei olisi ollut fyysisen väkivallan tilanteita pitkään aikaan. Piispan mukaan, niin kauan kuin pelko väkivallasta on läsnä, fyysinen väkivalta ei ole kokonaan loppunut.⁷⁹

Neljäs väkivallan luonnehdinta Piispan mukaan on episodi menneisyydessä. Tämä käsittää väkivallan, jota on kestänyt pidemmän tai lyhyemmän ajanjakson ajan menneisyydessä, mutta joka on loppunut myöhemmin eikä sen jälkeen ole toistunut. Menneisyydessä tapahtunut väkivalta ei ole ollut erityisen vakavaa, eikä siitä ole seurannut vaikeita fyysisiä vammoja eikä vakavia henkisiä seurauksia.⁸⁰

Parisuhdeväkivallan dynamiikasta on siis tunnistettavissa tiettyjä erityispiirteitä, vaikka väkivallan laatu, määrä ja muoto poikkeavat riippuen parisuhteesta. Esimerkiksi kontrollin yhteys väkivaltaan, tekijän henkinen yliote sekä väkivallan vakavoituminen ajan myötä ovat usein yhdistäviä tekijöitä parisuhdeväkivallassa.⁸¹ Näillä väkivallan erityispiirteillä on usein vaikutusta myös uhrin toimijuuteen ja väkivallan seurauksiin.⁸²

2.1.2 Pakottava kontrolli

Parisuhteissa saattaa esiintyä erityyppisiä henkisen väkivallan muotoja, kuten nöyryyttämistä, mitätöimistä, eristämistä, pelottelua ja vähättelyä, joilla tekijä pyrkii käyttämään valtaa ja kontrolloimaan parisuhdetta.⁸³ Väkivaltaisissa parisuhteissa naisiin kohdistuvalle väkivallalle yleistä onkin uhrin kohdistuva kokonaisvaltainen kontrolli, jossa tekijä kontrolloi muun muassa uhrin toimintaa, liikkumista sekä muiden ihmisten tapaamista.⁸⁴ Pakottava kontrolli (coersive control) on henkisen väkivallan muodoista laadultaan erittäin vakavaa ja

⁷⁹ Piispa 2008, s. 117–118.

⁸⁰ Piispa 2008, s. 119.

⁸¹ Heiskanen – Piispa 1998, s. 22, Lundgren et al. 2001, s. 29, Nyqvist 2008, s. 151–152.

⁸² Ks. kappale 2.1.3.

⁸³ Lundgren et al. 2001, s. 29–31, Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 41, Naisten linja 2023.

⁸⁴ Nyqvist 2008, s. 151.

vahingollista.⁸⁵ Toistuvassa ja laadultaan vakavassa kontrolloivassa väkivallassa tekijä pyrkii taivuttamaan kumppaninsa oman määräysvaltansa alle. Kyse on vahingoittavasta vallankäytöstä, johon kuuluu toisen itsemääräämisoikeuden rajoittamista sekä usein perinteiseen naisen rooliin liittyvää mikrosäätelyä.⁸⁶ Tämän kaltaisen väkivallan dynamiikka on myös viime aikoina tunnistettu myös Suomessa yhtenä parisuhdeväkivallan muotona.⁸⁷

Pakottavaan kontrolliin liittyy yleensä fyysistä ja seksuaalista väkivaltaa,⁸⁸ mutta sitä voi esiintyä myös ilman fyysisen väkivallan ulottuvuutta.⁸⁹ Usein kuitenkin tekijä toteuttaa pakottavaa kontrollia fyysisen väkivallan, eristämisen, pelottelun sekä muunlaisen kontrolloinnin keinoin.⁹⁰ Evan Stark jakaa pakottavan kontrollin taktiikat pakkoon (coercion), joka sisältää uhrin satuttamista ja pelottelua, sekä kontrolliin (control), jonka tarkoituksena on eristää ja säädellä uhrin toimintaa.⁹¹ Tekijä saattaa muun muassa käyttää voimankäyttöön ja uhkaamiseen liittyviä taktiikoita saadakseen uhrin tekemään tai jättämättä tekemästä jotakin.⁹² Lisäksi tekijä saattaa eristämisen, määräämisen, riistämisen ja hyväksikäytön keinoilla määrittellä uhrin käyttäytymistä, valinnanvapautta sekä itsenäistä päätöksentekoa.⁹³

Pakottavalla kontrollilla on vaikutusta lähes kaikilla uhrin elämän osa-alueilla, niin arkipäiväisistä askareista sosiaalsiin suhteisiin kuin seksuaalisesta käyttäytymisestä yleiseen valinnanvapauteenkin.⁹⁴ Toiminnallaan tekijä tukahduttaa uhrin henkilökohtaista vapautta ja kykenee määrittämään laajasti kumppaninsa toimintaa rajoittamalla uhrinsa vaihtoehtoja, sanelemalla haluttuja valintoja ja pakottamalla epäsuorasti uhrin tiettyyn toimintaan ja

⁸⁵ Stark 2012, s. 212, Terve Suomi -tutkimus 2023.

⁸⁶ Stark 2012, s. 207, Naistenlinja 2023.

⁸⁷ Ks. esim. OM 2023:20. Selvityksessä Tolvanen ja Silvennoinen ovat argumentoineet, että perusteltua olisi säätää rikoslakiin olisi uusi pakottavaa kontrollia koskeva tunnusmerkistö.

⁸⁸ Stark 2012, s. 207.

⁸⁹ Crossman 2015, s. 5–7.

⁹⁰ Stark 2007, s. 241.

⁹¹ Stark 2012, s. 207.

⁹² Cook – Goodman 2006, s. 1052, Stark 2012, s. 207–210.

⁹³ Stark 2012, s. 210–211.

⁹⁴ Hamberger – Larsen – Lehrner 2017, s. 2.

vaikuttamalla uhrin itsenäiseen harkintakykyyn.⁹⁵ Kontrolloivan käytöksen täyttämässä parisuhteessa tekijä saattaa saada kumppanistaan täydellisen hallinnan ja uhri alkaa mukautua kumppaninsa vaatimuksiin ja käyttäytyä siten, miten hänen kumppaninsa tahtoo hänen käyttäytyvän.⁹⁶ Tekijä kykenee myös toiminnallaan puuttumaan uhrin fyysiseen, psyykkiseen ja seksuaaliseen koskemattomuuteen, muun muassa määrittelemällä millä tavoin tämä harrastaa seksuaalista toimintaa.⁹⁷ Vaikka uhri pyrkisi itsenäiseen toimijuuteen ja itsemääräämisoikeuteen, voi kumppanin harjoittama pakottava kontrolli vangita uhrin alistuneeseen rooliin. Pakottavalla kontrollilla tekijä pyrkiikin usein saavuttamaan itselleen parisuhteessa dominoivan aseman ja korvaamaan kumppaninsa kyvyn itsenäiseen ja omaa etua tavoittelevaan päätöksentekoon alistuneella riippuvuussuhteella.⁹⁸ Tekijän harjoittaman pakon ja kontrolloinnin yhdistelmä saattaaakin saavuttaa pisteen, jossa uhri päätyy sekä henkisesti että fyysisesti vankina olemista vastaavaan tilaan.⁹⁹

Pakottava kontrolli voi aiheuttaa kokijassaan voimakasta pelkoa ja ahdistusta.¹⁰⁰ Kontrollointi on kuitenkin usein näkymätöntä, koska se tapahtuu usein parisuhteen ulkopuolisten henkilöiden huomaamatta, fyysisiä jälkiä jättämättä. Siten tämänkaltaisen kontrollin tunnistaminen voi olla erityisen haastavaa.¹⁰¹

2.1.3 Parisuhdeväkivallan seuraukset uhrin toimintaan

Pelko on tutkimusten mukaan yleisimmin parisuhdeväkivallan uhrien haastatteluissa mainitsema tunnetila naisilla.¹⁰² Tunne väkivallan uhasta sekä tietoisuus väkivallan mahdollisuudesta on usein läsnä parisuhdeväkivallan uhrin elämässä myös hetkinä, jolloin

⁹⁵ Stark 2007, s. 229.

⁹⁶ Dowds 2020, s. 41.

⁹⁷ Naisten linja 2023.

⁹⁸ Stark 2012, s. 202.

⁹⁹ Stark 2012, s. 202–203, Crossman 2015, s. 38.

¹⁰⁰ Stark 2012, s. 207–208. OM 2023:20, s. 64.

¹⁰¹ Naisten linja 2023.

¹⁰² ks. mm. Heiskanen – Piispa 1998, 51–53, Husso 2003, s. 82 ja 188.

parisuhteessa on parempi jakso.¹⁰³ Parisuhdeväkivallan uhrin tunteet tasapainottelevatkin usein rakkauden ja pelon tunteen välillä.¹⁰⁴

Voimakas toiminnan lamaanuttava pelko on vain yksi parisuhdeväkivallassa koetun pelon muodoista, jota kaikki uhrin eivät koe. Parisuhdeväkivallan aiheuttama pelko voi myös saada uhrin mukautumaan tilanteisiin, ennakoimaan tapahtumia, tarkkailemaan tilanteiden kulkua sekä sovitteluun ristiriitaitilanteita.¹⁰⁵ Väkivaltaisessa parisuhteessa pahoinpitelytilanteet alkavat usein mitättömältä vaikuttavasta riitaitilanteesta.¹⁰⁶ Nyqvist on artikkelissaan havainnut, että väkivaltaisen tilanteen alkupisteenä saattaa esimerkiksi olla tilanne, jossa toinen osapuoli kieltäytyy sukupuoliyhteydestä ja tilanne eskaloituu tästä väkivallan käyttöön.¹⁰⁷ Siksi väkivaltaisessa parisuhteessa elävät naiset ovat herkkiä vaistoamaan sekä välttelemään sellaisia tilanteita ja tapahtumia, jotka saattavat synnyttää raivonpuuskia kumppanissaan.¹⁰⁸

Parisuhdeväkivallan sisältämän pitkäkestoisen väkivallan seurauksena uhrin luottamus sekä kokemus autonomisuudesta usein heikentyvät ja omien rajojen asettaminen vaikeutuu.¹⁰⁹ Uhrin kokema pelko voi muuttaa merkittävästi suhdetta todellisuuteen sekä uhrin suhdetta omaan ruumiiseen, joten pelko voi vaikuttaa myös siihen, mitä uhri kokee kykenevänsä sekä haluavansa tehdä.¹¹⁰ Väkivallan pelko ja väkivaltaisen osapuolen kontrolli voi siis vaikuttaa oman tahdon ja halun rajoihin sekä poissulkea näköpiirissä olevien valintojen mahdollisuuksia.¹¹¹ Näillä taas voi olla vaikutusta siihen, miten uhri kokee voivansa vastustaa kumppaninsa tahtoa.

¹⁰³ Barnett – LaViolette 1993, s. 116.

¹⁰⁴ Näre 2000, s. 98, Naisten linja 2023.

¹⁰⁵ Husso 2003, s. 189.

¹⁰⁶ Husso 2003, s. 225.

¹⁰⁷ Nyqvist 2008, s. 143.

¹⁰⁸ Piispa 2008, s. 125.

¹⁰⁹ Jokila – Niemi 2020, s. 130.

¹¹⁰ Husso 2003, s. 189.

¹¹¹ Husso 2003, s. 189, Jokila – Niemi 2020, s. 130.

Väkivaltainen parisuhde voi siis pitää sisällään pitkäkestoista väkivallan uhkaa sekä pakon jatkumoa, ja siten parisuhdeväkivalta eri muodoissaan voi vaikuttaa vahvasti uhrin tahdon muodostamiseen ja ilmaisemiseen. Kuitenkin tämänkaltaisen väkivallan tunnistaminen ja siihen rikosoikeudellisesti puuttuminen voi olla haastavaa. Rikoslain 21 luvun 5 pykälän pahoinpitelytunnusmerkistöllä pystytään puuttumaan parisuhdeväkivallan fyysisen pahoinpitelyn tilanteisiin. Myös psyykinen väkivalta on säädetty rangaistavaksi pahoinpitelynä,¹¹² sillä pahoinpitelyn tunnusmerkistön mukaan pahoinpitelyyn syyllistyy myös se, joka ruumiillista väkivaltaa tekemättä vahingoittaa toisen terveyttä, aiheuttaa toiselle kipua tai saattaa toisen tiedottomaan tai muuhun vastaavaan tilaan. Pahoinpitelyltä ruumiillista väkivaltaa tekemättä edellytetään siis seurauksen aiheuttamista. Varsinaiseen psyykkiseen väkivaltaan pahoinpitelytunnusmerkistöä kuitenkin sovelletaan harvoin, eikä Suomessa ole yhtäkään psyykkistä väkivaltaa koskevaa korkeimman oikeuden ennakkopäätöstä.¹¹³ Lisäksi mikään rikoslain rikostunnusmerkistö ei kata sellaisenaan pakottavaa kontrollia.¹¹⁴ Väkivalta parisuhteessa voi siten olla sen luonteista, ettei rikoslaki kykene tunnistamaan parisuhteissa esiintyvää henkistä väkivaltaa tai painostamista kovin hyvin.

2.2 Raiskaus

2.2.1 Tunnusmerkistötekijät

Seksuaalirikoksia koskeva hallituksen esitys rikoslain 20 luvun uudistamiseksi hyväksyttiin eduskunnassa 27.6.2022 ja uudistus astui voimaan vuoden 2023 alusta.¹¹⁵ Uuden seksuaalirikoslainsäädännön tärkein periaatteellinen muutos on aikuisiin kohdistuvien rikosten määrittelyminen suostumusperusteiseksi. Lisäksi tunnusmerkistön kattavuutta sekä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaa on laajennettu.¹¹⁶

¹¹² OM 2023:20, s. 14.

¹¹³ OM 2023:20, s. 14, 34 ja 45.

¹¹⁴ OM 2023:20, s. 63. Vrt. esim. kontrolloiva tai pakottava käyttäytyminen läheis- ja perhesuhteissa on kriminalisoitu Englannissa (Controlling or coercive behaviour in an intimate or family relationship, Section 76 of the Serious Crime Act 2015).

¹¹⁵ Hallituksen esitys 13/2022 vp eduskunnalle seksuaalirikoksia koskevaksi lainsäädännöksi, annettu 17.2.2022.

¹¹⁶ HE 13/2022 vp, s. 54–55, Pihla 2023, s. 485. Myös muun muassa sukupuoliyhteyden määritelmää on laajennettu: nykyään tunkeutumisen ja omaan kehoon ottamisen lisäksi sukupuoliyhteydellä tarkoitetaan myös sukuelimen tai peräaukon koskettelua sukuelimellä tai suulla (HE 13/2022, s. 134).

Vaikka vuoden 2022 loppuun asti voimassa olleen raiskausrikostunnusmerkistön on voitu katsoa rakentuvan asiallisesti suostumuksen pohjalle,¹¹⁷ on raiskausta koskevaa sääntelyä muutettu huomattavalla tavalla, kun vapaaehtoisuuden puuttuminen on säädetty raiskausrikostunnusmerkistön keskeisimmäksi tunnusmerkistötekijäksi. Nykyisen tunnusmerkistön tekotapana on siis sukupuoliyhteys, joka perustuu puuttuvaan vapaaehtoisuuteen,¹¹⁸ kun taas edeltävässä raiskausrikostunnusmerkistössä keskeiset tunnusmerkistötekijät olivat pakottaminen väkivallalla tai uhkauksella, tai avuttoman tilan hyväksikäyttö.¹¹⁹

Nykyisen rikoslain (RL, 39/1889) 20 luvun 1 §:n mukaan:

”Joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti, on tuomittava raiskauksesta vankeuteen vähintään yhdeksi ja enintään kuudeksi vuodeksi.

Henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos

- 1) hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavalla ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti
- 2) hänet on pakotettu sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkauksella; tai
- 3) hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

Yritys on rangaistava.”

Raiskausrikossäännöksen ensimmäinen momentti sisältää rangaistavan toiminnan keskeisen sisällön eli sukupuoliyhteyden harjoittamisen henkilön kanssa, joka ei osallistu sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti.¹²⁰ Tunnusmerkistön mukaan sukupuoliyhteys katsotaan

¹¹⁷ HE 13/2022 vp, s. 36. Huomionarvoista kuitenkin on, ettei suostumuksen puuttuminen ole nimenomaisesti ollut osa raiskausrikostunnusmerkistöä ennen vuotta 2023.

¹¹⁸ Ojala 2022, s. 94.

¹¹⁹ HE 216/2013 vp, 36 ja 57, Ojala 2014, s. 71, HE 13/2022 vp, s. 36.

¹²⁰ HE 13/2022 vp, s. 53, Ojala 2022, s. 71.

vapaaehtoiseksi, kun osapuolet ovat sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavoin osoittaneet osallistuvan siihen vapaaehtoisesti, eikä käsillä ei ole toisen momentin 2 tai 3 kohdan olosuhde. Säännöksen toinen momentti pitää siis sisällään tilanteet, milloin henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole katsottava vapaaehtoiseksi.¹²¹

Säännöksen 2 momentin 2 kohta koskee pakottamista henkilöön kohdistuvalla väkivallalla tai uhkauksella. Kohta 2 suojaa henkilön vapautta kapea-alaisesti ymmärrettynä ja se vastaa asiallisesti aiempaa rikoslain 20 luvun 1 pykälän 1 momenttia sekä 3 momentin toista virkettä.¹²² Säännöksen 2 momentin 3 kohta taas koskee tilanteita, joissa toinen ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan jonkin kohdassa luetellun olosuhteen takia. Nykyinen raiskaussäännöksen 2 momentin 3 kohta kattaa asiallisesti vastaavat teot kuin edeltävän raiskauspykälän avutonta tilaa koskeva tunnusmerkistö, mutta määritelmä on laajempi.¹²³ Kohdan mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan tiedottomuutensa, sairautensa, vammaisuutensa, pelkotilansa, voimakkaan päihtymistilansa, heikentyneen tajunnantilansa, tilanteen äkillisyyden, erityisen valta-aseman vakavan väärinkäytön tai muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi.

Hallituksen esityksen sanamuodon mukaan 2 momentin 3 kohdassa kyse olisi siis tilanteista, joissa toinen osapuoli ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Tämä ilmaus voi muotoilunsa takia olla aiheuttamaan epäselvyyttä, jos uhri jossakin 2 momentin 3 kohdan tilanteissa osoittaa jonkinlaista toimintaa tai epäselviä tahdonilmaisuja. Hallituksen esityksen sanamuoto saattaa ohjata tulkintaan, että kohdassa tarkoitetuissa tilanteissa uhri olisi täysin reagoimaton tai kyvytön ilmaisemaan itseään. Huomionarvoista kuitenkin on, että esityksen perusteluissa mainitaan, että 2 momentin 3 kohdassa mainituissa tilanteissa näennäinen vapaaehtoisuuden ilmaus ei merkitse vapaaehtoisuutta. Siten, jos uhri on esimerkiksi pelkotilassa ja myöntyy sukupuoliyhteyteen pelkotilansa takia, kyseessä ei ole vapaaehtoinen osallistuminen sukupuoliyhteyteen.¹²⁴

¹²¹ HE13/2022 vp, s. 98.

¹²² Pihla 2023, s. 493.

¹²³ HE 13/2022 vp, s. 55.

¹²⁴ HE 13/2022 vp, s. 53, 101 ja 103.

Eron edeltävään tunnusmerkistöön tekee myös se, ettei tunnusmerkistö sisällä mainintaa puolustuskyvyttömyydestä. Kun aikaisemmin voimassa olleen säännöksen mukaan vaadittiin, että henkilö on kykenemätön puolustamaan itseään tai muodostamaan tai ilmaisemaan tahtoaan, nykyisen säännöksen mukaan ei edellytetä kyvyttömyyttä, vaan riittävää on, että uhri ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan.¹²⁵ Eikä siten arvioinnissa ole myöskään merkitystä sillä, mikä vaikutus olosuhteella on uhrin kykyyn puolustautua.¹²⁶ Koska pelkkä vapaaehtoisuuden puute riittää täyttämään nykyisen tunnusmerkistön, eikä tunnusmerkistön täytyminen enää missään tilanteessa edellytä puolustautumista tekijää vastaan, olisi epäjohdonmukaista, jos tunnusmerkistö sisältäisi maininnan puolustuskyvyttömyydestä. Nykyinen säännös ei myöskään sisällä mainintaa kyvyttömyydestä muodostaa tai ilmaista tahtoaan, vaan asia on ilmaistu käyttämällä sanamuotoa ”ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan”. Uusimman hallituksen esityksen mukaan tämä vastaa edeltävää tunnusmerkistöä, ja kattaa säännöksessä luetellut tilanteet, joissa ”henkilöllä ei ole kykyä, tilaisuutta tai muusta syystä kohtuullista mahdollisuutta muodostaa tai ilmaista tahtoaan”.¹²⁷ Tällaisia tilanteita ei ole määritelty nykyisessä säännöksessä tyhjentävästi, vaan säännöksen loppuun on jätetty varaklausuuli ”muun näihin rinnastettavan syyn vuoksi”, joka mahdollistaa myös jonkin muun rinnastettavan olosuhteen arvioimisen suostumuksen pois sulkevana seikkana.

2.2.2 Seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja autonomia

Raiskausrikostunnusmerkistön keskeisin suojeluobjekti eli suojattava oikeushyvä on seksuaalinen itsemääräämisoikeus.¹²⁸ Tämä oikeus merkitsee ihmisen vapautta päättää itsestään sekä seksuaalisesta käyttäytymisestään, edellyttäen kuitenkin, ettei hän loukkaa toisen seksuaalista itsemääräämisoikeutta.¹²⁹ Seksuaalisen itsemääräämisoikeuden katsotaan olevan osa yksilön autonomian ulottuvuutta,¹³⁰ ja seksuaalisella itsemääräämisoikeudella viitataan usein käsitteellisesti henkilön autonomiaan ja hänen omaa kehoa koskevaan

¹²⁵ HE 13/2022 vp, s. 55.

¹²⁶ HE 13/2022 vp, s. 55.

¹²⁷ HE 13/2022 vp, s. 55

¹²⁸ HE 6/1997 vp. s. 161, Jokila 2010, s. 55. Ks. lisää oikeushyvien suojelun periaatteesta esim. Melander 2008, s. 358–385.

¹²⁹ HE 6/1997 vp. s. 161, HE 13/2022 vp. s. 96.

¹³⁰ Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 151, Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 126.

päätösvaltaan.¹³¹ Vaikka seksuaalinen itsemääräämisoikeus voidaan käsitteellisesti kiteyttää muutama lauseeseen, ei seksuaalisella itsemääräämisoikeudella ole oikeushyvinä selkeää tarkkarajaista sisältöä, vaan se on riippuvainen yhteiskunnassa vallitsevista moraalisisista arvoista ja asenteista.¹³²

Seksuaalirikosoikeuden kehityksessä jatkuvana pyrkimyksenä on ollut parantaa tätä seksuaalisen itsemääräämisoikeuden rikosoikeudellista suojaa sekä henkilökohtaisen koskemattomuuden suojaa.¹³³ Nyt myös uuden seksuaalirikosoikeuden uudistuksen myötä, lainsäätäjän pyrkimyksenä on ollut vahvistaa näiden oikeushyvien suojaa entisestään muuttamalla rangaistussäännös suostumusperusteisen mallin mukaiseksi.¹³⁴

Huomionarviosta on, ettei seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen vaikuta se, ovatko seksuaalisen kanssakäymisen osapuolet avioliitossa tai parisuhteessa vai ovatko he toisilleen täysin tuntemattomia.¹³⁵ Voidaankin todeta, että pysyvää parisuhdetta koskeva seikka ei vähennä puolisoitten itsemääräämisoikeutta eikä siten myöskään osoita seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkauksen vähäisyyttä. Koska raiskausrikos loukkaa yksilön itsemääräämisoikeutta, yksilön omistusoikeutta kehoonsa sekä yksilön seksuaalista integriteettiä,¹³⁶ voi kuitenkin uhrin näkökulmasta teon vahingollisuuteen ja haitallisuuteen vaikuttaa olennaisesti uhrin ja tekijän välinen suhde.¹³⁷

Kuten oikeushyvät yleensä, myös itsemääräämisoikeus oikeushyvinä on palautettavissa eksplisiittisiin perus- ja ihmisoikeuksiin, kuten henkilökohtaiseen vapauteen, koskemattomuuteen sekä oikeuteen yksityiselämän suojasta (PL 7 §, PL 10 § ja EIS 5 ja 8 artiklat).¹³⁸ Näiden oikeuksien yhteisvaikutuksesta seksuaaliseen itsemääräämisoikeuteen

¹³¹ Nousiainen – Pylkkänen 2001, s. 187.

¹³² Ojala 2022, s. 5, Leskinen 2022, s. 65 ja 74.

¹³³ Ks. esim. HE 6/1997 vp, s. 2, 161 ja 170, HE 283/2010 vp, s. 7, HE 13/2022 vp, s. 7, 10 ja 64.

¹³⁴ HE 13/2022, s. 96. Sekä Suomessa että Ruotsissa lain esitöissä kerrotaan, että uusilla muutoksilla seksuaalista itsemääräämisoikeutta suojellaan entistä paremmin, riippumatta siitä, mitä seurauksia muutoksilla tosiasia on. Näin esim. Leskinen 2022, s. 108–109, Wegerstad 2015, s. 75.

¹³⁵ HE 6/1997 vp, s. 161.

¹³⁶ Lacey 1998, 53–54, Niemi-Kiesiläinen 2000, s. 151.

¹³⁷ Whitney 1995, s. 422.

¹³⁸ Leskinen 2022, s. 71 ja 110, Pihla 2023, s. 489.

sisältyy vapaa tahdonmuodostus ja siitä seuraava toiminta.¹³⁹ Seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja ruumiillinen koskemattomuus merkitsevät yhdessä oikeutta olla osallistumatta vastoin tahtoaan sukupuoliyhteyteen ja olla joutumatta muiden seksuaalisten tekojen kohteeksi. Tämän lisäksi seksuaalinen itsemääräämisoikeus ja henkilökohtainen vapaus sisältävät oikeuden toteuttaa omaa seksuaalisuutta eri tavoin.¹⁴⁰ Seksuaalisella itsemääräämisoikeudella onkin siten kaksi ulottuvuutta; sekä positiivinen vapaus että negatiivinen vapaus.¹⁴¹ Negatiivinen seksuaalisen autonomian muoto eli negatiivinen itsemääräämisoikeus merkitsee oikeutta olla osallistumatta seksuaaliseen kanssakäymiseen, kun taas positiivinen merkitsee oikeutta ryhtyä tällaiseen toimintaan ja toteuttaa seksuaalisuuttaan ja seksuaalisia kokemuksiaan haluamallaan tavalla.¹⁴² Lisäksi positiivinen seksuaalinen itsemääräämisoikeus merkitsee yksilön oikeutta päättää kenen kanssa, milloin ja millaisilla ehdoilla seksuaalinen kanssakäyminen tapahtuu. Kuitenkin näiden oikeuksien ristiriitatilanteessa, yksilön negatiivinen itsemääräämisoikeus ohittaa aina toisen osapuolen positiivisen itsemääräämisoikeuden, yksilön seksuaalisen autonomian turvaamiseksi.¹⁴³

Lailta suojataan yksilön negatiivista seksuaalista itsemääräämisoikeutta, mutta lailla on suhteellisen vähäinen rooli positiivisen seksuaalisen autonomian edistämässä.¹⁴⁴ Kuitenkaan riittävää ei ole, että seksuaalista itsemääräämisoikeutta ikään kuin suojellaan, vaan kaikilla tulisi lähtökohtaisesti olla myös vapaus itse päättää seksuaalisesta toiminnastaan.¹⁴⁵ Siten lain tehtävänä onkin löytää tasapaino näiden kahden välillä, eli kunnioittaa yksilöiden positiivisen seksuaalisen autonomian ilmauksia ja suojella yksilöitä negatiivisen seksuaalisen autonomian loukkauksilta.¹⁴⁶

¹³⁹ Pihla 2023, s. 489.

¹⁴⁰ Schulhofer 1998, s. 99, OM 2020:9, s. 62, HE 13/2022 vp, s. 35.

¹⁴¹ Schulhofer 1998, s. 99, Leskinen 2022, s. 114.

¹⁴² Lacey 1998, s. 52, Green 2020, s. 21.

¹⁴³ Green 2020, s. 21.

¹⁴⁴ Green 2020, s. 24.

¹⁴⁵ HE vp 6/1997, s. 161, Jokila 2010, s. 60.

¹⁴⁶ Dowds 2020, s. 41.

2.2.3 Vapaaehtoisen osallistumisen osoittamisen muoto

Sukupuoliyhteyteen osallistumisen vapaaehtoisuus on määritelty tarkemmin raiskausta koskevan pykälän toisessa momentissa. Toisen momentin ensimmäisen kohdan mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hän ei ole sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavoin ilmaissut osallistuvansa siihen vapaaehtoisesti. Raiskaussäännös rakentuu siis ”kyllä tarkoittaa kyllä” -mallin varaan (affirmatiivinen suostumus).¹⁴⁷

Affirmatiivisen suostumuksen mallissa toisen osapuolen reagoimattomuutta tai vastustuksen puutetta ei siis voida tulkita suostumukseksi, vaan osapuolen oletetaan olevan suostumaton sukupuoliyhteyteen, kunnes tämä aktiivisella tapaa ilmaisee vapaaehtoisen osallistumistahtonsa.¹⁴⁸ Täten raiskauksen tunnusmerkistö täyttyy jo sillä perusteella, että sukupuoliyhteyden toinen osapuoli ei ole ilmaissut osallistuvan siihen vapaaehtoisesti.¹⁴⁹ Vapaaehtoinen osallistuminen tulee siis ilmaista tavalla, joka ilmenee ulkoisesti ja jonka perusteella sukupuoliyhteyden toisella osapuolella on aiheutta pitää toisen osallistumista sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisena.¹⁵⁰ Tämä vapaaehtoisuuden ilmaiseminen voi olla joko nimenomainen eli sanallinen ilmaisu tai konkludenttinen eli käytöksellä osoitettu ilmaisu tai sitten osoitettu muilla tavoin, eli käytännössä millä tavalla tahansa, jolla osallistumistahdon voi toiselle osoittaa.¹⁵¹

Henkilö voi ilmaista vapaaehtoisuutensa käytöksellään ensinnäkin osallistumalla itse sukupuoliyhteyteen aktiivisesti. Aktiivinen osallistuminen voidaan katsoa ilmentyvän esimerkiksi siten, että molemmat osapuolet ovat aktiivisesti mukana toiminnan edistämisessä ennen sukupuoliyhteyttä ja esimerkiksi riisuuntuvat omin toimin tai muulla tavalla

¹⁴⁷ HE 13/2022 vp, s. 73. Toisena vaihtoehtona olisi ollut ”ei tarkoittaa ei” -malli, jossa raiskaus täyttyy sukupuoliyhteyteen ryhtymisellä, jos toinen osapuoli on ilmaissut vastentahtoisuutensa (”ei”). Tähän lainsäädäntöratkaisuun on päädytty esim. Saksassa. ks. lisää mm. Torenz 2021, s. 718–719.

¹⁴⁸ Muchlenhard et al. 2016, s. 464.

¹⁴⁹ HE 13/2022 vp, s. 54.

¹⁵⁰ HE 13/2022 vp s. 99.

¹⁵¹ HE 13/2022 vp, s. 54, Ojala 2022, s. 99.

suhtautuvat myönteisesti tilanteen etenemiseen sukupuoliyhteyttä kohti.¹⁵² Hallituksen esityksen mukaan tunnusmerkistön sanamuodon tarkoituksena on kattaa kaikki tavat, joilla ihminen voi viestiä osallistumistahtonsa sukupuoliyhteyteen.¹⁵³

Henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena sillä perusteella, ettei hän ole millään tavalla ilmaissut osallistuvansa sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti. Myös, jos henkilön ilmaisu jää objektiivisesti arvioiden ja olosuhteet huomioiden hyvin epäselväksi, ei ilmaisua voida pitää vapaaehtoista osallistumista ilmentävänä ilmaisuna. Hallituksen esityksessä kuitenkin lausutaan, että ”Henkilön passiivisuutta toisen osapuolen edessä sukupuoliyhteyteen ei kuitenkaan kaikissa tapauksissa ole pidettävä vapaaehtoisuuden poissulkevana seikkana”.¹⁵⁴ Siten vapaaehtoisuutta voisi hallituksen esityksen mukaan ilmaista myös passiivisesti. Hallituksen esityksen mukaan ”Esimerkiksi yhden osapuolen edessä yhdyntään toinen osapuoli voi olla passiivinen tai vähäeleinen, mutta osapuolten aikaisemman sanallisen tai sanattoman vuorovaikutuksen perusteella heillä voi olla yhteisymmärrys siitä, että sukupuoliyhteyden voi näin aloittaa”.¹⁵⁵ Tämän jälkeen hallituksen esityksessä kuitenkin tarkennetaan, että ”Pelkän aikaisemmassa tilanteessa esitetyn myönteisen tahdonilmaisun tai aikaisemman sukupuoliyhteyden osapuolten kesken ei kuitenkaan voi lähtökohtaisesti katsoa tarkoittavan vapaaehtoisuutta osallistua myöhempänä ajankohtana tapahtuvaan sukupuoliyhteyteen”.¹⁵⁶ Jotta toisen osapuolen passiivisuus voisi merkitä vapaaehtoisuutta, osapuolilla tulee kuitenkin siis olla yhteisymmärrys passiivisesta kanssakäymisestä eli siitä, että sukupuoliyhteyden voi aloittaa, vaikka toinen osapuoli olisi tilanteessa passiivinen.¹⁵⁷ Nähdäkseni tämän kaltaisissa tilanteissa on hallituksen esityksen mukaan kyse poikkeuksesta pääsääntöön, joka tulisi kyseeseen esimerkiksi turvallisen parisuhteen tapauksissa, jossa osapuolet ovat sopineet etukäteen esimerkiksi tietyn seksuaalisen toiminnan aloittamisesta toisen nukkuessa.¹⁵⁸

¹⁵² Ojala 2022, s. 100.

¹⁵³ HE 13/2022 vp, s. 54 ja 99.

¹⁵⁴ HE 13/2022 vp, s. 99.

¹⁵⁵ HE 13/2022 vp, s.99.

¹⁵⁶ HE 13/2022, s. 100.

¹⁵⁷ Pihla 2023, s. 491.

¹⁵⁸ Samankaltaisesti myös Pihla 2023, s. 492.

2.2.4 Riittävä vapaus ja kyky vapaaehtoisuuden ennakkoehtoina

Raiskausrikostunnusmerkistön tulkinnassa keskeisenä lähtökohtana on siis sen arvioiminen, osallistuuko henkilö sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti.¹⁵⁹ Sukupuoliyhteyden erottaminen raiskauksesta edellyttääkin tiettyjen kriteereiden asettamista vapaaehtoisuudelle. Siten on tärkeä määrittää, milloin henkilön voidaan katsoa olevan ”pätevästi” suostuvainen sukupuoliyhteyteen.¹⁶⁰

Lainopissa ei ole vielä vakiintunut käsitettä sellaisille olosuhteille, joissa yksilön tahdonmuodostus ei ole ollut riittävän vapaata sen kannalta, että osallistumista sukupuoliyhteyteen voidaan pitää vapaaehtoisena, vaikka yksilö olisi ilmaissut suostumuksensa sukupuoliyhteyteen.¹⁶¹ Kansainvälisessä oikeudessa tämänkaltaisiin olosuhteisiin viitataan pakottavat olosuhteet (coercive circumstances)¹⁶² -termillä, kun taas Ruotsin komiteamietinnössä SOU 2016:60 viitataan suostumuksen pätemättömyyteen.¹⁶³ Yhdysvalloissa radikaalifeministisessä mallissa viitataan tapahtumaympäristön pakottaviin olosuhteisiin suostumuksen puuttumisen sijaan. Pakottavien olosuhteiden arviointi vie huomion pois uhrin subjektiivisen suostumuksen arvioinnista ja keskittyy objektiivisesti havaittaviin ulkoisiin olosuhteisiin. Pakottavien olosuhteiden mallissa yksilön suostumusta ei pidetä hyvänä lähtökohtana arvioinnille vallitsevissa yhteiskunnallisissa olosuhteissa, joissa vallitsee rakenteellinen epätasa-arvo sekä vallan epätasainen jakautuminen.¹⁶⁴

Suomessa vapaaehtoisuuden poissulkevat tilanteet luetellaan raiskauspykälän 2 momentin 2 ja 3 kohdissa. Raiskauspykälän 2 momentin 1 kohta sisältää pääsäännön siitä, milloin suostumusta ei voida katsoa olevan, ja momentin 2 ja 3 kohdat tarkentavat tätä pääsääntöä siitä, millaisten tekotapojen tai olosuhteiden vallitessa sukupuoliyhteyden ei voida katsoa

¹⁵⁹ Ojala 2022, s. 94.

¹⁶⁰ Asp 2010, s. 89. Mm. Alaattinoğlu (2020) käyttää ruotsiksi termiä ”ett giltigt samtycke” ja Asp (2010) käyttää ruotsiksi termiä ”särskiljande samtycke” viitatessaan pätevään suostumukseen.

¹⁶¹ Leskinen 2020, alaviite 6, Leskinen 2022, s. 42.

¹⁶² Termi coercive circumstances on lähtöisin Ruandan sotarikostuomioistuimen tuomiosta Prosecutor v. Akayesu (kohta 686–688).

¹⁶³ Ks. SOU 2016:60.

¹⁶⁴ Jokila 2010, s. 88.

tapahtuneen henkilön vapaaehtoisesta suostumuksesta, henkilön mahdollisesta suostumuksen näennäisestä ilmaisusta huolimatta. Kun lähtökohtaisesti suostumus poistaa raiskausrikoksen tunnusmerkistön mukaisuuden, olennaista ja mielenkiintoista on siten kysyä, milloin ”kyllä” tarkoittaa kyllä” eli millaisissa olosuhteissa vapaaehtoisen osallistumisen ilmaus merkitsee pätevää vapaaehtoisuutta ja milloin se ei tosiasiallisesti merkitse vapaaehtoisuutta.¹⁶⁵ Kyse on siis siitä, millä olosuhteissa sukupuoliyhteys on rangaistavaa suostumuksen ilmaisusta huolimatta.¹⁶⁶

Hallituksen esityksen raiskausta koskevista yksityiskohtaisista perusteluista on luettavissa, mitä raiskauksen tunnusmerkistössä vapaaehtoisuudella tarkoitetaan. Hallituksen esityksen mukaan yksilön osallistumista sukupuoliyhteyteen voidaan pitää vapaaehtoisena, kun osallistuminen on tapahtunut hänen omasta valinnastaan, ja hänellä on ollut tämän valinnan tekemiseen riittävä vapaus sekä kyky, eli valinnanmahdollisuus.¹⁶⁷ Sukupuoliyhteyteen osallistumiseen tulee siis olla vapaa ja omaan harkintaan perustuva mahdollisuus ja lisäksi henkilöltä edellytetään riittävää kykyä tehdä valinta sukupuoliyhteyteen osallistumisen. Tämä merkitsee sekä henkilön henkistä kykyä tehdä valinta, mutta myös tilannekohtaisia olosuhteita, joilla voi olla vaikutusta henkilön kykyyn tehdä valintoja.¹⁶⁸ Siten vapaaehtoisuuden ennakkoehtoina voidaan pitää sekä vapautta ja kykyä tehdä valinta että tilaisuutta ja mahdollisuutta valinnan tekemiseen.

Vapaaehtoiselta osallistumiselta ei edellytetä välttämättä sitä, että valinta osallistua sukupuoliyhteyteen olisi tehty erityisen harkiten. Myöskään vapaaehtoinen osallistuminen ei välttämättä edellytä seksuaalista kiinnostusta sukupuoliyhteyden toista osapuolta kohtaan, vaan sukupuoliyhteyteen voi olosuhteista riippuen osallistua myös muista motiiveista, esimerkiksi saadakseen joitakin etuja tai tuottaakseen toiselle osapuolelle mielihyvää. Sukupuoliyhteyteen suostuttelu, taivuttelu tai toisen tahdonmuodostukseen vaikuttaminen ei lähtökohtaisesti myöskään poissulje osallistumisen vapaaehtoisuutta. Kuitenkin pykälän 2 momentin 2 ja 3 kohdissa määritellyt olosuhteet erottavat tällaiset suostuttelutilanteet

¹⁶⁵ Muchlenhard et al. 2016, s. 464–465, Pihla 2023, s. 492.

¹⁶⁶ Pihla 2023, s. 492.

¹⁶⁷ HE 13/2022 vp, s. 53–54 ja s. 98.

¹⁶⁸ Ojala 2022, s. 95.

tilanteista, joissa kyse ei ole enää pelkästä suostuttelusta tai muusta rangaistusvastuun ulkopuolelle jäävästä vaikuttamisesta toisen tahtoon.¹⁶⁹ Näissä tilanteissa henkilöllä ei katsota olevan riittävää valinnanmahdollisuutta, eikä siten osallistumista voida pitää vapaaehtoisena.

Kun hallituksen esityksessä lausutaan tarkemmin siitä, miten 2 momentin 2 ja 3 kohtien täyttymistä tulisi tulkita, lausutaan seuraavaa: ”Arvioitaessa mainituissa tilanteissa tunnusmerkistön täyttymistä olisi huomiota syytä kiinnittää siihen, onko sukupuoliyhteyden kohteena olevalla henkilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää siihen osallistumatta.”¹⁷⁰ Vaikuttaa siis siltä, että suostumuksen vapaaehtoisuuden rajanvedon määrittäväksi tekijäksi voidaan tunnistaa riittävä vapaus sekä kyky, mutta tätä vapaaehtoisuuden riittävyttä ja vapautta ei kuitenkaan hallituksen esityksessä tarkenneta muuten kuin mainitsemalla, että tunnusmerkistön täyttymistä arvioitaessa tulisi kiinnittää huomiota siihen, onko yksilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää osallistumatta sukupuoliyhteyteen. Leskinen onkin nostanut esille, että vaikka hallituksen esityksessä lähdetään ajatuksesta, että seksuaalinen itsemääräämisoikeus sisältää sekä positiivisen että negatiivisen vapauden, vaikuttaa siltä, että vapaaehtoisuus tyhjentyy vain lopulta kohtuulliseksi mahdollisuudeksi jättää osallistumatta sukupuoliyhteyteen.¹⁷¹ Lisäksi epäselväksi näyttää jäävän lakiuudistuksen valossa se, kenen näkökulmasta mahdollisuuden kohtuullisuutta arvioidaan.¹⁷² Myös se, mitä pidetään kohtuullisena mahdollisuutena olla osallistumatta sukupuoliyhteyteen, voi Leskisen mukaan asettaa tekojen tuomitsemiskynnyksen hyvin korkealle.¹⁷³

Myöskään Ojala ei vaikuta antavan tarkennusta tähän mainitsemalla vain, että ”...riittävää on se, että kohdassa mainittu olosuhde johtaa siihen, että henkilön kyky on siinä määrin heikentynyt, että henkilön mahdollisuus vapaaehtoisen päätöksen tekemiseen on riittävästi heikentynyt”.¹⁷⁴ Leskinen onkin katsonut, että uusi raiskausrikostunnusmerkistö voi feministisestä näkökulmasta paljastua ”Pyrrhoksen voitoksi”, kun laki sisältää periaatteen

¹⁶⁹ HE 13/2022 vp, s. 98.

¹⁷⁰ HE 13/2022 vp, 98.

¹⁷¹ Leskinen 2022, s. 114.

¹⁷² Leskinen 2022, s. 148.

¹⁷³ Leskinen 2022, s. 114.

¹⁷⁴ Ojala 2022, s. 119.

siitä, että vain ”kyllä” tarkoittaa ”kyllä”, mutta toisaalta tälle suostumiselle ei määritellä kovin korkeita pätevyysvaatimuksia ja vapaaehtoisuudeksi sukupuoliyhteyteen osallistumiseen riittää, että tilanteessa olisi ollut kohtuullinen mahdollisuus jättää osallistumatta sukupuoliyhteyteen.¹⁷⁵

Jos siis vapaaehtoisuus voi tyhjentyä vain kohtuulliseksi mahdollisuudeksi jättää osallistumatta sukupuoliyhteyteen, ei tällöin nähdäkseni kyse ole valinnanvapaudesta sanan perinteisessä merkityksessä. Leskinen ja Lacey ovatkin tuoneet esiin, että valinnanvapaus näyttää joissain tilanteissa heikentyvän valinnaksi kahden toimintavaihtoehdon; vastustamisen ja alistumisen välillä,¹⁷⁶ ja siten parisuhdeväkivallan uhrin mahdollisuus ilmaista haluttomuutensa sukupuoliyhteyteen väkivaltaisen kumppaninsa sitä vaatiessa saattaa tyhjentyä valinnaksi sukupuoliyhteyden tai mahdollisen pahoinpitelyn uhriksi joutumisen välillä.

¹⁷⁵ Leskinen 2022, s. 118.

¹⁷⁶ Lacey 1998, s. 59–60, Leskinen 2022, s. 114.

3 Vapaaehtoisuuden poistavat olosuhteet

3.1 Uhkauksella pakottaminen

Raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan nojalla henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei pidetä vapaaehtoisena, jos hänet on pakotettu sukupuoliyhteyteen käyttämällä henkilöön kohdistuvaa väkivaltaa tai uhkauksella. Tunnusmerkistön täyttyessä vapaaehtoisuutta ei voida katsoa olevan, vaikka pakotettu henkilö olisi näennäisesti ilmaissut osallistuvansa sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti.¹⁷⁷ On sanomattakin selvää, että väkivaltaisessa parisuhteessa väkivaltainen osapuoli voi pakottaa toisen osapuolen osallistumaan sukupuoliyhteyteen käyttämällä väkivaltaa tai vakavalla uhkauksella.¹⁷⁸ Raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan pakottaminen väkivallalla tai ilmaistulla uhkauksella on selkeää pakottavaa toimintaa toista osapuolta kohtaan, joka ohittaa ja estää toisen osapuolen tahdon. Siten myös rikosoikeudellisen arvioinnin kannalta tämän kaltaiset tapaukset ovat selkeämpiä kuin tilanteet, joissa väkivaltaa tai selkeää uhkausta ei ole käytetty.¹⁷⁹

Väkivallalla pakottaminen tulee kyseeseen tilanteissa, joissa sukupuoliyhteyden voidaan katsoa tapahtuneen väkivallan käytön seurauksena. Tunnusmerkistön täyttymisen edellytyksenä ei kuitenkaan ole, että toisen henkilön saaminen sukupuoliyhteyteen olisi väkivallan käytön tarkoituksena.¹⁸⁰ Myös uhkaus, joka pakottaa uhrin taipumaan tekijän tahtoon ja alistumaan sukupuoliyhteyteen, arvioidaan raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan kautta. Väkivallan käytön tai uhkauksen tarkoituksena ei kuitenkaan tarvitse olla toisen osapuolen saaminen sukupuoliyhteyteen. Ratkaisevaa arvioinnin kannalta on se, että sukupuoliyhteys on toteutunut väkivallalla tai uhkauksella pakottamisen takia.¹⁸¹

Uhan pakottavuus merkitsee tunnusmerkistössä, että käytetyn uhan tulee olla asteeltaan sekä olosuhteet huomioon ottaen sen kaltaista, että se murtaa uhrin tahdon siten, että uhri taipuu

¹⁷⁷ HE 13/2022 vp, s. 101.

¹⁷⁸ Munro 2010, s. 24.

¹⁷⁹ Leahy 2014, s. 310.

¹⁸⁰ HE 13/2022 vp. 101–102.

¹⁸¹ HE 13/2022 vp, s. 101. Keskeiset rikokset/ Korkka-Knuts 2023, s. 125.

tekemään siten, miten pakottaja haluaa. Muu kuin tällainen pakottava uhkaus ei hallituksen esityksen mukaan sellaisenaan poissulje sitä, että henkilö osallistuu vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen. Uhkauksen pakottavuutta arvioitaessa tulee kiinnittää huomiota tilannetta teko-olosuhteisiin kokonaisuudessaan ja arvioitava uhkauksen merkitystä uhrin valinnanmahdollisuuksien näkökulmasta.¹⁸² Kuitenkaan hallituksen esityksen mukaan uhkauksen pakottavuuden edellytyksenä ei aina ole se, että uhattu pitäisi uhkauksen toteutumista todennäköisempänä kuin sen jäämistä toteutumatta. Uhkauksen voidaan katsoa olevan pakottava jo silloin, kun seurauksena oleva vahinko on vakava ja tekijä esittää uhkauksen siten, että uhri pitää uhkauksen toteutumista varteenotettavana mahdollisuutena, jos hän ei osallistu sukupuoliyhteyteen.¹⁸³

Väkivaltaiset parisuhteet saattavat muodostaa puitteet, joissa uhkaus voi olla myös sanatonta uhkaa väkivallan käytöstä, jos sukupuoliyhteydestä kieltäydytään. Rajan vetäminen sille, milloin tämäntyyppisen uhan voidaan katsoa olevan sukupuoliyhteyteen pakottava, on haastavaa ja tarkentuu lopulta oikeuskäytännössä. Siitä huolimatta on syytä arvioida normatiivisesti parisuhdeväkivaltaan liittyviä uhan ja pakottamisen tilanteita, joiden tulisi saada rikoslain huomio.¹⁸⁴

Ojalan mukaan väkivaltaiseen parisuhteeseen liittyviä tilanteita, jossa väkivaltainen osapuoli vaatii kumppaniltaan sukupuoliyhteyttä aggressiivisessa mielentilassa ollessaan, mutta jossa pakottamiseen ei liity väkivaltaa tai suoraa konkreettista väkivallan käytöllä uhkausta, on mahdollista arvioida raiskausrikostunnusmerkistön uhkauksella pakottamista koskevan tunnusmerkistötekijän kautta.¹⁸⁵ Tilanteessa uhriosapuoli on tietoinen väkivaltaisen osapuolen aikaisempaan käyttäytymiseen perustuen, ettei kyseisessä tilanteessa kannata toimia väkivaltaisen osapuolen tahdon vastaisesti ja siten ulkoisesti tarkastellen suostuu vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen. Ojalan mukaan, väkivallan käytöllä uhkaamista ei voida perustaa siihen, että väkivaltainen osapuoli on yleisesti ottaen aggressiivinen. Parisuhteen uhriosapuoli on kuitenkin tietoinen, että jollei hän sukupuoliyhteyteen suostu, hänen

¹⁸² HE 13/2022, s. 102.

¹⁸³ HE 13/2022 vp, s. 103.

¹⁸⁴ Leahy 2014, s. 311.

¹⁸⁵ Ojala 2022, s. 116.

kumppaninsa todennäköisesti kohdistaa häneen väkivaltaa. Uhkaamisen ei tarvitse tapahtua verbaalisesti, vaan se voi tapahtua tilanteessa esimerkiksi eleillä. Ojala tuo esille, että eleiden tulee olla kuitenkin riittävän konkreettisia, jotta niitä voitaisiin arvioida väkivallalla uhkaamisena.¹⁸⁶ Nähdäkseni siis, Ojala katsoo väkivaltaisen osapuolen aggressiivisen käytöksen riittävän konkreettiseksi eleeksi ja uhkaukseksi, joka pakottaa uhrin taipumaan tämän tahtoon, tilanteessa, jossa toinen osapuoli tiedostaa, että hän joutuu valitsemaan sukupuoliyhteyden ja todennäköisesti häneen kohdistuvan fyysisen väkivallan välillä. Tällaisessa tilanteessa Ojalan mukaan käsillä voisi siis olla raiskaus, jossa uhri olisi pakotettu sukupuoliyhteyden väkivallan käytön uhkauksella.¹⁸⁷

Myös Heli Korkka-Knuts on katsonut, että parisuhdeväkivallan tilanteita voidaan arvioida uhkauksella pakottamista koskevan tunnusmerkistötekijän kautta tilanteissa, joissa uhri tiedostaa kumppaninsa aiemman väkivaltaisen käyttäytymisen johdosta, että tilanne suurella todennäköisyydellä eskaloituu väkivallaksi, jos hän kieltäytyy sukupuoliyhteydestä kumppaninsa kanssa.¹⁸⁸ Korkka-Knuts ei mainitse tässä yhteydessä kuitenkaan tekijän aggressiivista käytöstä sukupuoliyhteyden vaatimisen yhteydessä. Siten epäselväksi näyttää jäävän se, voitaisiinko pitkäkestoista väkivallan uhkaa itsessään, ilman tekijän aggressiivista käyttäytymistä ennen sukupuoliyhteyttä, pitää uhkauksena, joka pakottaa uhrin suostumaan sukupuoliyhteyden. Tällaisessa tilanteessa, vaikkei tekijä ei käyttäisi suoria uhkauksia alistaessaan kumppaniaan tahtonsa alaiseksi, toinen osapuoli taipuu tahtoon välttääkseen kieltäytymisestä seuraavat ei-toivotut seuraukset.¹⁸⁹ Stephen Schulhoferin mukaan, mikä tahansa käytös, joka pakottaa henkilön valitsemaan seksuaalisen itsemääräämisoikeutensa ja muiden lakisääteisen oikeuksiensa välillä, on sopimatonta ja tulisi siten kohdella vakavana rikoksena.¹⁹⁰ Vaikka rikoslain huomion tulisi kiinnittyä myös tämänkaltaisiin tilanteisiin, joissa parisuhdeväkivallan uhriosapuolen valinnanmahdollisuus kieltäytyä sukupuoliyhteydestä on rajoittunut pitkäkestoisen väkivallan uhan seurauksena,¹⁹¹ on

¹⁸⁶ Ojala 2022, s. 116.

¹⁸⁷ Ojala 2022, s.116.

¹⁸⁸ Keskeiset rikokset/ Korkka-Knuts 2023, s. 126.

¹⁸⁹ Leahy 2014, s. 313.

¹⁹⁰ Schulhofer 1998, s. 132.

¹⁹¹ Näin myös esim. Leahy 2014, s. 313–314.

nähdäkseni uhkauksella pakottamista koskevassa lainkohdassa lainsäätäjän perimmäisenä tarkoituksena ollut lainkohdan soveltaminen tilanteisiin, joissa uhkaus on ilmaistu verbaalisesti tai konkreettisesti elein. Seksuaalirikoslainsäädäntöä koskevassa hallituksen esityksessä esimerkiksi puhutaan väkivallalla uhkaamisesta ja muusta vakavasta uhkauksesta,¹⁹² jotka näkemykseni mukaan viittaavat konkreettisiin sanoin tai eleillä ilmaistuihin uhkauksiin ja siten pistemäiseen tyyppitapaukseen. Hallituksen esityksessä ei myöskään anneta viitteitä siitä, että parisuhteen yllä vallitsevaa jatkuvaa väkivallan uhkaa voitaisiin tulkita 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottamisen kautta.¹⁹³ Vaikka parisuhteessa vallitseva jatkuva väkivallan uhka ja pakkoilmapiiri voi murtaa uhrin tahdon ja saada uhrin alistumaan kumppaninsa vaatimaan sukupuoliyhteyteen, ei nähdäkseni raiskaustunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottaminen välttämättä kykene taipumaan tällaisten tilanteiden tunnistamiseksi.

Ojalan mukaan uhkauksella pakottaminen ja raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan pelkotila ovat soveltamisaloiltaan limittäiset.¹⁹⁴ Hänen mukaansa, väkivaltaisen parisuhteen osapuolen aggressiivinen käytös sukupuoliyhteyttä vaatiessa voi olla sanaton uhkaus sukupuoliyhteydestä kieltäytymisestä seuraavasta väkivallasta, mutta toisaalta uhriosapuoli saattaa joutua tilanteessa myös sellaiseen pelkotilaan, jota arvioidaan raiskauspöykälän 2 momentin 3 kohdan kannalta.¹⁹⁵ Näkemykseni mukaan, yllä esitetyn kaltaisia tilanteita, jossa minkäänlaista konkreettista uhkausta ei tapahdu, voisi jopa uhkauksella pakottamisen sijaan olla mielekkäämpää arvioida raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan pelkotilan kautta.

¹⁹² HE 13/2022 vp, s. 102–103.

¹⁹³ Näin ei myöskään aiemmissa hallitusten esityksissä. Ks. esim. HE 6/1997 vp, s. 173–176, jossa käsitellään uhkauksella pakottamista.

¹⁹⁴ Ojala 2022, s. 115.

¹⁹⁵ Ojala 2022, s. 116.

3.2 Pelkotila

3.2.1 Pelkotila hallituksen esityksessä

Raiskauksen hahmottaminen osaksi laajempaa väkivaltaisen parisuhteen jatkumoa on haasteellista tekokeskeiselle rikosoikeudelle.¹⁹⁶ Myös esimerkit, joita aikaisemmissa hallituksen esityksissä on nostettu esiin pelkotilaan liittyen, ovat huokuneet haluttomuudesta viitata parisuhdeväkivaltaan,¹⁹⁷ eikä hallituksen esityksistä ole löytynyt mainintaa pelkotilasta parisuhdeväkivalta kontekstissa. Sekä hallituksen esityksessä 6/1997 vp että hallituksen esityksessä 216/2013 vp pelkotilan esimerkkeinä mainitaan asuntoon murtautuva henkilö, joka voi saada asunnossa olevan henkilön sellaiseen pelkotilaan, jossa tämä alistuu pelkotilansa takia vasten tahtoaan sukupuoliyhteyteen, sekä tuntematon autokyydin antaja, joka on ”tilassa, jossa vähäisinkin vastustus voi johtaa väkivaltaan”.¹⁹⁸ Näiden esimerkkien kaltaiset tilanteet ovat kuitenkin oikeuskäytäntöä tarkastelevien tutkimusten perusteella osoittautuneet harvinaisiksi.¹⁹⁹

Uusimmassa hallituksen esityksessä on ensimmäistä kertaa viitattu pelkotilan yhteydessä parisuhdeväkivaltaan. Hallituksen esityksessä mainitaan pelkotilan syntymisen mahdollisuus parisuhteessa tapahtuneen aikaisemman henkisen tai fyysisen väkivallan seurauksena.²⁰⁰ Uudessa hallituksen esityksessä on siis otettu säännöskohtaisissa perusteluissa paremmin huomioon pelkotilan todellisuutta vastaavat ja käytännössä esiintyvät tilanteet, jotka muutenkin voivat olla haastavampia tilanteita pelkotilan arvioinnin kannalta.

Voidaan ajatella, että jos tuntematon henkilö lähestyy pimeässä, murtautuu asuntoon tai lähentelee autossa, teon kohde ei lähtökohtaisesti ole suostuvainen sukupuoliyhteyteen ja pelkotila voi vallata hänet nopeastikin. Parisuhdekonteksti asettaa tähän verrattuna eri lähtökohdan ja siten myös haasteellisemman pohjan arvioinnin kannalta. Vaikka pelkotilan syntyminen on ollut mahdollista parisuhteessa myös edeltävän tunnusmerkistön aikaan, on

¹⁹⁶ Leskinen 2017, s. 201.

¹⁹⁷ Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 8.

¹⁹⁸ HE 6/1997 vp, s. 173, HE 216/2013 vp, s. 6.

¹⁹⁹ Tekijä on usein raiskaustapauksissa uhrin tuttava, ystävä, puoliso tai seurustelukumppani. ks. lisää mm. Kainulainen 2004, s. 112, Vauhkonen – Kaakinen – Hoikkala 2021, s. 50.

²⁰⁰ HE 13/2022 vp, s. 103.

merkittävää, että se on nostettu esimerkin tasolle uudessa hallituksen esityksessä. Vaikka parisuhdeväkivallan mainitseminen hallituksen esityksessä ei periaatteessa muuta suoranaisesti soveltamiskäytäntöä, virallislähteen tasolle nostaminen voi vahvistaa periaatteellisesti ajatusmallia ja ohjaa selkeämmin lainsoveltajaa parisuhdeväkivaltatapausten arvioinnissa.²⁰¹ Kun raiskaussäännöksen pelkotilaa koskevan tunnusmerkistötekijän perusteluja on uudessa hallituksen esityksessä laajennettu, mahdollistaa myös se pelkotilan syvemmän ymmärtämisen käytännön soveltamistilanteissa. Lisäksi hallituksen esityksen tasolle nostaminen voi johtaa myös perusteltuun syyhyn muuttaa tulkintakäytäntöä.

3.2.2 Pelkotila väkivaltaisessa parisuhteessa

Rikoslain 20 luvun 1 §:n 2 momentin 3 kohdan mukaan kyse voi olla pelkotilasta, jos henkilö ei ole tällaisen tilan vuoksi voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Tällöin henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena. Hallituksen esityksen mukaan pelkotilalla tarkoitetaan ensinnäkin sellaista pelosta aiheutuvaa tilaa, joka lamauttaa yksilön tahdonmuodostuskyvyn. Tämän lisäksi pelkotila merkitsee tilanteita, joissa yksilö pitää vastentahtoisuutensa ilmaisemista liian vaarallisena.²⁰²

Pelkotila ja siitä johtuva uhrin tahdonmuodostuskyvyn heikentyminen voi ilmetä monissa erilaisissa olosuhteissa.²⁰³ Pelkotila voi syntyä niin teko-olosuhteiden seurauksena kuin toisen osapuolen käyttäytymisen seurauksena,²⁰⁴ eikä sen tarvitse johtua toisen osapuolen käyttäytymisestä juuri käsillä olevassa tilanteessa.²⁰⁵ Siten pelkotila voi myös syntyä, kuten uudessa hallituksen esityksessä on mainittu, esimerkiksi seurustelusuhteessa aikaisemman fyysisen tai henkisen parisuhdeväkivallan tuloksena.²⁰⁶ Pelkotilan muodostumiseen voivat vaikuttaa esimerkiksi osapuolten välinen suhde, osapuolten henkilökohtaiset ominaisuudet sekä tilanteen olosuhteet kokonaisuudessaan. Nämä seikat tulisi ottaa huomioon arvioitaessa pelkotilan ilmenemistä ulkoisesti sekä arvioitaessa tekijän tahallisuutta. Hallituksen esityksen

²⁰¹ Esim. Stark on maininnut, että asioiden nimeäminen on jo poliittinen teko ja se siirtää nimettyjä asioita ihmisten tietoisuuteen. Stark 2007, s. 369.

²⁰² HE 13/2022 vp, s. 103.

²⁰³ Ojala 2022, s. 129.

²⁰⁴ HE 13/2022 vp, s. 103.

²⁰⁵ Ojala 2022, s. 129–130.

²⁰⁶ HE 13/2022 vp, s. 103.

mukaan pelkotila voi syntyä esimerkiksi tilanteessa, jossa toinen osapuoli käyttäytyy uhkaavasti tai aggressiivisesti tai teon kohteena oleva henkilö kokee jostakin muusta syystä tilanteen vaaralliseksi, vaikka nimenomaista uhkausta ei esitetäkään. Tekijä saattaa myös esimerkiksi painostaa tai käskää toisen osapuolen uhkaavalla äänenpainolla suostumaan sukupuoliyhteyteen, jota toinen osapuoli ei henkilökohtaisesti tahdo.²⁰⁷

Väkivaltaisessa parisuhteessa pitkään jatkuva väkivallan tai kontrollin käyttö voi johtaa siihen, ettei tekijän tarvitse kohdistaa yksittäisessä tilanteessa ollenkaan väkivaltaa tai uhkauksia kumppaniansa kohtaan sukupuoliyhteyden saavuttamiseksi, vaan uhri on jo valmiiksi alistunut ja pelokas, ja mukautuu siksi kumppaninsa vaatimuksiin.²⁰⁸

Parisuhdeväkivallan tekijän henkinen yliote ja uhrin jatkuva pelko saattaa siis synnyttää tilanteita, joissa parisuhdeväkivallan uhri näennäisesti suostuu tekijän vaatimaan yhdyntään vakavan väkivallan pelossa, vaikka todellisuudessa uhrilla ei ole tilanteessa aitoa suostumusta. Myös se, että parisuhdeväkivallan uhrin ovat herkkiä vaistoamaan ja välttämään tilanteita, jotka voivat johtaa kumppanin väkivaltaiseen käytökseen,²⁰⁹ voi vaikuttaa ja johtaa siihen, että uhriosapuoli pelkonsa seurauksena osallistuu yhdyntään, koska hän ei uskalla ilmaista kumppanilleen vastentahtoisuuttaan.

Väkivaltaisessa parisuhteessa väkivallan uhrin käytöstä ohjaa sukupuolielämän osa-alueella rationaalisuus. Usein väkivallan uhri toimiikin sillä tavoin, että selviäisi tilanteesta mahdollisimman vähällä väkivallalla. Parisuhdeväkivallan uhriosapuoli saattaa myös osallistua sukupuoliyhteyteen aktiivisestikin, sukupuoliyhteyttä edistävällä tavalla, itseään suojellakseen.²¹⁰ Parisuhdeväkivallan uhrin toiminta ei siis välttämättä asetu ”normaaliin” pelkoreaktion muottiin, sillä nykytutkimus²¹¹ ja rikosoikeus tunnistavat hyvin pelkoon mahdollisesti liittyvän lamaantumisreaktion (freeze response, tonic immobility),²¹² ja

²⁰⁷ HE 13/2022 vp, s. 103.

²⁰⁸ Stark 2007, s. 243, Dowds 2020, s. 41.

²⁰⁹ Piispa 2008, s. 125.

²¹⁰ Lempert 1996, s. 274–281, Palmer 2017, s. 10–21.

²¹¹ Tutkimuksista ks. mm. Tukholman Karoliinisen instituutin tutkimus: Möller – Söndergaard – Helström, 2017.

²¹² Tirkkonen 2019, s. 37, HE 13/2022 vp s. 37. Ks. myös esim. KKO 2013:96, jossa on käsitelty uhrin lamaantumisreaktiota.

puolustautumisreaktion, mutta tämänkaltainen parisuhdeväkivaltaan liittyvän näennäisen suostumuksen tunnistaminen rikosoikeudellisessa merkityksessä voi tuottaa haasteita.

Voidaan esimerkiksi kuvitella jo yllä luvussa 3.1 kuvattu tilanne, jossa väkivaltaisen parisuhteen väkivaltainen osapuoli vaatii kumppaniltaan sukupuoliyhteyttä aggressiivisessa mielentilassa ollessaan. Vaikka tilanteessa ei olisi minkäänlaista konkreettista väkivallan käytöllä uhkaamista, mutta kyseessä on esimerkiksi parisuhdeterrorismin kaltainen väkivaltainen parisuhde, toinen osapuoli voi olla kumppaninsa aikaisemman käyttäytymiseen pohjautuen tietoinen siitä, ettei kyseisessä tilanteessa kannata suhtautua torjuvasti aggressiivisen kumppanin tahtoa vastaan. Tilanteessa uhriosapuoli saattaa osallistua ulkoisesti tarkastellen vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen kumppaninsa kanssa, vaikka todellisuudessa uhriosapuoli on suostunut sukupuoliyhteyteen vain pelkotilan takia. Edellä kuvatun kaltaisissa tilanteissa suostumusta osallistumiseen ei voida katsoa olevan, jos uhrin näennäinen vapaaehtoinen osallistuminen on seurausta pelkotilasta, eikä tämä pelkotilansa takia ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Tällöin uhrin vapaaehtoinen osallistuminen sukupuoliyhteyteen on tilanteessa poissuljettu.²¹³

Uhrin pelkotilalta siis edellytetään, että hän ei ole voinut pelkotilansa takia muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Pelkotila ei tule siten kysymykseen tilanteissa, joissa henkilö ilmaisee sanallisesti tai käytöksellään tai mulla tavalla osallistuvansa vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen välttääkseen vain jonkin vähemmän kielteisen seurauksen, esimerkiksi kumppaneiden välisen sanaharkan tai riidan. Hallituksen esityksen mukaan tilanteessa kysymys voi olla sukupuoliyhteyteen osallistuvan omasta valinnasta.²¹⁴ Myöskään sukupuoliyhteyteen suostuttelu tai toisen tahdonmuodostukseen vaikuttaminen ei lähtökohtaisesti poissulje osallistumisen vapaaehtoisuutta.²¹⁵ ”Terveessä” väkivallattomassa parisuhteessa yllä kuvatut näkökohdat ovat perusteltuja, koska tilanteessa sukupuoliyhteyteen suostuvalla on mahdollisuus myös kieltäytyä sukupuoliyhteydestä ilman pelkoa pahoinpidellyksi tulemisesta. Parisuhdeväkivaltakontekstissa, varsinkin parisuhdeterrorismin kaltaisessa tai pakottavan kontrollin hämärtämässä parisuhteessa, rajanveto sen välillä, milloin henkilön voidaan katsoa osallistuvan sukupuoliyhteyteen omasta valinnastaan ja milloin taas

²¹³ Ojala 2022, s. 129–130.

²¹⁴ HE 13/2022 vp, s. 104.

²¹⁵ HE 13/2022 vp, s. 98.

ei, voi kuitenkin tuottaa haasteita, sillä väkivaltaisessa parisuhteessa pienikin konflikti parisuhteen osapuolten välillä tai seksuaalisesta kanssakäymisestä kieltäytyminen voi yltyä nopeastikin toisen osapuolen väkivaltaiseksi käytökseksi. Tällöin väkivaltaisen parisuhteen toinen osapuoli voi aikaisempien väkivaltatilanteiden perusteella tietää, ettei edes pienessä ristiriitatilanteessa kannata käydä vastoin väkivaltaisen kumppanin tahtoa, jottei tilanne eskaloituisi väkivallan käyttöön asti.

3.3 Muu rinnastettava syy

Esiin nousee kuitenkin kysymys, miten tilannetta tulisi arvioida, jos parisuhdeväkivallan uhri ei kuvaile olleensa tilanteessa peloissaan vaan pikemminkin alistunut tai turta, eikä siten käy poikkiteloin kumppaniansa vastaan vaan suostuu siksi sukupuoliyhteyteen. Tästä seuraa myös kysymys, voiko henkilö olla raiskausrikostunnusmerkistön mukaisessa pelkotilassa, vaikka hän ei tunne kokevansa pelkoa. Nähdäkseni tätä olisi pidettävä sanan normaalimerkityksen vastaisena.²¹⁶ Kuvattua tilannetta voisi olla mielekkäämpää arvioida raiskausrikostunnusmerkistön ”muun rinnastettavan syyn” kautta, eli muodostaako väkivaltaisen kumppanin kontrolli ja alistaminen sen kaltaisen ”muun syyn”, jonka takia uhri ei voi muodostaa tai ilmaista tahtoaan.²¹⁷

Raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan ”muu rinnastettava syy” kattaa teot, joissa henkilö ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan jonkin tunnusmerkistössä nimenomaisesti lueteltuihin seikkoihin rinnastettavan syyn vuoksi. Hallituksen esityksessä lausutaan, että tällaisia syitä voivat olla esimerkiksi tunnusmerkistössä lueteltuja seikkoja läheisesti muistuttavat olosuhteet, joissa henkilö ei kuitenkaan välttämättä ole pelkotilassa tai muussa säännöksessä nimenomaisesti nimetyssä tilassa. Hallituksen esityksessä mainitaan henkilöön kohdistunut erittäin voimakas painostus taikka hänen poikkeuksellinen fyysinen taikka henkinen uupumus esimerkkeinä, joissa kyse voisi olla tunnusmerkistössä tarkoitettusta olosuhteesta.²¹⁸ Hallituksen esityksessä tuodaan esille, että myös esimerkiksi pitkään jatkunut

²¹⁶ Näin myös Pihla 2023, s. 509.

²¹⁷ HE 13/2022 vp, s. 105, Pihla 2023, s. 509.

²¹⁸ HE 13/2022 vp, s. 105.

henkinen tai fyysinen väkivalta parisuhteessa voi saada aikaan tällaisen tunnusmerkistössä tarkoitetun heikkoudentilan.²¹⁹

Parisuhdeväkivallan uhrin päätöksentekoon ja kognitiivisiin prosesseihin vaikuttavat aiemmat kokemukset väkivaltaisen kumppanin kanssa. Esimerkiksi, jos uhrin aikaisempi kieltäytyminen sukupuoliyhteydestä on johtanut useasti negatiivisiin seurauksiin, muun muassa henkiseen tai fyysiseen väkivaltaan, kun taas sukupuoliyhteyteen suostuminen on estänyt tämän kielteisen seurauksen, uhri saattaa seuraavissa vastaavanlaisissa tilanteissa todennäköisemmin suostua sukupuoliyhteyteen, sillä hän oppii toimintatavan toistuessa kieltäytymisen yhteyden väkivaltaan. Tämänkaltaiset oppimisprosessit ovat osa esimerkiksi pakottavan kontrollin täyttämää parisuhteita.²²⁰

Lisäksi, kuten todettu, väkivaltaisen parisuhteen, erityisesti pakottavan kontrollin täyttämän parisuhteen sisältämä henkinen väkivalta, kontrollointi, painostus ja manipulointi muodostavat jatkumon uhrin tahdonmuodostukseen vaikuttamisessa. Pitkäkestoisen pakottavan kontrollin alaisena oleminen voi lähennellä vapaudenriiston kaltaista olosuhdetta, joka teko-olosuhteena rajoittaa uhrin valinnanmahdollisuuksia.²²¹ Suhteen luonne itsessään voi olla pakottava siten, että yksilön kyky vapaasti valita seksuaaliseen toimintaan osallistumisesta ei ole mahdollinen.²²² Jos parisuhteessa vallitsee niin sanottu jatkuva pakkoilmapiiri tai tuntuva vallan epätasapaino, jossa parisuhteen toinen osapuoli käyttää hyväkseen voimakkaampaa asemaansa saadakseen kumppaninsa osallistumaan seksuaaliseen toimintaan ilmaisematta kuitenkaan nimenomaista uhkausta tai käyttämättä tilanteessa väkivaltaa, voi kyse olla Leahyn mukaan niin sanotusta pakottamisen passiivisesta muodosta. Uhka voi olla joko implisiittistä tai suhteen luonne voi olla luonnostaan niin pakottava, että se vaikuttaa uhrin autonomiaan. Tällainen pakon jatkumo heikentää yksilön kykyä valita vapaasti osallistumisestaan tiettyihin toimiin, muun muassa osallistuuko hän seksuaaliseen kanssakäymiseen vai ei.²²³ Leahyn mukaan, sellaisessa ihmissuhteissa, joissa ”vahvempi”

²¹⁹ HE 13/2022 vp, s. 105.

²²⁰ Hamberger – Larsen – Lehrner 2017, s. 3.

²²¹ Pihla 2023, s. 509.

²²² Leahy 2014, s. 312.

²²³ Leahy 2014, s. 310–311.

osapuoli ehdottaa seksuaalista toimintaa, uhkaa ei välttämättä tarvitse edes ilmaista nimenomaisesti. Jo implikaatio jostain vakavasta seuraamuksesta voi riittää heikomman osapuolen tahon ylittämiseksi.²²⁴

Erityisissä valtasuhteissa ”heikommalla” osapuolella ei aina ole kohtuullista mahdollisuutta kieltäytyä sukupuoliyhteyteen osallistumisesta, esimerkiksi ”vahvemman” osapuolen henkisen yliotteen takia tai tämän osapuolen mahdollisuudesta määrätä heikomman osapuolen tärkeistä eduista.²²⁵ Vaikka väkivaltaisissa parisuhteissa kyseessä ei ole erityinen valta-aseman väärinkäytön tilanne, voi parisuhdeväkivallan tekijän ja uhrin asetelma muodostua läheisesti tätä muistuttavaksi valtasuhteeksi, kun väkivaltainen osapuoli asettuu niin sanotusti määräävään asemaan, jossa tämä voi kontrolloida ja toimia tahtonsa mukaisesti ja uhri alisteisempaan asemaan, jossa tämä toimii kumppaninsa tahdon alla luovuttaen määräysvallan kumppanilleen.²²⁶ Vaikka tilanteeseen ei välittömästi liittyisi väkivalta tai uhkaus, olisi tuskin oikein väittää, että uhriosapuoli suostuisi sukupuoliyhteyteen täysin vapaasta tahdostaan.²²⁷

Kun hallituksen esityksessä mainitaan ”muu rinnastettava syy” -olosuhteen esimerkkeinä henkilön poikkeuksellinen henkinen tai fyysinen uupumus tai henkilöön kohdistunut erityisen voimakas painostaminen, voi ”muu rinnastettava syy” soveltua nähdäkseni myös parisuhdeväkivallan seurauksena syntyneen pakon jatkumon tilanteisiin. Kuitenkin epäselväksi näyttää hallituksen esityksen perusteella jäävän se, milloin painostaminen on sen laatuista, että sen voidaan katsoa poistavan henkilön vapaaehtoisuuden. Jos passiivisen pakottamisen tilannetta vertaa vapaaehtoisuuden suostumuksen ennakkoehtoihin, kykyyn ja vapauteen sekä tilaisuuteen ja mahdollisuuteen valita, osoittautuu yllä kuvattu tilanne vapaan tahdon poissulkeväksi tilanteeksi ja ”vapaaehtoisuuden ennakkoehdot” eivät täyty. Tilanteissa toinen osapuoli puuttuu kumppaninsa ”optioverkkoon” heikentämällä kumppaninsa valinnanmahdollisuuksia olla alistumatta tämän tahtoon.²²⁸ Kuitenkin ”muu rinnastettava syy” -olosuhteelta vaaditaan soveltamiskynnyksen kannalta samaa edellytystä kuin esimerkiksi

²²⁴ Leahy 2014, s. 312–313.

²²⁵ HE 13/2022 vp, s. 38.

²²⁶ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 134.

²²⁷ Leahy 2014, s. 312–114.

²²⁸ Leahy 2014, s. 314.

pelkotilalta, eli teon kohde ei voi kyseisen olosuhteen vuoksi muodostaa tai ilmaista tahtoaan.²²⁹ Siten muu rinnastettava syy -olosuhteen arviointiin liittyy samoja rajanvetoon liittyviä haasteita kuin pelkotilan soveltamiseenkin. Lisäksi usein tällaisia ”muun rinnastettavan syyn” kaltaisia tunnusmerkkien avoimia tekoapatunnusmerkkejä tulee tulkita suppeasti.²³⁰ Siten vasta oikeuskäytännössä tullaan näkemään, millaisiin alistuneen aseman ja pakon jatkumon tilanteisiin ”muu rinnastettava syy” -kohtaa voidaan soveltaa.

Jokaisessa tapauksessa tahdonvapauden rajoittaminen ei ole riittävää siinä merkityksessä, että siihen voitaisiin puuttua rikoslailla. Siten rajan vetäminen sen suhteen, milloin henkilöllä ei voida katsoa olevan riittävää mahdollisuutta muodostaa tahtoaan ja siten henkilön ei voida katsoa osallistuneen sukupuoliyhteyteen vapaaehtoisesti, on haastavaa ja tapauskohtaista.²³¹ Vaikka pakon jatkumon kaltaisten tilanteiden tulisi saada rikoslain huomio, on kuitenkin seksuaalirikoslainsäädännön kyky tavoittaa tilanteen oikeudenvastainen luonne tämänkaltaisissa tilanteissa rajallinen.²³² Siten se, milloin laki katsoo, että henkilöllä ei ole ollut riittävää kykyä ja vapautta tehdä valintaa sukupuoliyhteyteen osallistumisesta ja milloin henkilö itse kokee, ettei hänellä ole valinnanmahdollisuutta, voivat erota toisistaan.

3.4 Kriittisiä huomioita

Väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa suostumuksen vapaaehtoisuuden arvioimiseen voisi siis tietyissä tilanteissa soveltua raiskauspykälän 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottaminen, kun taas tilanteen nyansseista riippuen 2 momentin 3 kohdan pelkotilaa tai ”muuta rinnastettavaa syytä” koskeva tunnusmerkkitekijä näyttäisi soveltuvan toisissa tilanteissa uhkauksella pakottamista mielekkäämmin. Toisaalta hallituksen esityksen mukaan henkilön tahdon muodostamisen ja ilmaisemisen mahdollisuutta arvioitaessa tulisi tilanteen mukaan huomioida myös tällaisten seikkojen mahdollisen yhtäaikaisuuden vaikutus.²³³ Vaikka uudessa hallituksen esityksessä on huomioitu myös parisuhdeväkivallan tilanteet ja teoriassa raiskausrikostunnusmerkistö mahdollistaa parisuhdeväkivallan uhrin

²²⁹ HE 13/2022 vp, s. 105.

²³⁰ Melander 2015, s. 651.

²³¹ Leahy 2014, s. 310–311, Pihla 2023, s. 508.

²³² Saman tapaisesti mahdollisista seksuaalirikoslainsäädäntöihin liittyvistä katvealueista Leahy 2014, s. 314.

²³³ HE 13/2022 vp, s. 105.

osallistumistahtoon vaikuttavien olosuhteiden arvioimisen 2 momentin 2 ja 3 kohdan kautta, mielestäni on kuitenkin tarpeen nostaa muutamia vapaaehtoisuuteen liittyviä huomioita esille, liittyen parisuhdeväkivaltakontekstiin.

Vapaaehtoisuudelle ei ole itsessään annettu omaa juridista sisältöä eikä merkitystä, vaan vapaaehtoisuuden tulkinta tehdään raiskauspykälän 2 momentin kolmen alakohdan kautta.²³⁴ Tästä Leskinen on argumentoinut olevan erityisen huolissaan.²³⁵ Leskisen mukaan vapaaehtoisuuden ilmaisun voi tehdä pätemättömäksi 2 momentissa mainitut samanlaiset tunnusmerkistökäsitteet, jotka tekivät sukupuolilyhteydestä raiskauksen myös ennen 2023 seksuaalirikoslainsäätöuudistusta.²³⁶ Leskinen on katsonut, että tämä lainsäädäntöratkaisu, joissa vapaaehtoisuuden arviointi tehdään 2 momentin listan kautta vapaaehtoisuuden käsitteen kautta arvioimisen sijaan, on askel taaksepäin.²³⁷

Lisäksi, jos henkilö on ilmaissut suostumuksensa sukupuolilyhteyteen, se voi olla hyvinkin haastavaa todeta pätemättömäksi, koska tämä joudutaan tekemään 2 momentin 2 tai 3 kohdan kautta, jotka on muotoiltu pääosin samoin kuin edeltävä raiskausrikostunnusmerkistö.²³⁸ Tätä on kritisoinut lainsäädäntövaiheessa myös Amnesty International, joka on todennut, että ”ehdotettu sääntelyratkaisu johtaisi siihen, että vapaaehtoisuuden puuttuminen pitäisi aina ”pukea” 2 momentin mukaiseksi tilanteeksi silloinkin, kun olisi luontevampaa arvioida vapaaehtoisuuden puuttumista suoraan”.²³⁹ Lisäksi Amnesty International on todennut valitun sääntelyn heikentävän vapaaehtoisen osallistumisen käsitteen tehokkuutta, verrattuna sääntelymalliin, joka mahdollistaisi vapaaehtoisuuden puuttumisen arvioinnin myös suoraan 1 momentin nojalla. Amnesty International onkin katsonut, ettei uudistus vahvista riittävästi seksuaalisen autonomian suojaa.²⁴⁰

²³⁴ Leskinen 2022, s. 17, 145 ja 149.

²³⁵ Leskinen 2022, s. 17.

²³⁶ Leskinen 2022, s. 145 ja 149.

²³⁷ Leskinen 2022, s. 149.

²³⁸ Leskinen 2022, s. 145.

²³⁹ AI FI 52/2021, s. 2

²⁴⁰ AI FI 52/2021, s. 2.

Ruotsissa raiskausrikostunnusmerkistön laintulkinta tehdään eri järjestyksessä kuin Suomessa; ensin arvioidaan, onko kyseessä jokin laissa mainituista ”pätemättömyystilanteista”, jolloin vapaaehtoisuus ei voi olla käsillä ja vasta sen jälkeen arvioidaan, onko sukupuoliyhteyteen osallistuminen ollut muutoin vapaaehtoinen, jos yksikään 1–3 kohdan tilanteista ei sovellu.²⁴¹ Teon arviointi siis tehdään vapaaehtoisuuden käsitteen kautta.²⁴² Jos vapaaehtoiselle osallistumiselle annettaisiin itsessään juridinen merkitys, ei vapaaehtoisuuden puuttumista tarvitsisi arvioida aina 2 momentin listan kautta. Tällöin esimerkiksi väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa sukupuoliyhteyteen osallistumisen vapaaehtoisuutta ja sen pätevyyttä voitaisiin arvioida suoraan sen kautta, onko henkilöllä ollut edellytykset vapaan tahdon muodostamiseen tilanteessa, eikä tilannetta tarvitsisi pukea esimerkiksi pelkotilan viittaan. Toisaalta tämänkaltainen vapaaehtoisuuden tulkinta itsessään voisi olla erittäin haastavaa.²⁴³

Sekä Amnesty International sekä Leskinen ovat tulkinneet, että vapaaehtoisuus on pyritty Suomen raiskaustunnusmerkistössä määrittelemään tyhjentävästi, vaikka tunnusmerkistön 2 momentin 3 kohtaan on jätetty avoimuutta ”muu näihin rinnastettava syy” -olosuhteen kautta.²⁴⁴ Lisäksi Leskisen mukaan ongelmallista on, että vapaaehtoisuuden käsitteen dynaamisuus kadotetaan tunnusmerkistössä, kun vapaaehtoisuudelle ei anneta 2 momentista irrallista sisältöä, ja dynaamisuutta tunnusmerkistöön tuo vain 2 momentin 3 kohdan ”muu näihin rinnastettava syy”.²⁴⁵ ”Muu näihin rinnastettava syy”-olosuhde antaa tunnusmerkistöön kuitenkin joustavuutta, ja nähdäkseni se voi paikata sallitun suostuttelun ja kielletyn pakottamisen väliin jäävää painostamisen alueen arviointia, sillä sen kautta voidaan ainakin teoriassa arvioida esimerkiksi väkivaltaisessa parisuhteessa esiintyvää pitkäkestoista ja vakavaa painostusta vapaaehtoisen tahdon poissulkevana olosuhteena.

Tunnusmerkistön kannalta mielenkiintoista sekä huomionarvoista on myös, että osallistuminen sukupuoliyhteyteen tulee olla vapaaehtoinen ja tunnusmerkistöä koskevissa perusteluissa lausutaan vapaaehtoisuuden merkitsevän sitä, että henkilö on ”osallistunut

²⁴¹ Leskinen 2022, s. 145. Ks. Prop. 2017/18:177, s. 37–38.

²⁴² Leskinen 2022, s. 149.

²⁴³ Näin myös Leskinen 2022, s. 149.

²⁴⁴ AI FI 52/2021, s. 2, Leskinen 2022, s. 145.

²⁴⁵ Leskinen 2022, s. 145.

omasta valinnastaan, joka hänellä on ollut riittävä kyky ja vapaus tehdä”.²⁴⁶ Kuitenkin, kun tunnusmerkistöön ja sen perusteluihin syvenny tarkemmin, voidaan havaita, että ”riittäväksi kyvyksi ja vapaudeksi” lukeutuu kaikki tilanteet, missä epäasiallinen toisen tahtoon vaikuttaminen ei muodosta pakkoa (eli 2 momentin 2 kohdan tilanteet) tai johda siihen, ettei yksilö ole tilanteessa voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan (eli 2 momentin 3 kohdan tilanteet). Uhrilta tulee siis puuttua mahdollisuudet toimijuuteen lähes kokonaan, jotta osallistuminen katsottaisiin ei vapaaehtoiseksi.²⁴⁷

Hallituksen esityksessä tunnustetaan selkeästi, että lähisuhdeväkivallan traumaattiset tapahtumat saattavat johtaa tilanteeseen, joissa yksilön kyky muodostaa tai ilmaista tahtoaan on heikentynyt.²⁴⁸ Hallituksen esityksessä tuodaan esille myös tarve kriminalisoida entistä kattavammin tällaisessa haavoittuvassa asemassa oleviin henkilöihin kohdistetut teot seksuaalisen itsemääräämisoikeuden suojaamisen parantamiseksi.²⁴⁹ Kuitenkaan haavoittuvaa asemaa ei Suomessa ole valittu lainsäädännölliseksi termiksi toisin kuin Ruotsissa, vaan tilanteet on määritelty kapeammin,²⁵⁰ ja tunnusmerkistön täyttymiseltä vaaditaan, että uhrilta tulee puuttua yllä mainitulla tavalla mahdollisuus toimijuuteen lähes kokonaan. Lisäksi hallituksen esityksen raiskausta koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa lausutaan vielä selkeästi erikseen, ettei raiskauksen tunnusmerkistö kata sellaisia tilanteita, joissa olosuhteet eivät täytä raiskauspykälän 2 ja 3 kohdan olosuhteita, vaan pelkästään muistuttavat niitä ja vaikuttavat valinnanmahdollisuuteen vähemmän.²⁵¹ Vallankäyttö näyttääkin asettuvan sellaiselle moitittavuuden janalle, jossa uhrin itsemääräämisoikeuden on oltava poissuljettu, jotta teko ylittää raiskauksen moitittavuusasteelle.²⁵² Muut vähemmissä määrin valinnanmahdollisuuteen vaikuttava elementti, esimerkiksi muu ”vähemmän vakava” valta-aseman väärinkäyttö, manipulaatio ja tahdonmuodostuksen heikentymisen hyväksikäyttö

²⁴⁶ HE 13/2022 vp, s. 98.

²⁴⁷ Näin myös Leskinen 2022, s. 147–148.

²⁴⁸ HE 13/2022 vp, s. 37.

²⁴⁹ HE 13/2022 vp, s. 37.

²⁵⁰ Näin myös Leskinen 2022, s. 115. Ks. Prop. 2012/13:111, s. 112.

²⁵¹ HE 13/2022 vp, s. 98.

²⁵² Leskinen 2022, s. 115.

nähdään taas lievempänä ja ne jäävät seksuaalisena hyväksikäyttönä rangaistavaksi tai kokonaan rangaistavuuden ulkopuolelle.²⁵³

Niemen mukaan Suomessa vallitsevassa liberaalissa diskurssissa seksuaalinen kanssakäyminen nähdään kahden tasa-arvoisen subjektin välisenä toimintana, ja seksuaalinen itsemääräämisoikeus näyttäytyy ”on–off-valintana”, joka rikoslain mukaan joko on tai ei ole.²⁵⁴ Olosuhteet, jotka heikentävät itsemääräämisoikeuden käytön mahdollisuutta, johtavat kuitenkin harvemmin siihen, että yksilö on totaalisen kykenemätön toiminaan seksuaalisen itsemääräämisoikeuden on–off-perusparadigman edellyttämällä tavalla.²⁵⁵ Tällaiset Leskisen kutsumat ”itsemääräämisoikeuden mustavalkoiset ideaalimallit”, joissa vapaus joko on tai sitä ei ollenkaan ole tiettyjen oikeudellisesti määriteltyjen olosuhteiden takia, eivät välttämättä pysty tavoittamaan sellaista vaikutus- ja valtasuhteiden todellisuutta, jossa raiskausrikokset väkivaltaisissa parisuhteissa voivat tapahtua.²⁵⁶ Leskinen onkin katsonut, että tämä Niemen kritisoima on–off-switch-paradigma piilee edelleen uudessakin raiskauksen tunnusmerkistössä, eli vaikka olosuhteet olisivat kuinka pakottavat tahansa, antaa suostumus teon tekijälle vastuuvapauden.²⁵⁷

²⁵³ Näin myös Leskinen 2022, s. 13, 114–115.

²⁵⁴ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 134, Niemi-Kiesiläinen 2004b, s. 183 ja 189.

²⁵⁵ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 134.

²⁵⁶ Ks. Leskinen 2022, s. 15. Myös esim. lakivaliokunnan mietinnöstä käy ilmi, että vapaaehtoisuus sukupuoliyhteyteen osallistumisesta hahmotetaan mustavakoisena. Ks. LaVM 10/2022 vp, s. 10.

²⁵⁷ Leskinen 2022, s. 123.

4 Kontekstuaalinen arviointi

4.1 Liberaali näkemys yksilön valinnanvapaudesta

Sukupuolilyhteyteen osallistumiseen valinta ei tapahdu tyhjiössä. Tanya Palmer on kuvannut seksuaalisen tahdon todellisuuden asettuvan lähes esteettömään vapaan valinnan ja totalisoivan patriarkaalisen vallan väliin.²⁵⁸ Seksuaalirikossääntelyn nähdään, ainakin feministisessä kritiikissä, perustuvan liberaaliin oikeusnäkökulmaan, jossa yksilöt nähdään affirmatiivisen suostumuksen mallissa rationaalisina ja autonomisina subjekteina.²⁵⁹ Feministinen kritiikki on pitänyt ongelmallisena liberaalin ideologian näkemystä yksilön valinnanvapaudesta, joka hämärtää suuren osan asiaankuuluvasta kontekstista, jossa yksilö tekee valintoja seksuaaliseen toimintaan osallistumisesta.²⁶⁰

Myös Palmerin mukaan käsitys suostumuksesta on kietoutunut individualistiseen käsitykseen liberaalista subjektista, eikä se sellaisenaan kykene vastaamaan seksuaalisten kanssakäymisten ruumiilliseen ja suhteelliseen ulottuvuuteen.²⁶¹ Tällainen yksilökeskeinen liberaali oikeusnäkökulma suostumuksesta sekä yksilön autonomiasta ei välttämättä kykene täydellisesti tunnistamaan rakenteellista vallankäyttöä, seksuaalisia valtasuhteita tai moninaisia painostamisen, alistamisen tai pakottamisen käytäntöjä, jotka ympäröivät seksuaalista väkivaltaa ja joita väkivaltaisissa parisuhteissa esiintyy.²⁶² Alistuminen seksuaaliseen kanssakäymiseen saatetaan tulkita valinnaksi osallistua sukupuolilyhteyteen,²⁶³ ja ulkoisesti havaittavan tahdonilmaisun sekä yksilön sisäisen tahtotilan ristiriita voi jäädä havaitsematta.

Toisaalta Sharon Cowan on korostanut, että suostumus on käsite, jonka voimme ymmärtää kapeilla liberaaleilla arvoilla, jotka perustuvat ajatukseen yksilöstä yksittäisenä rationaalisena valinnantekijänä, tai feministisillä arvoilla, jotka ohjaavat huomioimaan vastavuoroisuuden,

²⁵⁸ Palmer 2017, s. 15.

²⁵⁹ Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 5, Palmer 2017, s. 24, Torenz 2021, s. 732–733, Leskinen 2022, s. 15.

²⁶⁰ Esim. Palmer 2017, s. 15–16. Ks. lisää liberaalisesta ajattelutavasta Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 5.

²⁶¹ Palmer 2017, s. 11.

²⁶² Pateman 1980, s. 162, Jokila 2010, s. 43–44 ja 76–77, Nieminen 2019, s. 406–209.

²⁶³ Jokila 2010, s. 81.

kommunikaation sekä suhteellisen valinnan.²⁶⁴ Tyypillisesti feministiset argumentit pohjautuvat ajattelulle, että tekojen kontekstin huomioon ottamisella rikosoikeudellista arviointia voitaisiin muuttaa suuntaan, jossa huomioitaisiin paremmin naisten erilaiset elämäntilanteet, muun muassa parisuhteen sisältämä väkivalta ja sen vaikutukset.²⁶⁵ Esimerkiksi Dowdsin mukaan positiivisen seksuaalisen autonomian ilmaisujen kunnioittamisen ja negatiivisen seksuaalisen autonomian suojelemisen tasapainon saavuttamisessa tulee kiinnittää huomiota myös itsemääräämisoikeuden kontekstuaaliseen ulottuvuuteen, joka pakottaa analysoimaan myös seksuaaliseen toimintaan osallistumisen laajempia olosuhteita. Tämä arviointi mahdollistaa sen määrittämisen, onko itsenäisen suostumuksen tekemiseen ollut mahdollisuus vai onko tilanteessa ollut läsnä pakkoa.²⁶⁶

Kontekstuaalinen elementti mahdollistaa parisuhdeväkivallan dynamiikan sekä parisuhteen osapuolten välisen vallan epätasapainon dynaamisemman huomioon.²⁶⁷ Varsinkin pakottavan kontrollin täyttämässä parisuhteissa, jossa kumppani pyrkii hallitsemaan puolisoaan väkivallan, pelottelun ja kontrollin keinoin, kumppani kykenee rajoittamaan puolisoaan monin eri tavoin, ja mahdollisuus tehdä vapaa valinta sukupuoliyhteyteen osallistumisesta saattaa muodostua lähes olemattomaksi.²⁶⁸ Jos osallistumisen vapaaehtoisuuden arvioinnissa tekijän ja uhrin välinen kanssakäyminen irrotetaan kontekstistaan, ei huomioiduksi välttämättä tule vapaaehtoisuuden aitouden kannalta merkitykselliset olosuhteet.²⁶⁹ Tällöin sukupuoliyhteyteen osallistumattomuus tai sukupuoliyhteydestä kieltäytyminen saattavat vaikuttaa helpoilta toimintavaihtoehdolta, mutta väkivaltaisessa parisuhteessa mahdollisuudet kieltäytyä sukupuoliyhteydestä ovat tosiasiaassa rajatummalla.²⁷⁰ Ilman kontekstiin perehtymistä varjoo saattaa jäädä kumppanin väkivallalla

²⁶⁴ Cowan 2007, s. 53.

²⁶⁵ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 97.

²⁶⁶ Dowds 2020, s. 41.

²⁶⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 97.

²⁶⁸ Palmer 2017, s. 15–16.

²⁶⁹ Palmer 2017, s. 15.

²⁷⁰ Leahy 2014, s. 312.

ja kontrollilla aiheutettu tila, joka rajoittaa yksilön mahdollisuutta tehdä itselleen mieleisiä valintoja ja kieltäytyä seksuaalisesta toiminnasta.²⁷¹

Siten suostumuksen vapaaehtoisuuden tarkastelu, joka ulottuu vain sukupuoliyhteyttä välittömästi edeltävään hetkeen, voi hämärtää tilanteessa vallitsevia ääneen lausumattomia väkivallan uhkauksia ja näyttäytyä tilanteena, jossa uhrilla on ollut mahdollisuus kieltäytyä sukupuoliyhteydestä, vaikkei sitä tosiasiaassa täysin olisi.²⁷² Täten varsinkin väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa painottuu seksuaalisen autonomian kontekstuaalisen ulottuvuuden eli yksilön valintaa rajoittavien taustaosuhteiden tunnustaminen sekä näiden vaikutusten arvioiminen vapaaehtoisuutta arvioitaessa.²⁷³

Palmerin mukaan vapaaehtoisuus tulisi hahmottaa kokonaisuutena yksittäisen sallivan eleen sijaan, jolloin merkitystä saisi myös osapuolten vuorovaikutus ennen sukupuoliyhteyttä.²⁷⁴ Suostumuksen vapaaehtoisuutta arvioitaessa tulisi siis ottaa huomioon myös muu tapahtumakonteksti eikä vain suostumusta välittömästi edeltävä tapahtumakehikko.²⁷⁵ Varsinkin väkivaltaiset suhteet muodostavat tilanteita, joissa on tarpeellista arvioida seksuaalisten kohtaamisien oikeudenmukaisuutta ihmisten välisessä, sosiaalisessa ja ajallisessa kontekstissa.²⁷⁶

Huomionarvoista on, ettei kontekstin huomioiminen sinänsä itsessään paranna parisuhdeväkivallan uhrien asemaa oikeusjärjestykseen nähden. Raiskausrikoksen voidaan ajatella rakentuvan sekä konkreettisesta teosta että teon sosiaalisesta merkityksestä, ja siten teon sosiaalisen konteksti on mukana teon tulkinnassa ja arvioinnissa.²⁷⁷ Siten keskeistä tulkinnassa on se, mitä teon kontekstista tiedetään, miten sitä tulkitaan ja kuka kontekstia tulkitsee. Rikollisen teon rajaaminen saattaa sisältää arvostuksenvaraisia ratkaisuja liittyen

²⁷¹ Palmer 2017, s. 15.

²⁷² Palmer 2017, s. 15–16.

²⁷³ Alaattinoglu – Kainulainen – Niemi 2020b, s. 50.

²⁷⁴ Palmer 2017, 23–24.

²⁷⁵ Palmer 2017, s. 15.

²⁷⁶ Palmer 2017, s. 15.

²⁷⁷ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 96–97.

siihen, mikä katsotaan rikosoikeudellisesti merkitykselliseksi teon kontekstiksi. Se, miten teon konteksti rajataan, vaikuttaa merkitykselliseksi teon tulkintaan. Siten, jos rikosoikeudelta toivotaan objektiivisuutta, neutraalisuutta sekä tasapuolisuutta, merkityksellistä on määritellä ja ymmärtää teon konteksti objektiivisella, neutraalilla sekä tasapuolisella tavalla.²⁷⁸

Konteksti- ja tilannesidonnaisen arvioinnin voidaan nähdä painottuvan hallituksen esityksessä vapaaehtoisuuden ilmaisun arviointia koskevissa perusteluissa.²⁷⁹ Hallituksen esityksessä esimerkiksi viitataan siihen, että eri ihmisillä voi olla hyvinkin erilaiset seksuaalielämät ja eri ihmisten välillä on hyvin monenlaisia tapoja ilmaista tahto osallistua tai olla osallistumatta sukupuoliyhteyteen. Lisäksi hallituksen esityksessä tuodaan esille, että sekä sanallisten että sanattomien ilmaisujen merkitykset saattavat olla varsin tilannesidonnaisia, ja että olennaista yksilön ilmaisun merkityksen kannalta voi olla myös yksilön henkilökohtaiset ominaisuudet, osapuolten välinen suhde sekä muut olosuhteet. Hallituksen esityksessä mainitaan myös erikseen, että ”se, viittaako innoton tai epäröivä myöntyminen sukupuoliyhteyteen osallistumisen vapaaehtoisuuteen vai sen puuttumiseen, voi riippua olennaisesti tilanteesta ja siitä, onko henkilöltä puuttuneet riittävän vapaat lähtökohdat päättää osallistumisestaan”.²⁸⁰ Nähdäkseni siis, ilmaisujen arvioinnissa tulisi ottaa huomioon osapuolten välinen suhde, osapuolten henkilökohtaiset ominaisuudet sekä muut olosuhteet.²⁸¹ Vaikka hallituksen esityksessä mainitaan arviointiin vaikuttavina tekijöinä osapuolten välinen suhde sekä muut olosuhteet, näihin viitataan raiskaustunnusmerkistön toisen momentin ensimmäisen kohdan yhteydessä, eli vapaaehtoisuuden ilmaisua koskevassa kohdassa. Siten katson, ettei hallituksen esityksen kontekstisidonnainen arviointi viittaa yllä esitetyn kaltaiseen näkemykseen teon kontekstin laajemmasta huomioon ottamisesta.

4.2 Raiskausrikoksen pistemäisyys

Seksuaalirikosoikeuteen on sisäänrakennettu tekokeskeinen käsitys seksuaalisuudesta.²⁸² Kuten jo aiemmin tutkielmassa on todettu, raiskausrikoksen hahmottaminen osana laajempaa

²⁷⁸ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 97.

²⁷⁹ Samansuuntaisesti myös Pihla s. 491.

²⁸⁰ HE 13/2022 vp, s. 99.

²⁸¹ HE 13/2022 vp, s. 99.

²⁸² Leskinen 2022 s. 148.

parisuhdeväkivallan jatkumoa on tekokeskeiselle rikosoikeudelle haastavaa.²⁸³ Rikokseksi käsitetään tunnusmerkistön täyttävä teko, joka on ikään kuin ”pistemäisesti” erotettu historiallisesta tapahtumakulusta. Rikoksen objektiivinen tunnusmerkistö määrittää ne rikoksen ainesosat, jotka ovat merkityksellisiä teon rikosoikeudellisen arvioinnin kannalta. Teon tulee olla täsmällisesti määriteltävissä sekä ajallisesti että paikallisesti.²⁸⁴ Esimerkiksi raiskausrikostunnusmerkistön vaatimus siitä, että vapaaehtoisuuden ilmaus tulee antaa tapahtumahetkellä ennen sukupuoliyhteyttä, on pistemäinen. Keskiöön ja arvioinnin kohteeksi asettuu se, mitä uhri teon alkamishetkellä ilmaisi tai oli ilmaisematta ja mitä hän tahtoi.²⁸⁵

Tyypillistä tekokeskeiselle rikosoikeudelle on, etteivät tekojen jatkumot tai tekojen laajemmat kontekstit tule näkyväksi.²⁸⁶ Tämän takia tekoa ympäröivillä olosuhteilla ei ole suurta merkitystä, mikäli itse sukupuoliyhteyteen on suostuttu.²⁸⁷ Kuitenkin Niemi on katsonut, että tekokeskeisen ajattelutavan rinnalla seksuaalisia tekoja voitaisiin tarkastella jatkumona ja avata tekokeskeistä arviointia uhrin ja tekijän välisen ihmissuhteen huomioimisen suuntaan.²⁸⁸ Esimerkiksi Ruotsin naisrauharikoksessa perheväkivallan kontekstisidonnaisuus on otettu huomioon jo itsestään.²⁸⁹

Alaattinoğlu, Kainulainen ja Niemi ovat katsoneet, että teon rikosoikeudellisessa arvioinnissa olisi tärkeää ottaa huomioon teon laajempi konteksti, varsinkin, kun kyseessä on väkivaltainen suhde.²⁹⁰ Myös muussa feminismisuuntautuneessa kirjallisuudessa ajatusta teon kontekstin huomioimisesta on viety pidemmälle ja katsottu, että sen sijaan, että seksuaalisen väkivalta hahmotettaisiin tekokeskeisesti yksittäisenä tapahtumana, osapuolten välistä suhdetta ja seksuaalisia tekoja voitaisiin tarkastella jatkumona.²⁹¹ Palmer katsoo, että

²⁸³ Leskinen 2017, s. 201.

²⁸⁴ Niemi-Kiesiläinen 2004a, s. 94, Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, s. 592–593, HE 7/2021 vp, s. 4.

²⁸⁵ Leskinen 2022, s. 146.

²⁸⁶ Leskinen 2022, s. 160.

²⁸⁷ Leskinen 2022 s. 148.

²⁸⁸ Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 19, Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 136.

²⁸⁹ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 136. Ks. Ruotsin naisrauharikoksen muotoilu: BrB 4:4a.

²⁹⁰ Alaattinoğlu – Kainulainen – Niemi 2020b, s. 50–51.

²⁹¹ Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 19, Palmer 2017, s. 23–24.

suostumuksella on rajallinen kyky ottaa huomioon seksuaalisen teon konteksti, ja näkee suostumuksen olevan epäsoviva ja epätehokas tapa erottaa sukupuoliyhteys raiskauksesta. Huomio tulisi Palmerin mukaan kiinnittää kontekstiin, jossa seksuaalinen toiminta tapahtuu ja nähdä toiminta jatkuvana vastavuoroisen vuorovaikutuksen prosessina. Palmerin mukaan arvioinnin painopistettä tulisi siirtää suostumuksen sijaan sen arvioimiseen, onko vastaaja rajoittanut toisen osapuolen vapautta tai tietoisesti hyödyntänyt esimerkiksi parisuhdeväkivallasta seurannutta uhrin tahtoon vaikuttavaa tilaa. Tällöin tilanteessa korostuisi seksuaalisuuden suhteellinen ulottuvuus ja osapuolten väliset valtasuhteet.²⁹²

Teon kontekstin huomioimista ja laajentamista on kuitenkin aina rikosoikeudessa harkittava tarkasti, koska legaliteettiperiaate edellyttää, että rangaistava teko on määritelty laissa riittävän täsmällisesti.²⁹³ Niemi onkin jo vuonna 2001 tuonut esille, että teon kontekstisidonnaisuuden huomioiminen tulee olemaan rikosoikeustutkimuksessa kohdattava haaste.²⁹⁴

Hallituksen esityksen pelkotilaa koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa lausutaan, että pelkotila voi syntyä myös esimerkiksi parisuhteessa tapahtuneen aikaisemman henkisen tai fyysisen väkivallan seurauksena.²⁹⁵ Myös ”muuta rinnastettavaa syytä” koskevissa säännöskohtaisissa perusteluissa tuodaan esille, että kohdassa tarkoitettu heikkoudentila voi johtua esimerkiksi parisuhteessa pitkään jatkuneesta fyysisestä tai henkisestä väkivallasta.²⁹⁶ Nähdäkseni nämä maininnat viittaavat siihen, että vapaaehtoisuutta arvioitaessa, kontekstia sekä henkilön vapaaehtoisuuteen vaikuttavia tekijöitä voitaisiin arvioida suostumuksen antamista välittömästi edeltävää hetkeä laajemmin. Huomionarvoista kuitenkin on, että Leskisen mukaan tarkkarajaisuus ja se, miten se suomalaisessa lainsäädäntöaineistossa käsitetään, rajoittaa tapaa, kuinka moniulotteisesti ja dynaamisesti vapaaehtoisuus ja vapaaehtoisuuden muodostamiseen ja ilmaisemiseen vaikuttava vallankäyttö kyetään

²⁹² Palmer 2017, s. 23–24.

²⁹³ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 136. Ks. legaliteettiperiaatteesta enemmän esim. HE 44/2002 vp, s. 29–33.

²⁹⁴ Niemi-Kiesiläinen 2001, s. 136.

²⁹⁵ HE 13/2022 vp, s. 103.

²⁹⁶ HE 13/2022 vp, s. 105.

juridisesti ymmärtää.²⁹⁷ Nähdäkseni, jos parisuhdeväkivallan ”pakon jatkumo” tai ”pakottavat olosuhteet” olisi jo itsessään kirjoitettu raiskauksen tunnusmerkistön tasolle, voisi se mahdollistaa paremmin teon kontekstin laajemman tarkastelun. Leskinen onkin esimerkiksi ennen seksuaalirikoslainsäädännön uudistusta luonnostellut ehdotelman raiskausrikostunnusmerkistöstä, jossa suostumuksen olisi katsottu puuttuvan muun muassa pakottavien olosuhteiden, esimerkiksi pitkään jatkuneen parisuhdeväkivallan hyväksikäyttämisen seurauksena.²⁹⁸

Raiskaustunnusmerkistön tulevan soveltamisoikeuskäytännön kannalta haasteellisiksi siis saattavat muodostua väkivaltaisissa parisuhteissa esiintyvät pitkäkestoisen väkivallan uhan ja pakon jatkumon tilanteet, jotka vaikuttavat parisuhteen toisen osapuolen tahdon muodostamiseen. Vaikka Palmerin näkemys siitä, että painopistettä voisi siirtää sen arvioimiseen, onko toinen osapuoli rajoittanut toisen vapautta päättää osallistumisestaan vapaasti sekä ehdotukset teon tarkastelemisesta jatkumona paljastaisivat esiin parisuhteessa esiintyviä valtasuhteita sekä alistussuhteita ja helpottaisivat väkivaltaisessa parisuhteessa valitsevaa ”pakon ilmapiiriin” tunnistamista, teon laajemman kontekstin tarkastelu on rikosoikeudellisessa mielessä haastavaa. Käytännössä rikosoikeudessa sekä näytöllisten että prosessuaalisten käytännönsyiden vuoksi rikosten ”aikarajat” joudutaan pitämään suppeina ja rikosta joudutaan arvioimaan pistemäisesti. Rikosoikeus ei siten välttämättä kykene taipumaan kaikkiin väkivaltaisessa parisuhteessa tapahtuviin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausten tilanteisiin ja todennäköisesti lainsäädäntökatveja jää.²⁹⁹

Vaikka esille tuodut parisuhdeväkivaltaan ja vapaaehtoisen suostumuksen risteyskohtaan liittyvät tilanteet saattavat tulevassa ratkaisukäytännössä tuottaa haasteita, katson, että suostumusperustainen tunnusmerkistö on selvä edistysaskel aiempaan tunnusmerkistöön, ja sen puitteissa kyetään operoimaan väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa. Vaikka suostumusta arvioitaessa arvioinnin kohteena on se, mitä uhri teon alkamishetkellä ilmaisi tai oli ilmaiseematta, annetaan kuitenkin hallituksen esityksessä pelkotilaa ja muuta rinnastettavaa

²⁹⁷ Leskinen 2022, s. 148.

²⁹⁸ Ks. Leskinen 2017, s. 209.

²⁹⁹ Mahdollisista seksuaalirikoslainsäädäntöihin liittyvistä katvealueista Leahy 2014, s. 314.

syytä koskevissa perusteluissa viitteitä siitä, että tunnusmerkistöä arvioitaessa voitaisiin ottaa huomioon parisuhteessa aiemmin tapahtunut fyysinen ja henkinen väkivalta.

En siksi Palmerin tavoin väitä, että suostumustunnusmerkistö olisi kykenemätön erottamaan sukupuolilyhteydet raiskauksista,³⁰⁰ vaikka tunnistankin jatkuvaan väkivallan uhkaan, pakon jatkumoon, uhrin vapaaehtoisuuden muodostamiseen ja ilmaisemiseen sekä kontekstin laajempaan käsittämiseen liittyvät haasteet väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa. Jotta tilanteiden aito luonne pystyttäisiin tuomioistuimissa hahmottamaan ja valinnanvapautta rajoittavia tekijöitä pystyttäisiin tunnistamaan ja ymmärtämään, tulisi tilanteet pyrkiä ymmärtämään kontekstisensitiivisesti.³⁰¹

³⁰⁰ Esim. Palmer 2017, s. 24.

³⁰¹ Näin myös esim. Torenz 2021, s. 732–733, Pihla 2023, s. 510.

5 Johtopäätökset

Erilaisia parisuhdeväkivallan ilmentymiä on monia, mutta usein parisuhdeväkivallalle ominaista on väkivallan toistuvuus sekä väkivallalla määriteltyjen valta-asemien epäsuhtaisuus. Tunne väkivallan uhasta sekä tietoisuus väkivallan mahdollisuudesta ovat usein läsnä parisuhdeväkivallan uhrin elämässä, vaikkei väkivalta tai sillä uhkaaminen olisikaan välittömästi käsillä. Parisuhdeväkivalta eri muodoissaan voi vaikuttaa parisuhdeväkivallan uhrin autonomiaan ja toimintamahdollisuuksiin, ja esimerkiksi kontrollointia, painostusta, alistamista ja manipulointia sisältävä pakottavan kontrollin kaltainen parisuhde voi vaikuttaa uhrin tahdon muodostamiseen ja ilmaisemiseen. Koska parisuhdeväkivallan uhri voi osallistua sukupuoliyhteyteen näennäisen vapaaehtoisesti, esimerkiksi pakon jatkumon tai jatkuvan väkivallan uhan takia, tutkielmassa tarkoitukseni oli selvittää, miten raiskausrikostunnusmerkistö kykenee tunnistamaan väkivaltaisesta parisuhteesta johtuvia näennäisen vapaaehtoisen osallistumisen tilanteita.

Raiskausrikostunnusmerkistön mukaan raiskauksesta on tuomittava henkilö, ”joka on sukupuoliyhteydessä sellaisen henkilön kanssa, joka ei osallistu siihen vapaaehtoisesti.” Sukupuoliyhteys katsotaan vapaaehtoiseksi, kun osapuolet ovat sanallisesti, käytöksellään tai muulla tavoin osoittaneet osallistuvan siihen vapaaehtoisesti. Lisäksi osallistumisen on tapahduttava yksilön omasta valinnastaan, ja hänellä tulee olla valinnan tekemiseen riittävä vapaus sekä kyky.³⁰² Jos kuitenkin käsillä on raiskaustunnusmerkistön 2 momentin 2 tai 3 kohdan olosuhde, osallistumista ei voida pitää vapaaehtoisena, vaikka henkilö olisi osoittanut osallistumistahtonsa sukupuoliyhteyteen.

Raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottamista koskevan kohdan mukaan henkilön osallistumista sukupuoliyhteyteen ei ole pidettävä vapaaehtoisena, jos hänet on pakotettu sukupuoliyhteyteen uhkauksella. Tilannetta, jossa väkivaltainen parisuhteen osapuoli käyttäytyy aggressiivisesti sukupuoliyhteyttä ehdottaessaan, mutta jossa pakottamiseen ei liity väkivaltaa tai suoraa konkreettista väkivallan käytöllä uhkausta on mahdollista arvioida raiskausrikostunnusmerkistön uhkauksella pakottamista koskevan tunnusmerkistötekijän kautta. Tilanteessa toinen osapuoli tiedostaa kumppaninsa aikaisemman käyttäytymisen perusteella, että kieltäytyminen sukupuoliyhteydestä voi

³⁰² HE 13/2022 vp, s. 53–54 ja s. 98.

todennäköisesti johtaa väkivaltaan ja sen takia hän suostuu kumppaninsa vaatimaan sukupuoliyhteyteen. Tällaista tilannetta voitaisiin siis arvioida raiskaustunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottamisen kautta. Tällöin nähdäkseni tekijän aggressiivinen käytös yhdistettynä uhrin tietoisuuteen väkivallan uhasta voi olla tilanteessa riittävän konkreettinen uhkaus. Toisaalta tilannetta voisi olla mielekästä arvioida myös raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan pelkotilan kautta. Näkemykseni mukaan uhkauksella pakottamista koskeva tunnusmerkistötekijä on kirjoitettu pistemäinen tyyppitapaus mielessä pitäen, jossa uhka ilmaistaan verbaalisesti tai selkeällä eleellä. Siten raiskaustunnusmerkistön 2 momentin 2 kohdan uhkauksella pakottaminen ei välttämättä pysty taipumaan väkivaltaisen parisuhteen tapauksiin, jossa uhriosapuoli osallistuu kumppaninsa ehdottamaan sukupuoliyhteyteen parisuhteessa vallitsevan jatkuvan väkivallan uhan tai pakkoilmapiirin takia, ilman, että väkivaltainen osapuoli toimii vaatiessaan sukupuoliyhteyttä aggressiivisesti.

Raiskausrikostunnusmerkistön 2 kohdan 3 momentin pelkotila edellyttää, että henkilö ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan pelkotilansa vuoksi. Pelkotilalla tarkoitetaan ensinnäkin sellaista pelosta aiheutuvaa tilaa, joka lamauttaa uhrin tahdonmuodostuskyvyn. Tämän lisäksi pelkotila merkitsee tilanteita, joissa uhri pitää vastentahtoisuutensa ilmaisemista liian vaarallisena.³⁰³ Parisuhdeväkivallan aiheuttama pelko voi saada uhrin mukautumaan tilanteisiin sekä ennakoimaan tapahtumia. Tilanteita, jossa väkivaltaisessa parisuhteessa uhri suostuu sukupuoliyhteyteen, koska pelkää kieltäytymisestä seuraavaa väkivaltaa, voidaan arvioida 2 momentin 3 kohdan pelkotilan kautta. Pelkotila ei tule kuitenkaan kysymykseen tilanteissa, joissa henkilö ilmaisee osallistuvansa vapaaehtoisesti sukupuoliyhteyteen välttääkseen vain jonkin vähemmän kielteisen seurauksen, esimerkiksi kumppaneiden välisen riidan. Parisuhdeväkivallassa kuitenkin rajanveto sen välillä, milloin henkilön voidaan katsoa osallistuvan sukupuoliyhteyteen omasta valinnastaan ja milloin taas ei, voi tuottaa haasteita, sillä väkivaltaisessa parisuhteessa pienikin konflikti parisuhteen osapuolten välillä tai seksuaalisesta kanssakäymisestä kieltäytymien voi yltyä nopeastikin toisen osapuolen väkivaltaiseksi käytökseksi. Lisäksi, kun hallituksen esityksessä lausutaan tarkemmin siitä, miten 2 momentin 2 ja 3 kohtien täyttymistä tulisi tulkita, lausutaan seuraavaa: ”Arvioitaessa mainituissa tilanteissa tunnusmerkistön täyttymistä olisi huomiota

³⁰³ HE 13/2022 vp, s. 103.

syytä kiinnittää siihen, onko sukupuoliyhteyden kohteena olevalla henkilöllä ollut olosuhteet huomioon ottaen kohtuullinen mahdollisuus jättää siihen osallistumatta”.³⁰⁴ Siten myös tämä ”mahdollisuuden kohtuullisuus” voi tuottaa haasteita väkivallan uhrin mahdollisuuksia arvioitaessa.

Pelkotilaa koskevan tunnusmerkistökäsitteen soveltaminen tilanteisiin, jossa parisuhdeväkivallan uhri ei ole ollut tilanteessa peloissaan vaan pikemminkin alistunut tai turta ja sen takia suostuu kumppaninsa vaatimaan sukupuoliyhteyteen, vaikuttaisi olevan pelkotilan normaalimerkityksen vastaista. Raiskausrikostunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan ”muu rinnastettava syy” kattaa teot, joissa henkilö ei ole voinut muodostaa tai ilmaista tahtoaan jonkin tunnusmerkistössä nimenomaisesti lueteltuihin seikkoihin rinnastettavan syyn vuoksi. Siten, jos uhri ei ole kuvailut olleensa peloissaan, tilanteen arvioimiseen voisi soveltua mielekkäämmin raiskaustunnusmerkistön 2 momentin 3 kohdan ”muu näihin rinnastettava syy”, jolloin arvioitaisiin, muodostaako esimerkiksi väkivaltaisen kumppanin kontrolli ja alistaminen sen kaltaisen ”muun syyn”, jonka takia uhri ei voi muodostaa tai ilmaista tahtoaan. Kun hallituksen esityksessä mainitaan ”muu rinnastettava syy” -olosuhteen esimerkkeinä henkilön poikkeuksellinen henkinen tai fyysinen uupumus tai henkilöön kohdistunut erityisen voimakas painostaminen, voisi ”muu rinnastettava syy” soveltua nähdäkseni myös muun muassa parisuhdeväkivallan seurauksena syntyneen pakon jatkumon, alistamisen ja vakavan kontrolloinnin tilanteisiin. Kuitenkin huomionarvoista on, että usein tällaisia ”muun rinnastettavan syyn” kaltaisia tunnusmerkistöjen avoimia tekotapatunnusmerkkejä tulee tulkita suppeasti,³⁰⁵ joten vasta oikeuskäytännössä nähdään, millaisiin alistuneen aseman ja pakon jatkumon tilanteisiin ”muu rinnastettava syy” -kohtaa tullaan soveltamaan.

Tutkielman perusteella väkivaltaisen parisuhteen uhrin tahdonmuodostukseen ja ilmaisemiseen vaikuttavien olosuhteiden tunnistamisen haasteeksi näyttää asettuvan parisuhdeväkivallan jatkuvaluonteisuus ja rikosoikeuteen sisältyvä tekojen arvioinnin pistemäisyys. Seksuaalirikosoikeuteen on sisäänrakennettu tekokeskeinen käsitys seksuaalisuudesta. Esimerkiksi raiskaustunnusmerkistön vaatimus siitä, että vapaaehtoisuuden

³⁰⁴ HE 13/2022 vp, 98.

³⁰⁵ Melander 2015, s. 651.

ilmaus tulee antaa tapahtumahetkellä ennen sukupuoliyhteyttä, on pistemäinen ja siten arvioinnin kohteeksi asettuu se, mitä uhri teon alkamishetkellä ilmaisi tai oli ilmaisematta. Siten myös raiskausrikoksen hahmottaminen osana laajempaa parisuhdeväkivallan jatkumoa on tekokeskeiselle rikosoikeudelle haastavaa. Hallituksen esityksessä pelkotilaa ja muuta rinnastettavaa syytä koskevissa yksityiskohtaisissa perusteluissa on huomioitu parisuhdeväkivallan tilanteet ja mainittu, että kyseiset ”heikkoudentilat” voivat syntyä myös parisuhteessa tapahtuneen aikaisemman fyysisen tai psyykkisen väkivallan seurauksena.³⁰⁶ Vaikka teoriassa raiskausrikostunnusmerkistö mahdollistaa parisuhdeväkivallan uhrin tahdonilmaisun vapaaehtoisuuden arvioimisen 2 momentin 2 ja 3 kohdan kautta, ja uudessa hallituksen esityksessä on huomioitu myös parisuhdeväkivallan tilanteet, voi uhrin tahdonmuodostamisen ja ilmaisemisen taustalla vaikuttavien pitkäkestoisten taustaolosuhteiden tunnistaminen olla rikosoikeudessa haastavaa, koska rikoslaki ei kykene kovin hyvin tunnistamaan parisuhteissa esiintyvää henkistä väkivaltaa tai painostamista. Mielenkiintoista onkin, kuinka esimerkiksi pitkäkestoinen pakon jatkumo voidaan tulevassa raiskaustunnusmerkistön soveltamiskäytännössä huomioida, kun otetaan huomioon, ettei rikoslaki kykene tunnistamaan henkistä väkivaltaa tai painostamista kovin hyvin.

Vaikka parisuhdeväkivallasta johtuvien parisuhdeväkivallan uhrin vapaaehtoisuuteen vaikuttavien olosuhteiden tulisi saada rikoslain huomio, on seksuaalirikoslainsäädännön kyky tavoittaa tilanteiden oikeudenvastainen luonne tämänkaltaisissa tilanteissa rajallinen. Jos tilanne nähdään tekorikosoikeudelle perinteisellä tavalla keskittyen vain tekoon ja sitä välittömästi edeltäviin hetkiin, voi tilanteiden aito luonne hämärtyä. Siten, jos suostumusta sukupuoliyhteyteen arvioidaan pistemäisesti, raiskausrikostunnusmerkistö ei kykene tavoittamaan pitkäkestoisen parisuhdeväkivallan uhrin tahdonmuodostukseen vaikuttavia tekijöitä.

Feministissuuntautuneessa kirjallisuudessa on katsottu, että sen sijaan, että seksuaalinen väkivalta hahmotettaisiin tekokeskeisesti yksittäisenä tapahtumana, osapuolten välistä suhdetta voitaisiin tarkastella jatkumona, ja teon rikosoikeudellisessa arvioinnissa olisi tärkeää ottaa huomioon teon laajempi konteksti, varsinkin, kun kyseessä on väkivaltainen

³⁰⁶ HE 13/2022 vp, s. 103 ja 105.

suhde.³⁰⁷ Vaikka tällainen lähestymistapa mahdollistaisi tahdon muodostamiseen ja ilmaisemiseen vaikuttavien olosuhteiden paremman ymmärtämisen, sekä näytöllisten että prosessuaalisten käytännönsyiden vuoksi rikosoikeudessa tekojen ”aikarajat” joudutaan pitämään suppeina ja rikoksia joudutaan arvioimaan pistemäisesti. Leskisen mukaan myös tarkkarajaisuus ja se, miten se suomalaisessa lainsäädäntöaineistossa käsitetään, rajoittaa tapaa, kuinka moniulotteisesti ja dynaamisesti vapaaehtoisuus ja vapaaehtoisuuden muodostamiseen ja ilmaisemiseen vaikuttava vallankäyttö kyetään juridisesti ymmärtää.³⁰⁸ Jos parisuhdeväkivallan pakon jatkumo olisi jo itsessään kirjoitettu raiskauksen tunnusmerkistön tasolle, voisi se nähdäkseni mahdollistaa teon kontekstin laajemman tarkastelun ja sitä kautta uhrin tahdon muodostamiseen vaikuttavien olosuhteiden paremman tunnistamisen.

Suostumuksen pistemäinen arviointi ja keskittyminen pelkästään suostumuksen antamisen hetkeen voi siis hämärtää merkityksellisiä olosuhteita, joissa sukupuoliyhteyteen osallistuminen tapahtuu sekä niitä syitä, miksi henkilö näennäisesti suostuu sukupuoliyhteyteen. Kontekstistaan irrotettu suostumuksen arviointi ei siis pysty tavoittamaan jatkuvan väkivallan uhkaa tai pakottamisen jatkumon kaltaisia tilanteita parisuhteissa ja siten näennäisen suostumuksen tilanteet saattavat jäädä tunnistamatta. Jotta yksilön valinnanvapautta rajoittavat tekijät parisuhteessa voitaisiin nykyisen lain puitteissa mahdollisimman hyvin tunnistaa, tulisi tapauksia arvioida kontekstiherkästi. Kontekstiherkän arvioinnin tulisi painottua erityisesti henkistä väkivaltaa ja ylipäättänsä pitkäkestoista parisuhdeväkivaltaa sisältävissä tapauksissa, jotta jatkuvan väkivallan uhan ja pakon jatkumon vaikutuksia uhrin tahdon muodostamiseen ja ilmaisemiseen voitaisiin tunnistaa ja henkilön vapaaehtoinen suostumus voitaisiin erottaa näennäisestä suostumuksesta.

Ymmärrettävästi sen arvioiminen, milloin parisuhdeväkivallan uhrin tahdon ilmaisua ei voida katsoa vapaaehtoiseksi on tapauskohtaista, eikä lainsäädäntö tai lainsäädäntöaineisto kykene tarjoamaan siihen yksiselitteistä vastausta. Vaikka parisuhde sisältäisi väkivaltaa, se ei tee kaikkia väkivaltaisen parisuhteen osapuolten sukupuoliyhteyksiä ei-vapaaehtoisiksi. Tutkielma osoittaa, että vaikka sen erottaminen, milloin kyse on vapaaehtoisuuden puutteesta

³⁰⁷ Niemi-Kiesiläinen 1998, s. 19, Palmer 2017, s. 23–24, Alaattinoglu – Kainulainen – Niemi 2020b, s. 50–51.

³⁰⁸ Leskinen 2022, s. 148.

ja milloin kyse on taas oikeudellisesti merkityksettömästä alistumisesta, on olennaista, on se myös väkivaltaisen parisuhteen kontekstissa vaikeaa. Raiskausrikostunnusmerkistön tulkinnassa tullaan luultavasti kohtaamaan haastavia rajanvetoja siitä, mikä voidaan väkivaltaisessa parisuhteessa tulkita vapaaehtoisuuden ilmaisuksi sukupuoliyhteyteen ja milloin taas osallistumista sukupuoliyhteyteen ei voida pitää vapaaehtoisena tällaisesta ilmaisusta huolimatta. Mielenkiintoista onkin tulevaisuudessa nähdä, miten oikeuskäytännössä ratkaistaan tutkielmassa käsitellyn kaltaiset tilanteet ja muuttuuko tulkintakäytäntö sitä kohti, että huomioon voidaan ottaa myös parisuhdeväkivallan konteksti laajemmin. Rikosoikeus ei kuitenkaan välttämättä kykene taipumaan kaikkiin väkivaltaisessa parisuhteessa tapahtuviin seksuaalisen itsemääräämisoikeuden loukkausten tilanteisiin ja todennäköisesti lainsäädäntökätkäveita jää. Lisäksi aihealueeseen liittyy vaikeita tahallisuus- ja näyttökysymyksiä, jotka tässä tutkielmassa on rajattu tarkastelun ulkopuolelle. Nämä kysymykset kuitenkin määrittävät seksuaalisen itsemääräämisoikeuden todellista kattavuutta, ja siten tahallisuuteen ja näyttöön liittyvät kysymykset parisuhteen kontekstissa tulevatkin varmasti olemaan tärkeä tutkimuskohde tulevaisuudessa.³⁰⁹

³⁰⁹ Näin katsonut myös Pihla 2022, s. 510.